

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
KADIN VE AİLE ARAŞTIRMALARI ANA BİLİM DALI**

**TOPLUMSAL CİNSİYETİN SİGARA BAĞIMLILIĞINA VE
BIRAKMA AŞAMASINA YANSIMASI: KAMU KURUMU
ÖRNEĞİYLE BİR ÇÖZÜMLEME**

Yüksek Lisans Tezi

Esmâ İLHAN

Danışman
Prof. Dr. Hanife Nalan GENÇ

SAMSUN
2022

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
KADIN VE AİLE ARAŞTIRMALARI ANA BİLİM DALI

TOPLUMSAL CİNSİYETİN SİGARA BAĞIMLILIĞINA VE
BIRAKMA AŞAMASINA YANSIMASI: KAMU KURUMU
ÖRNEĞİYLE BİR ÇÖZÜMLEME

Yüksek Lisans Tezi

Esmâ İLHAN

Danışman

Prof. Dr. Hanife Nalan GENÇ

SAMSUN
2022

TEZ KABUL VE ONAYI

Esma İLHAN tarafından, Prof. Dr. Hanife Nalan GENÇ danışmanlığında hazırlanan “TOPLUMSAL CİNSİYETİN SİGARA BAĞIMLILIĞINA VE BIRAKMA AŞAMASINA YANSIMASI: KAMU KURUMU ÖRNEĞİYLE BİR ÇÖZÜMLEME” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 26.9.2022 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı Adı Soyadı Üniversitesi Ana Bilim/Ana Sanat Dalı	İmza	Sonuç
Başkan	Prof. Dr. Hanife Nalan GENÇ		☒
	Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Fransız Dili Eğitimi Ana Bilim Dalı		Kabul ☐ Ret
Üye	Prof. Dr. Soner ÇANKAYA		☒
	Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi Spor Yöneticiliği Ana Bilim Dalı		Kabul ☐ Ret
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Seda SABAH		☒
	Amasya Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümü Ana Bilim Dalı		Kabul ☐ Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

ONAY

... / ... / ...

Prof. Dr. Ali BOLAT
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım Yüksek Lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

Etik Kurul Gerekli mi?

Evet

Hayır

İmza
22 /06 / 2022
Esmâ İLHAN

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı: TOPLUMSAL CİNSİYETİN SİGARA BAĞIMLILIĞINA VE BIRAKMA AŞAMASINA YANSIMASI: KAMU KURUMU ÖRNEĞİYLE BİR ÇÖZÜMLEME

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 22.06.2022 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : % 14

Tek kaynak oranı : % 2 çıkmıştır.

İmza
22/06 / 2022
Prof. Dr. Hanife Nalan GENÇ

ÖZET

TOPLUMSAL CİNSİYETİN SİGARA BAĞIMLILIĞINA VE BIRAKMA AŞAMASINA YANSIMASI: KAMU KURUMU ÖRNEĞİYLE BİR ÇÖZÜMLEME

Esmâ İLHAN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Kadın ve Aile Araştırmaları Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans, Eylül/2022

Danışman: Prof. Dr. Hanife Nalan GENÇ

Bu tez çalışmasında toplumsal cinsiyetin sigara bağımlılığına ve bırakma aşamasına yansımaları durumunun incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın evrenini 2021-2022 yıllarında Sivas Yeşilay Danışmanlık Merkezi (YEDAM) da online veya yüz yüze tütün bağımlılığı danışmanlığı alan bireyler oluşturmaktadır. Araştırmaya yaş aralığı 25-65 olan bireyler seçilmiştir. Araştırmanın örneklemini ise tütün danışmanlığı alan 9 erkek 6 kadın olmak üzere 15 birey oluşturmaktadır. Çalışmada örneklem grubu ölçüt örneklem yöntemi ile belirlenmiştir. Çalışmadaki ölçüt araştırmaya katılan kişilerin sigara bağımlısı olması koşuludur. Araştırmaya gönüllü katılım sağlayan bireylerin demografik özelliklerini, toplumsal cinsiyetin sigara bağımlılığına ve bırakma aşamasına yansımaları durumunun incelenmesi amacıyla 2021 yılında Genç ve İlhan tarafından 21 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Çalışma nitel araştırma yönetiminin bir çeşidi olan fenomenoloji modelindedir. Hazırlanan yarı yapılandırılmış formlar ile görüşmeler yürütülmüştür. Görüşmeler 45-70 dakika arasında değişkenlik göstermiş olup bu süreçte veri kaybına sebebiyet vermemek için danışan onamı alınarak ses kayıtları alınmıştır. Görüşme sonrası kayıtlar yazıya aktarılmıştır. Yazıya dökümü gerçekleştirilen veriler Nvivo programına aktarılarak içerik analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. Çözümlenen veriler sonucu kod listesi oluşmuştur. Kod listesi önceden oluşturulan uygun temalara atanmıştır. Kod listesindeki uyuşma oranını belirlemek amacıyla üç uzmandan oluşan bir ekip oluşturulmuştur. Güvenirlik hesaplaması “görüş birliği/görüş birliği + görüş ayrılığı x 100” formülüyle hesaplanmıştır. Çalışmada güvenirlik oranının %89 olduğu belirlenmiştir. Verilerin analizi sonucunda; katılımcılar tarafında toplumda kadın ve erkek arasında bir ayrım olduğu ve cinsiyetin kategorize edildiği ifade edilmiştir. Sonuç olarak sigara içme durumunun özgürlük, liderlik, delikanlılık ve büyümenin göstergesi olduğundan erkeklerin içmesinde tetikleyici bir unsur olduğu; kadınlarda ise ahlaksızlık, terbiyesizlik ve yakışmama durumu ile ilişkilendirilmesinden ötürü rahat içilememesine ancak bu durumun kadınların sigarayı bırakmasında herhangi bir etkisi olmadığı bulgulanmıştır. Toplumsal cinsiyetin bireylerin sigara kullanımına başlamada etken olduğu ancak bırakma aşamasında etkin olmadığı saptanmıştır. Bu kapsamda toplumsal cinsiyet algısının ve cinsiyetlere özel kutuplaşmaların azalmasının sigara bağımlılığının artması üzerinde önleyici bir etken olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet, Bağımlılık, Sigara, Bağımlılık.

ABSTRACT

REFLEKTION OF GENDER DISCRIMINATION ON SMOKING ADDICTION AND QUITTING PHASE: AN EXAMPLE OF A PUBLIC AGENCY SAMPLE ANALYSIS

Esma İLHAN

Ondokuz Mayıs University

Institute of Graduate Studies

Department of Women and Family Studies

Master, September/2022

Supervisor: Prof. Dr. Hanife Nalan GENÇ

In this thesis study, it is aimed to examine the reflection of gender on smoking addiction and quitting stage. The population of the research consists of individuals who received online or face-to-face tobacco addiction counseling at Sivas Yeşilay veya Green Crescent- Consultancy Center (YEDAM) in 2021-2022. Individuals with an age range of 25 to 65 were selected for the study. The sample of the study consisted of 15 individuals, 9 males and 6 females, who received tobacco consultancy. In the study, the sample group was determined by the criterion sampling method. The criterion in the study is that the people participating in the study are addicted to cigarettes. In 2021, a semi-structured interview form consisting of 21 questions was prepared by Genç and İlhan in order to examine the demographic characteristics of the individuals who participated in the study voluntarily and the reflection of gender on smoking addiction and quitting. Qualitative research methods were used in the research. The study is in the phenomenology model, which is a type of qualitative research management. Interviews were conducted with semi-structured forms prepared. The interviews varied between 45 and 70 minutes and audio recordings were taken with the consent of the client in order not to cause data loss in this process. After the interview, the records were transcribed. The written data were transferred to the Nvivo app and analyzed by content analysis method. The code list was formed as a result of the analyzed data. The code list is assigned to the appropriate themes that have already been created. A team of three experts was formed to determine the match rate in the code list. Reliability calculation was calculated with the formula of "consensus/disagreement x 100". In the study, the reliability rate was found to be 89%. As a result of the analysis of the data, it was stated that there was a distinction between men and women in the society and gender was categorized by the participants. As a result, since smoking status is an indicator of freedom, leadership, youthfulness and growth, it has been determined that it is a trigger factor in men's drinking; however, it has no effect on women's smoking cessation since it is associated with immorality, impropriety and indecency in women. It is determined that gender is a factor in individuals' starting smoking, but it is not effective in the quitting stage. In this context, it is thought that the decrease in gender perception and gender-specific polarization will be a preventive factor on the development of smoking addiction.

Keywords: Gender, Community Gender, Addiction, Smoking, Addiction.

ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR

Toplumsal Cinsiyetin Sigara Bağımlılığına ve Bırakma Aşamasına Yansıması: Kamu Kurumu Örneğiyle Bir Çözümleme isimli tez çalışmam süresi boyunca bilgi ve birikimlerini benimle paylaşan, yol gösteren, değerli görüş ve önerileri ile çalışmama katkı sağlayan, pes ettiğim noktada bana güç verip bu yolu tamamlamamı sağlayan sevgili tez danışmanım Prof. Dr. Hanife Nalan GENÇ'e;

Çalışma verilerinin değerlendirilmesi ve bunların yönlendirmesinde Prof. Dr. Soner ÇANKAYA, verilerin analizinde Dr. Öğr. Üyesi Seda SABAH ve tez çalışmam sürecinde yardım ve desteğini esirgemeyen Araş. Gör. Hasan KIZILDAĞ'a,

Yaşamım boyunca beni maddi ve manevi olarak destekleyen her zaman yanımda hissettiğim anneme, babama ve ablama,

Zorlu iş ve eğitim sürecimde sosyal destekleri ile güç veren değerli arkadaşlarıma,

Nitel çalışmada daha fazla kişiye ulaşmama katkı sağlayan, tez çalışmam boyunca desteği ile süreci kolaylaştıran kurumum Yeşilay Danışmanlık Merkezine,

Araştırmada yer alan soruları özverili cevaplayan danışanlarıma teşekkür ve sevgilerimi sunarım.

Esmâ İLHAN

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAYI	i
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI	ii
TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR	v
İÇİNDEKİLER	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR	vii
TABLolar DİZİNİ	ix
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu	3
1.2. Problem Cümlesi	5
1.3. Alt Problemler.....	5
1.4. Denenceler.....	5
1.5. Sayılılar	5
1.6. Sınırlılıklar.....	5
1.7. Tanımlar	6
1.8. Araştırmanın Gerekçesi ve Önemi	6
2. TOPLUMSAL CİNSİYET	8
2.1. Cinsiyet.....	8
2.2. Toplumsal Cinsiyet.....	9
2.3. Cinsiyet Kimliği	19
2.4. Toplumsal Cinsiyet Kalıp Yargıları	22
2.5. Toplumsal Cinsiyet Rollerini	26
2.6. Toplumsal Cinsiyet Rollerini Etkileyen Faktörler	27
2.6.1. Aile	27
2.6.2. Dil	28
2.6.3. Eğitim	30
2.6.4. Kültür	30
2.6.5. Kitle İletişim Araçları	33
2.6.6. Toplumsal Cinsiyete İlişkin Tarihsel Süreç.....	34
2.6.7. Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Algısı ve Yansımaları	34
2.6.8. Toplumsal Cinsiyet ve Sağlık İlişkisi	35
3. SİGARA BAĞIMLILIĞI	37
3.1. Tütün Kullanımının Tarihçesi	37
3.2. Tütün Ürünleri	39
3.3. Sigaranın İçeriği	41
3.4. Nikotin Bağımlılığı ve/veya Yoksunluğu.....	43
3.5. Tütün Kullanımının Sağlık Üzerindeki Etkileri	45
3.6. Tütün Kontrolü ve Mevzuat	47
3.7. Sigarayı Bırakmada Tedaviler	49
3.8. Farmakolojik Tedaviler	50
3.8.1. Nikotin Replasman Tedavisi.....	50
3.8.2. Bupropion	51
3.8.3. Vareniklin	52
4. YÖNTEM	54
4.1. Araştırmanın Yöntemi	54

4.2. Evren ve Örneklem.....	54
4.3. Veri Toplama Araçları.....	54
4.4. Verilerin Toplanması.....	54
4.5. Verilerin Analizi.....	55
5. BULGULAR.....	56
6. SONUÇ	61
KAYNAKÇA	64
EKLER.....	69
ÖZGEÇMİŞ.....	74

SİMGELER VE KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BDT	: Bilişsel Davranışçı Terapi
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
FDA	: Amerika Birleşik Devletleri Gıda ve İlaç Dairesi
HP	: Hemoglobin
MG	: Motivasyonel Görüşme
NRT	: Nikotin Replasman Tedavisi
NVİVO	: Nitel Veri Analiz Programı
TAPDK	: Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu Belgesi
TEKEL	: Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğü
YEDAM	: Yeşilay Danışmanlık Merkezi
WHO FCTC	: Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi
$\alpha 4\beta 2$	: Nikotinik asetil kolin reseptörleri

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Katılımcıların demografik bilgileri.....	45
Tablo 2. Katılımcıların bağımlılık durumuna ilişkin görüşleri	45
Tablo 3. Katılımcıların sigaraya başlama durumuna ilişkin görüşleri	46
Tablo 4. Katılımcıların sigara kullanımı sürecinde karşılaştıkları engellere ilişkin görüşleri	46
Tablo 5. Katılımcıların sigarayı bırakma sürecine ilişkin görüşleri.....	47
Tablo 6. Katılımcıların toplumsal cinsiyet algısına ilişkin görüşleri.....	47
Tablo 7. Katılımcıların aile içerisinde kadın ve erkeğin rollerine ilişkin görüşleri.....	48
Tablo 8. Katılımcıların cinsiyet ayrımcılığının sigara kullanma durumuna etkisine ilişkin görüşleri.....	48
Tablo 9. Katılımcıların cinsiyet ayrımcılığının sigara kullanma durumuna etkisine ilişkin görüşleri.....	49

1. GİRİŞ

Bir canlının kalıtsal olarak kazandığı cinsel üremeye yönelik özelliklerin tamamına cinsiyet denir. Cinsiyet bireyin içerisinde bulunduğu toplumla bütünleşir ve duygu, tutum, davranış gibi rol kalıpları ile ilişkilendirilir. Cinsiyet çocukluk yaşlarından itibaren anlam kazanır. Cinsiyet kavramına farklı bir boyut kazandıran toplumsal cinsiyetse, adının imlediği gibi cinsiyete toplumsal açıdan bazı değerler yükler. Bu değerlerse bireyi toplum yaşamında nasıl ve ne şekilde davranması, düşünmesi ve hatta duyumsaması gerektiği yönünde koşullandırır. Bu koşullanmanın temel nedeni ise bireye toplumun yüklediği sorumluluk ve rollerdir. Bu roller cinsiyet söz konusu olduğunda çok kesin biçimde ayrılarak bireyin kadın ve erkek oluşuna göre farklılaşır.

Toplumsal cinsiyet belirli iş ve davranış modellerini belirli cinsiyetlere yükler. Toplumsal cinsiyet rollerini Dökmen (2009), kadın ve erkeğe verilen roller olarak toplumun yazdığı senaryoya bağlı kalarak rollerini oynamalarının beklendiği şeklinde yorumlamıştır. Toplumsal cinsiyet kavramı toplumun ve kültürün bireylere erkek ve kadın olmaya yönelik yüklediği anlamlardır. Toplumsal cinsiyet toplum ve kültürün kadın ya da erkeklik durumuna göre bireye yüklediği ve/veya ondan beklediği bir takım değer kalıpları ve yargıları imler. Bu noktada kadın ve erkekte beklenen cinsiyetlerine uygun davranışlarıdır.

Cinsel kimlik ile cinsiyet kimliğini birbirinden ayırmak gereklidir. Bu iki kavram birbiri ile yakın olduğu düşünülen fakat birbirinden ayrı anlamları içeren durumları ifade eder. Cinsiyet kimliği bireyin kendisini ait hissettiği biyolojik yönelimi ifade ederken, cinsel kimlik bireyin cinsel eğilimlerini ve dış görünümüne işaret eder ve bireyden beklenen cinsiyetine uygun davranışlarıdır (Genç, 2018: 17).

Toplumsal cinsiyet rolleri, bireylerin kendilerini kadın veya erkek olarak algılayıp algılamadıkları cinsiyete göre kendilerinden beklenen davranış kalıplarına uygun hareket edip etmediğiyle ilgilidir. Toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl algılandığı bireylerin tüm seçimlerinde etkili olduğu gibi kendilerine yönelik algı ve psikolojik durumlarında da etkilidir. Bu kalıp yargılar fark etmeden korunur, aktarılır ve yeniden üretilir. Toplum, zaman içerisinde üretilen bu kalıp yargıları adeta doğada var olan bir yasaymış gibi kabul eder.

Toplumsal cinsiyet rolleri kadın ve erkeği farklı boyutta etkiler bu rollerin

birçok açıdan kadını olumsuz etkilediği ve adil olmayan dünya düzeni oluşturduğu bilinmektedir. Yapılan çalışmalar sağlık açısından da toplumsal cinsiyet algısının önemli riskler taşıdığını göstermektedir. Günümüzde insan sağlığını tehdit eden ve yaygınlığı her geçen gün daha da artan sigara bağımlılığı konusunda yapılan çalışmalarda cinsiyet hem bir risk faktörü hem de çözümün bir parçası olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte toplumsal cinsiyet ve sigara bağımlılığının ilişkisinin incelendiği çalışmalar oldukça azdır.

Bilindiği üzere sigara kişinin beden ve ruh sağlığını pek çok açıdan olumsuz etkiler. Sigara kullanımının kısa ve uzun vadede etkileri olduğu bilinmektedir. (Ögel, 2020: 92). Yapılan alan taramasında sigara kullanımı son zamanlara kadar bir erkek davranışı olarak algılandığı özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki kadınlarda tütün kullanımının düşük oranda kaldığı saptanmaktadır (Allen et al., 2014: 54).

Toplumun yüklediği roller gereği erkek güçlü, kadın zayıf olarak algılanmıştır ve bu durum da kadınları erkekler gibi güçlü olma arayışına itmiştir. Tütün sanayisi ise bu durumu lehine kullanmış olup cinsiyet normlarını değiştirme girişimde bulunarak sigaranın modern ve güçlü kadın olmanın yanında özgürlüğün simgesi olarak medyada yer verilmesiyle sigara kullanımının kadınlar arasında artış gösterdiği bilinmektedir (Öztoprak ve Günay, 2013). Sigara kullanımında olan kadın profilini daha iyi tanıdıkça ihtiyaçlarını anlamak ve bu ihtiyaçlara işaret edecek tedavi sistemleri geliştirmek olası olacaktır.

Sigara içmek, önlenebilir ölüm ve hastalıkların önde gelen küresel nedenidir. Dünyada yaklaşık 1 milyar insan tütün içmektedir ve bunların %80'i erkeklerin tarihsel olarak kadınlardan çok daha fazla sigara içtiği düşük ve orta gelirli ülkelerde yaşamaktadır (Allen et al., 2014: 54). Erkekler tarihsel olarak kadınlardan daha fazla sigara içmektedir, ancak düşük ve orta gelirli ülkelerde kadınlar arasında sigara içme prevalansı endişe verici bir oranda artmaktadır. Örneğin, 2015 yılında Arnavutluk'ta sigara içme prevalansı kadınlarda %10 ve erkeklerde %40, Haiti'de prevalans kadınlar arasında %2,5 ve erkekler arasında %22'dir. Bununla birlikte, düşük ve orta gelirli ülkelerde kadınlar arasında sigara içme prevalansı tutarlı bir şekilde artış göstermiş ve dünya çapında kesinlikle sigara içen kadınların sayısı artan bir hızla artmaktadır. 2001 yılında, 2025 yılında dünyanın sigara içen nüfusunun %20'sini kadınların oluşturduğu tahmin edilmekteyken bu dönüm noktasına 2018'de ulaşılmıştır (Sarıkaya vd., 2021:244). Dünya çapında salgın halinde büyüyen ve

hastalık kabul edilen sigara içiciliği, kadınların giderek artan salgınını ve dünya çapında kadın sağlığı üzerindeki belirgin etkisini ele almak için kadınlar ve kızlar arasında sigara içmeye başlamayı etkileyen temel etmenlerin daha iyi anlaşılması gerekmektedir.

Kadınlarda bağımlılığın tedavisi zordur. Tedavinin zor olmasının birçok nedeni vardır bunların başında kadınların özel ihtiyaçlarına yönelik programların olmaması, (örneğin hamile ve çocuklu kadınlarda tedavi imkânları kısıtlı kalmaktadır) bunun yanı sıra, toplumun erkek ve kadına yüklediği roller, kadının yardım arama davranışı üzerinde etkili olabilmekte ve yardım almasını geciktirebilmektedir (YEDAM, 2022: 317).

Bağımlılıkla ilgili alanyazın incelendiğinde, çalışmaların çoğunun erkek vakalarla gerçekleştiği görülmektedir. Bu durum kadın ve bağımlılık ilişkisini anlamakta ve sonucunda kadınların ihtiyaçlarına özel sistemler geliştirmekte bir eksiklik haline gelmektedir. Bu çalışmanın amacı kadın ve sigara bağımlılığı inceleyen araştırmalara katkıda bulunmaktır.

1.1. Problem Durumu

Bilindiği gibi kadın ve erkek cinsinin toplumsal alanda temsil edilmesi farklıdır. Kadın cinsiyeti yufka yürekli, sevecen, anlayışlı, uyumlu, duyarlı olarak algılanırken, erkek cinsiyeti kaba, baskın, saldırgan, bağımsız ve kendine güvenen olarak algılanmaktadır (Dökmen, 2009: 27). Bu kapsamda da sigara tüketimi özgürlüğü simgelemektedir ve çoğunlukla erkeklik kavramı ile ilişkilendirilir. Gelişmiş ülkelerde son yıllarda kadınlarda tütün tüketiminin artış gösterdiği bilinmektedir. Tütün endüstrisinin kadınlar üzerindeki teşvik edici eylemleri son yıllarda artış göstermiş ve bu artışta toplumsal cinsiyet kavramının kullanılması da etkili olmuştur. Kadınların sigaraya başlamalarını artırmak için ‘özgürlük’, ‘ekonomik bağımsızlık’, ‘erkeğe eşit olma’, ‘erkek kadar güçlü olma’ gibi kavramlar vurgulanmıştır (Öztoprak ve Günay, 2013: 198). Kadın kavramına toplumun yüklediği geleneksel anlam çerçevesinde kadın ‘iyi bir eş’ ve ‘iyi bir anne’ olmak zorundadır.

Lopez ve arkadaşları (1994) tarafından önerilen tütün salgını modeline göre, sigara içme prevalansındaki küresel cinsiyet/toplumsal cinsiyet farklılıkları, sosyal ve kültürel bağlamla ilişkili doğrusal olmayan dört aşama ile ilişkilidir. Birinci aşamada,

bir ülkenin tütün kullanım yörüngesinin başlarında, tütün kullanımı erkekler arasında artar ve kadınlar arasında düşük kalmaktadır. İkinci aşamada, sigara toplumsal kabul görür, erkeklerin sigara içmesi zirveye ulaşır ve kadınların sigara içmesi hızla artar. Bu aşamada tütün kontrol çalışmaları tütün kullanımını yeterince içermemektedir. Üçüncü aşamada, tütün kontrol çabaları hız kazanır, erkeklerin sigara içme oranları düşmeye başlarken, kadınlarda sigara içme oranı artar, ardından yavaş yavaş azalmaya başlar. Bu aşamada sigara, özellikle iyi eğitilmiş kişiler arasında toplumsal kabulünü kaybeder. Dördüncü aşamada, erkekler ve kadınlar arasında sigara içme oranları neredeyse eşit olana kadar azalmaktadır. Modelde, sigara içme yaygınlık oranlarındaki düşüşle ilişkili kanıta dayalı tütün kontrolü çabaları, mevzuat, politikalar ve medya kampanyalarını içermektedir.

Düşük ve orta gelirli ülkeler, öncelikle etkili tütün kontrol yöntemlerinin olmaması nedeniyle genellikle bir veya iki aşamadadır (Öztoptak ve Günay 2013:197). Model, sigara içme davranışlarının sistematik cinsiyet ve/veya toplumsal cinsiyet çeşitliliğinin sosyal bağlamda anlaşılması gereken çok sayıda biyopsikososyal etkiye sahip olması olası olduğundan, kadınlar ve kızlar arasında tütün kullanımının anlaşılmasına ve ele alınmasına cinsiyete/toplumsal cinsiyete dayalı bir odaklanma ihtiyacını vurgulamaktadır. Tütün kullanımına ilişkin cinsiyete/toplumsal cinsiyete dayalı anlayışa duyulan ihtiyacın farkında olarak, giderek artan sayıda araştırma, sigara içme davranışlarında cinsiyete/toplumsal cinsiyete dayalı biyolojik, sosyal ve psikolojik farklılıklara odaklanmaktadır.

Cinsiyet kapsamında, günümüzde ölüm sebepleri arasında yüksek risk taşıyan sigara bağımlılığı araştırmada ele alınacak olup toplumsal cinsiyet rollerinin sigara içme davranışına ve bağımlılık sürecine etkisi irdelenecektir. Toplumsal cinsiyet siyaset, sivil toplum, eğitim, ekonomi gibi alanlarda erkeklerin kadınlara göre daha fazla haklara ulaşabilmesi ve bunları kullanması olarak karşımıza çıkmaktadır. Sigara kullanımının erkeklerde istatistiksel olarak yüksek olduğu ve ilk kullanım yaşının kadınlara göre çok daha erken yaşlarda başladığı bilinmektedir. Sigara kullanımının her iki cins için de ölümcül sonuçlar doğurmasına karşın erkeklere özgürlük ve bireysellik sunarken, kadınları ikincil duruma düşürdüğü, toplumda öteki olarak algılanmasına sebep olması cinsiyet bağlamında ele alınacaktır.

1.2. Problem Cümlesi

Bireylerin toplumsal cinsiyet tutumları ile sigara bağımlılıkları arasındaki ilişki nedir?

1.3. Alt Problemler

1. Bireylerin demografik özellikleri toplumsal cinsiyet rollerini etkilemekte midir?
2. Toplumsal cinsiyet ile sigara bağımlılığı arasında ilişki var mıdır?
3. Bireylerin toplumsal cinsiyet algıları sigara bağımlılığını etkilemekte midir?
4. Toplum sigara kullanan kadın ve erkeğe karşı aynı tutum ve davranışları sergilemekte midir?
5. Toplumsal cinsiyet algısının sigaraya başlama yaşı ile ilişki var mıdır?

1.4. Denenceler

1. Bireylerin toplumsal cinsiyet tutumları yaş değişkenine göre farklılaşmaktadır.
2. Bireylerin toplumsal cinsiyet tutumları cinsiyet değişkenine göre farklılaşmaktadır.
3. Bireylerin toplumsal cinsiyet algıları ile sigara bağımlılığı arasında ilişki vardır.
4. Bireylerin sigara bağımlılık düzeyleri yaş değişkenine göre farklılaşmaktadır.
5. Bireylerin sigara kullanım özellikleri cinsiyet değişkenine göre farklılaşmaktadır.

1.5. Sayıtlar

1. Bireylerin içten, gerçeği yansıtacak şekilde ve tarafsız olarak yanıtladıkları varsayılmaktadır.
2. Genç ve İlhan tarafından geliştirilen görüşme formunun araştırmaya katılım sağlayan bireylerin toplumsal cinsiyet algıları ile sigara bağımlılığı arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmada yeterli bir ölçek olduğu varsayılmaktadır.

1.6. Sınırlılıklar

1. Araştırma, Genç ve İlhan tarafından geliştirilen görüşme formunun ölçtüğü niteliklerle sınırlandırılmıştır.
2. Araştırmanın verileri, 2021-2022 yılında Sivas Yeşilay Danışmanlık Merkezi

(YEDAM) online/ yüz yüze sigara bırakma noktasında başvuruda bulunan kadın ve erkek bireyler ile sınırlandırılmıştır.

3. Araştırma, İlhan'dan danışmanlık olarak sigara kullanımını sonlandırmış 18-65 yaşları arasında bireylerle sınırlandırılmıştır.

1.7. Tanımlar

Cinsiyet: Doğumla kazanılan, kadın ve erkekler arasındaki biyolojik farklılıklardır (Dökmen, 2009: 18).

Toplumsal Cinsiyet: Kültür ve toplum tarafından bireylere yüklenen kadın veya erkek olmanın biyolojik yönüne bağlı olarak zaman içerisinde kazandığı normları ifade etmektedir (Dökmen, 2009: 20).

Bağımlılık: Bağımlılık birçok bileşenden oluşmaktadır; kullanılan maddenin birey üzerindeki etkisinin azalması ile kullanımın giderek artması sonucunda tolerans gelişimi, kullanılan maddenin bırakıldığında yoksunluk belirtileri sayılan birtakım rahatsızlıklara yol açmaktadır ve bireyin zarar görmesine rağmen devam etme, yaşamı boyunca başarısız bırakma girişimlerinin bulunması, zamanının büyük bir bölümünü temin etmek amacıyla geçirmesi fiziksel ve ruhsal bağımlılık olarak tanımlanabilmektedir (Ögel, 2020: 57-59).

Sigara: Sigara diğer adıyla tütünün etken maddesi nikotin adı verilen koyu renkli sıvıdır. Renksiz ve acı olan bu madde zehir kategorisinde yer alır sentetik olarak üretilir ve tarım ilaçlarında kullanılmaktadır (Ögel, 2020: 92).

1.8. Araştırmanın Gerekçesi ve Önemi

Yapılan alan taramasında toplumsal cinsiyet sorunlarına yönelik birçok çalışma var iken toplumsal cinsiyete dayalı bağımlılık olgusunu inceleyen çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bakımdan çalışmanın alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma hem toplumsal cinsiyet hem de sigara bağımlılığı konusunu içermesi bakımından bu iki alanı kapsayan bir araştırma alanına sahiptir. İlk olarak toplumsal cinsiyet yazınına baktığımızda Dünya Ekonomik Forumunun Küresel Cinsiyet Uçurumu 2020 raporunda Türkiye ekonomik ve siyasal hayata katılım, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimde 153 ülke arasında 130 sırada olduğu görülmektedir. Sigara bağımlılığı alan yazınına baktığımızda Dünya Sağlık Örgütü,

Amerikan Kanser Topluluğu ve Dünya Akciğer Vakfı'nın katkılarıyla hazırlanan tütün atlasına göre her yıl Türkiye'de erkeklerin %31'i kadınların ise %12'si tütün kaynaklı hastalıklar sebebiyle ölmektedir.

Cinsiyete yönelik araştırmalar kadın ve erkeğin rol ve görevlerinden kaynaklanan farklılıkları ve aralarında oluşan eşitsizliği kaldırmak için incelemeler yapar ve etkinlikler geliştirir. Araştırma bu eşitsizliğin her iki cins için de beden ve ruh sağlıklarına etkisini incelemektedir. Araştırma bireylerin toplumsal cinsiyet rollerini ortaya koymak ve sigara bağımlılığı noktasında olumsuz etkilerine dikkat çekmek ve farkındalık yaratmak açısından önemlidir.

Bu çalışma toplumda baskın olan toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde bireylerin sigara bağımlılığı sorunu karşısında etkilerinin ortaya çıkarılması ve cinsiyet çalışmaları alan yazınına katkıları açısından önemlidir. Bu araştırmanın var olan araştırma eksikliğini gidermeye yönelik bir katkı sağlayacağı, yeni tartışma alanları yaratacağı düşünölmektedir. Bunun yanında madde bağımlılığı alanında ileride yapılacak araştırmalara katkı sağlayacağı, bağımlılıkları hem önleme hem de onunla mücadele çalışmalarında yol gösterici nitelikte olabileceği düşünölmektedir.

2. TOPLUMSAL CİNSİYET

Toplumsal cinsiyet kadın ve erkeğin toplumdaki tüm rollerini biçimlendirmektedir. Cinsiyet ve cinsiyet kültürüne yönelik akademik araştırmalarda ortaya çıkan en temel güçlüklerden birisi, ‘toplumsal cinsiyet’, ‘cinsiyet’ ve ‘cins’ gibi kavramlara yüklenen anlamların farklılık göstermesidir. Bu konuya yönelik gerçekleştirilen yorumlar üzerinde durulduğunda, ülkemizde ve Batı düşünce hayatında bazı zamanlarda farklı terimlere konu ile ilgili birbirine benzeyen anlamlar yüklendiği de görülmektedir (Neziroğlu, 2018: 4-6). Cinsiyet biyolojik yapıyla, toplumsal cinsiyet sosyal yapıyla birlikte ortaya çıkmakta ve değişmektedir. Toplumsal cinsiyet biyolojik cinsiyetten yola çıkılarak nelerin eril nelerin dişil olduğuna dair toplumun ortak inanç ve beklentileri olarak tanımlanabilmektedir.

Batılı yaklaşımlar ‘cinsiyet (ing. sex)’ ile bireyin biyolojik durumu kadar anatomik niteliklerini, ‘toplumsal cinsiyet (ing. gender)’ ile de kültürel ve sosyal rollerin temsilini belirtmektedirler. ‘Gender’ kavramını sosyoloji yazınına sokan Ann Oakley, bununla toplumsal cinsiyeti belirtmekte olup kadınlık ve erkeklik arasındaki toplumsal bölünmeye işaret etmekte iken ‘sex’ ile cinsiyeti belirtmekte ve biyolojik olarak kadını ve erkeği ayırmak için kullanmaktadır (Gökçay, 2018: 4). Kadın ve erkek arasındaki psikolojik farklılıklar sosyal koşullara bağlıdır. Cinsiyet, öncelikle üreme potansiyeline dayanan biyolojik bir sınıflandırmadır. Toplumsal cinsiyet ise biyolojik cinsiyetin sosyal bağlamda değerlendirilmesidir.

Toplumsal cinsiyet psikolojik, biyolojik ve sosyal açıdan kazanılır. Toplumsal cinsiyet kadın ve erkekten sosyal yaşamda beklenen tüm kişilik özellikleri, rol ve sorumlulukları imler. “Cinsiyet sosyal yapı içindeki algısıyla biyolojik cinsiyetten kesin bir şekilde ayrılır. Bu yüzden cinsiyet biyolojik ve toplumsal yönü olan bir olgudur” (Genç, 2019: 16). Bu sebeplerle kadın toplumun temel yapı taşı aileden, siyasal yaşama, akademik camiadan iş hayatına toplumun bütün ortamlarda var olmakta iken çoğu zaman yalnızca kadın olduğu için ayrımcı yaklaşımlara maruz kalmaktadır.

2.1. Cinsiyet

Cinsiyet, toplumların insanları kromozomlar, genital organlar veya başka bir fiziksel atıfa odaklanarak erkek ya da kadın kategorisine atamak için kullandıkları biyolojik özellikleri içerir. Cinsiyet, bireyleri kadın ve erkek olarak ayırmak için

kullanılan bir kavramdır. Bu bağlamda cinsiyet bireyin erkek ya da kadın olarak ortaya koyduğu biyolojik genetik ve fizyolojik özelliklerini göstermektedir. Doğuştan gelen ve iki cinsi birbirinden ayıran özellikler ise, anatomik farklılıklar, üreme sistemleri ve hormonal farklılıklarıdır. Belirttiğimiz gibi cinsiyet, türlerde var olan anatomik, fizyolojik, genetik ve hormonal varyasyonu kapsayan biyolojik bir yapıdır. Cinsiyet konusundaki bilgi birikimimiz ve anlayışımız, toplumlarda var olan büyük çeşitliliği anladıkça değişmiştir. Klasik dönemden beri cinsiyet terimi, erkek, kadın ya da biseksüel bağlamdayken, biyoloji ve tıpla ilgili erkek veya dişi olarak veya bunlar üzerinde gamet üretip üretmediklerine veya bu tür gametlerin geliştirilmesi ve verilmesi veya alımı için uygun üreme sisteminin bir kısmına sahip olmalarına bağlı olarak sınıflandırılır (Gökçay, 2018: 4). Kadın ve erkek arasındaki fizyolojik farklılıklar toplumlar arasında değişim göstermezken toplumsal cinsiyet toplumlara göre değişiklik gösterir/gösterebilir.

Farklı bir çalışmada Sancar (2014:176), cinsiyet ilişkilerinin aslında biyolojinin dayattığı kaçınılmaz özellikler olarak görüldüğünü ya da biyolojik zorunluluklara gönderme yapan toplumsal olguların cinsiyet anlamları kazandığını belirtmektedir. Bu çerçevede cinsiyet kavramı biyolojik farklılaşmanın haricinde kadının ve erkeğin toplumsal tanımını da içermektedir. Bu toplumsal tanım ise, kadın ile erkeğin toplum içerisindeki davranış ve konumlarını da belirlemektedir (Vargel Pehlivan, 2017: 498). Örneğin, kadınların daha çok ev işleri yapması, bazı ülkelerde araba sürmelerinin yasak olması ve sigara içmelerinin uygun görülmemesi gibi durumlar toplumsal cinsiyete atfedilebilir.

2.2. Toplumsal Cinsiyet

Erkeklerle kadınlar arasındaki farklılıklardan söz edildiğinde, cinsiyetten çok toplumun bu biyolojik kategoriler hakkındaki anlayışı nasıl şekillendirdiği ön plana çıkmaktadır. Cinsiyet biyolojik özelliklere bağlı olabilir ya da olmayabilir, daha çok toplumların cinsiyet kategorilerini nasıl belirlediğini ve yönettiğini tanımlayan bir kavramdır. Bir başka deyişle erkek ve kadının cinsiyet rollerine bağlı kültürel anlamlar yanında bireylerin, erkek, kadın, transseksüel, interseks ve diğer cinsiyet konumları dâhil ancak bunlarla sınırlı olmamak üzere kimliklerini nasıl anladıklarıdır (Savran, 2009: 294). Cinsiyet, bir kişinin yerel kültürü tarafından tanımlandığı gibi tipik olarak eril veya dişil olup olmadığını belirtir. Bazı psikologlar, cinsiyet değil, erkekler ve kadınlar arasındaki cinsiyet farkını gözetmemiz gerektiğini, çünkü bu

farklılıkların kültürel olarak inşa edildiğini ve ‘‘cinsiyet’’ teriminin, esas olarak biyolojik olan farklılıklar için ayrılması gerektiğini düşündüklerini iddia etmektedir (Vatandaş, 2007: 30). Şu halde cinsiyete toplumsal bakışın atfettiği anlam ön plana çıkar. Cinsiyet, toplumun bir cinsiyetten diğerine daha uygun olduğunu düşündüğü sosyal normları, tutumları ve faaliyetleri içerir (Savran, 2009: 294). Buna göre eril ve dişil olmanın getirdiği özellikler bireyin toplumsal yaşamda kadın ve erkek olarak nasıl davranacağını göstergesi olmaktadır.

Toplumsal cinsiyet, medya, din ve eğitim, tıbbi ve diğer siyasi ve sosyal sistemler tarafından üretilir ve şekillendirilir. Bu ise derinlemesine yerleşik ve nadiren sorgulanan ancak oldukça etkili bir toplumsal cinsiyet yapısı yaratır. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet, cinsiyetin bu büyük sosyal sistemlerden kaynaklanıp ifade edilme biçimlerini, cinsiyete göre bireylere ve gruplara verilen farklı cevaplar, değerler, beklentiler, roller ve sorumluluklar anlamına gelir (Gallego et al., 2008: 14-16). Toplumsal cinsiyet rolleri ise cinsiyetlerine uygun olarak bireylerden beklentileri içeren kalıp yargılardır.

Toplumsal cinsiyet kavramını ilk kez akademik yazında kullanan Oakley’e göre ‘‘Toplumsal cinsiyet bir kültür sorunudur, erkek ve kadınların eril ve dişil olarak sosyal sınıflandırılmasına işaret eder. Toplumsal cinsiyet rolünün biyolojik kökeni yoktur, cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki bağlantılar gerçekte hiç de doğal değildir.’’ (Aktaran: Gökçay, 2018: 5). Toplumsal şekillenmenin biyolojik alt temeli olmakla birlikte bireyler üzerinde sonradan kurgulandığı tespit edilmektedir. Biyolojik temele dayanan cinsiyet eril ve dişi arasındaki farklılara dayanmaktadır. Bu farklar cinsiyet rollerine dayandırıldığında ise sosyal bir anlam kazanır. Bireyin toplum içerisindeki davranışlarını belirten roller toplumsal cinsiyet algısını oluşturur (Genç, 2018: 16). Biyolojik unsura ek olarak cinsiyetler arası farkların toplumsal yönünü de içerir. Biyolojik cinsiyetten farklı olarak toplumsal cinsiyet, erkek ile kadının kültürel ve sosyal bağlamda tanımlanmasını, toplumların bu iki cinsi birbirinden ayırt etme biçimini, onlara verdiği toplumsal rolleri karşılayan bir kavramdır (Gökçay, 2018: 5). Kısacası bir kültürün içerisinde kazanılan kadın ve erkek olmaya dair özelliklerdir.

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları birlikte düşünüldüğünde, toplumun bireylerden cinsiyetlerine uygun olduklarını düşündükleri beklenti ve inançlar akla gelmektedir. Buna bağlı olarak ‘‘kadına ve erkeğe yönelik toplumsal cinsiyet rolleri

cinsiyete dayalı bir iş bölümünü koşullar” (Genç ve Aydemir, 2018: 666). Cinsiyet rolleri sosyal normlar veya erkek ve kadın için farklı sorumlulukları, fırsatları, kısıtlamaları ve davranışları belirleyen kural ve standartlar olarak tanımlanabilir. Cinsiyet rolleri, bireylerin yaşamları boyunca, kıyafet seçiminden mesleğe kadar günlük yaşamın öznelliklerini etkiler. Gayri resmi olarak, sosyal bir dünyada yaşamak sayesinde bireyler cinsiyetleri için uygun ve/veya beklenen davranışları öğrenirler (Vargel Pehlivan, 2017: 499). Kadın ve erkeğe biçilen bu toplumsal cinsiyet rolleri kadını itaatkâr ve edilgen rollerle ifade ederken, erkeği daha güçlü ve baskın betimler bu ise kadınlar üzerinde stres yaratmaktadır. Stresin temel sebebi olarak toplumlarda erkeğin gücü elinde bulundurması, toplumsal cinsiyet rollerindeki eşitsizlik ve kadınların toplumsal cinsiyet rolü ile ilişkili beklentiler sayılabilir (Baltaş ve Baltaş, 2010).

Bireyler, geleneksel cinsiyet rollerini içselleştirebilir, kabul edebilir ya da direnebilirken, toplumsal cinsiyet rolleri toplumun birçok yönünü etkileyen güçlü bir sosyal örgütlenme aracıdır. Bu nedenle bireyler, cinsiyete bakılmaksızın, geleneksel ve klişeleşmiş cinsiyet rollerini kaçınılmaz olarak içselleştirir ve algılanan bedenleri için doğru cinsiyet rolü hakkında güçlü mesajlaşma ile cinsiyet duygusunu geliştirir (Hepşen, 2010: 13). Cinsiyet rolleri bireylerin deneyimlerini şekillendirir ve sınırlandırır. Erkekler, kadınlar ve diğer cinsiyetler farklı şekilde muamele görür ve atfedilen rolleri ve uygunluk dereceleri neticesinde farklı yaşam gelenekleri sürer. Cinsiyet rollerinin geleneksel, düalizm anlayışı, toplum içinde ve genelinde var olan çeşitliliği temsil etmedikleri için sorunludur. Toplumdaki ikili cinsiyet rollerinin gömülü olması, bu öngörülen rollere uymayan bireylerin ayrımcılığına katkıda bulunur. Ayrıca, cinsiyet rolü yerleşik ve statik bir işlev önermek yerine, cinsiyetin uygulayıcı ve ayırt edici doğasını engeller (Vargel Pehlivan, 2017: 499). Örneğin yumurtalık ve rahim sahibi olmak biyolojik belirleyen olmakta iken evli bireylerden çocuk yapılması noktasında baskı kurulması toplumsal cinsiyet rolü olarak ifade edilebilir. Cinsiyete atfedilen rollerin çıkış noktasında kadın ve erkeğin biyolojik rolleri yer almaktadır. Ancak her toplumun ve kültürün kendisine özgü bir cinsiyet rolü bulunmaktadır bu olgu farklı kültürel ortamlarda farklı anlam kazandığı bilinmektedir (Genç, 2018: 18). Toplumun değer yargılarına uyan bireyler normal olarak sınıflandırılmaktadır.

Biyolojinin tanımladığı cinsiyet farkları gerçekte toplumsal bazı görev ve sorumlulukları kaçınılmaz olarak belli cinslere göre tanımlar. Örneğin, asker olmak için bir erkek gibi dayanıklı ve güçlü olmak, çocuk yetiştirmek için kadın gibi duygusal ve sabırlı olmak gerekir (Savran, 2009: 296). Kadın olarak tanımlanmış olanlara, evlerinde ve ev işçiliğinde, ailelerinin ve/veya başkalarının bakımında genellikle birincil sorumluluk yüklenir. Bunun tersine erkekler, ücretli işlerin faaliyetleri ve vatandaşlığın hakları ve görevleri ile kamu dünyasında çok daha yakından tanımlanmaktadır. Çoğu toplumda, sadece farklılıklar değil, erkeklik ve kadınlığın bu sosyal tanımlarında içkin eşitsizlikler vardır. “Erkek” olarak tanımlananlara genellikle “kadın” olarak tanımlananlardan daha fazla değer verilir ve kadınlar ve erkekler buna göre ödüllendirilir (Doyal, 1995: 24). Bu bağlamda ‘asker’ ile ‘anne’ arasındaki fark gerçekte biyolojik değil toplumsal ve ideolojiktir. Kadın ve erkeği farklı toplumsal konumlarda değerlendiren cinsiyet farkı rejimi, cinslerin biyolojisinden üretilirken gerçekte cinsler arasındaki toplumsal farkların konuşulmasına yol açar. Toplumsal olan biyolojik olana aktarılır. Başka bir ifadeyle biyolojik değişmezlikten alınan ideolojik destek ile toplumsal farklılıklar meşrulaştırılır. Biyoloji değiştirilemez bir kaderse, toplumsal olarak cinslerin rolleri de değiştirilemez hale gelir (Sancar, 2014: 22-23). Toplumsal cinsiyette var olan bu asimetrik denge kadınların aleyhine olmakta kadınların doğrudan yaşamlarını dahi tehdit eden durumları ortaya çıkarabilmektedir.

Eşitsizliklerin ve hiyerarşik ayrımların var olduğu toplumlar olarak modern toplumlar özellikle cinsiyete dayalı eşitsizlikleri üretir ve diğer toplumsal eşitsizliklerle iç içe sürdürür. Cinsiyete dayalı toplumsal eşitsizliklerin modern toplumlarda aslında cinsiyet hormonları gibi biyolojik özelliklerin ürettiği düşünülür. Ancak aslında toplumsal farklara sonradan verilen anlamlar olarak bu biyolojik farklar, toplumsalın bünyesinde bulunmaktadır (Wood and Eagly, 2010: 652). “Modern öncesi dönemlerden farklı olarak, modern düşüncenin en belirgin özelliklerinden birisi, kadın ve erkek olmanın biyolojisinin birbirinden çok farklı toplumsal, davranışsal ve psikolojik, özellikleri insanlara dayattığına inanılmasıdır. Modern patriarkilerin aslında en belirgin ideolojik kökeni budur.” (Giddens, 2012: 506).

Aydınlanmacı düşüncenin eşitlik ve evrensellik idealleri ile gerçek hayattaki eşitsizlikleri bağdaştırmak için bedenleri özcü bir yaklaşımla yorumlayan ‘biyolojik

kıyaslanamazlık' ilkesine başvurulmuştur. Biyolojik özelliklere bireylerin ve grupların konumunu belirleyecek çeşitli vasıflar atfedilmiştir. Bu yolla kadın erkek eşitsizliği gibi ırkçılık ve sömürgecilik de doğallaştırılıp meşru kılınmakla kalınmamış, var olan güç ve eşitsizlik örüntüleri 'gönül rahatlığıyla' yeniden üretilmiştir (Sancar, 2014: 22-23). Toplumların kaynaşmasıyla oluşan iş bölümü, cinsiyet farklılıkları ve benzerlikleri yapılandırmaktadır.

Toplumda kadın ve erkeğin davranış ve edimleri gözlemlenerek cinsiyetlere göre bazı beklentiler kimi zaman kendiliğinden kimi zamansa bazı dayatmalarla oluşur. Örneğin, çoğu sanayileşmiş toplumda kadınların erkeklerden daha fazla çocuk bakımı yaptığı göz önüne alındığında, kadınların özellikle bıkın ve mutsuz olduğuna inanılmaktadır (Hepşen, 2010: 17). Sanayileşmiş toplumlarda erkeklerin kadınlardan daha yüksek statüde işler yapma olasılığının bulunduğu göz önüne alındığında, erkeklerin özellikle baskın ve iddialı olduğuna inanılmaktadır.

Toplumsal cinsiyet rolleri daha sonra sosyal ve biyolojik süreçlerle davranışları etkiler. Sosyal etkileşimde, insanlar cinsiyet rolü beklentilerine uyan diğer kişilere daha olumlu tepki verirler. Kadınlar ve erkekler, toplumsal cinsiyet rollerini kendi kişisel kimlikleriyle birleştirebilirler (Wood and Eagly, 2010: 648-650). Bu bağlamda Toplumsal cinsiyet kavramı, toplumdaki kadın ve erkek arasındaki tutum, bilişsel yapı ve beklentiler arasındaki farklılıkları ifade etmek için yaratılmış kültürel bir yapıdır. Bir kavram olarak cinsiyet, biyolojik farklılıkları aşmaktadır. Kadın ve erkek rollerinin dağılımı ile ilgili sosyal inançlar, toplumsal cinsiyet eşitliği veya ayrımcılık gibi kavramlarla yüzleşmektedir (Wallace and Wolf, 2004: 446). Bazı toplumlar kadın ve erkeğe roller verirken bu farklılıkları azaltıyor gibi görünmekte, diğerleri ise bunları en üst düzeye çıkarmaktadır. Çeşitli araştırmalar toplumdaki kadın ve erkeklere verilen farklı rolleri din, ekonomik gelişme veya siyasi sistemler gibi değişkenler temelinde incelemektedir (Gallego et al., 2008: 14-16). Sonuçlar, ekonomik kalkınmadaki bir farkın kadınlar için yeni roller yaratmadığını göstermektedir.

Cinsiyet, bir kişinin kimliğinin en belirgin ve etkili yönlerinden biridir. Cinsiyet kişinin görünüşünü, ilgi alanlarını, etkinliklerini, arkadaşlıklarını, kişilerarası iletişim ve etkileşim, duygusal ilişkilerini hatta kariyer kararlarını etkiler. Cinsiyetin bireyin hayatındaki her alanda etkisi göz önüne alındığında, cinsiyet gelişimi ve farklılaşmayı açıklamak için yaklaşımlar geliştirilmiştir. Yaklaşımlar,

dünyayı kavrama girişimlerinin, yararsız, karmaşık ve kendi içlerinde ilişkisi bulunmayan gayretler olmaları yerine belli bir olguyu algılamaya yönelik organize ve sistemli etkinlikler olmalarını olası kılar (Dökmen, 2009: 41). Bu çerçevede bu bölümde toplumsal cinsiyetin kazanımıyla ve cinsiyetler arasındaki farklılıklarla ilgili kuramlardan en yaygın olanları ele alınacaktır.

Biyolojik yaklaşıma göre, erkek ve kadın arasında bulunan farklılıklara çeşitli açıklamalar getirmektedir. Bu farklılığın nedeni olarak, biyologlar erkek ile kadının biyolojik özellikleri üzerinde durarak üstlendikleri rolleri göstermişlerdir (Kandiyoti, 1997: 75). Kadının doğurganlığı, bu rollerin temel farkıdır.

Üreme yeteneğinden dolayı insanoğlu, sosyal kümeler biçiminde hayat sürmeye başlamasından günümüze kadar genel olarak erkek yaşanan alanın dış çevresini korumakla sorumlu iken, kadın daha çok evi ilgilendiren sorumluluklara sahip olmuştur. Hayat şartlarının değişmiş olmasından kaynaklanan nedenlerle günümüzde kadın erkek rolleri arasındaki farklılıklarda da azalmalar yaşanmıştır (Ersoy, 2009: 101). Buna karşın süregelen bu tutumlar erkek ve kadın davranışlarının oluşmasında oldukça önemli bir etkidir.

“Biyoloji kaderdir” düşüncesi açısından, biyolojik yapı toplumsal şartlanma yönünde belirlemekte ve anne rolü de sadece biyolojik bir şekilde devam edegelen niteliklerin bir sonucu olarak değil, toplumsallaşma süreciyle edinilmektedir. Biyolojik yaklaşımlara göre, psikolojik ve davranışsal cinsiyet farklılıkları, erkekler ve kadınlar arasındaki biyolojik farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Bu noktada araştırmacılar, evrimsel süreçler gibi tarihsel açıklamalara, genler ve cinsiyet hormonları gibi proksimal açıklamalara odaklanmışlardır (Dökmen, 2016: 52-54). Buna göre eril ve dişil olmanın getirdiği özellikler bireylerin toplumsal yaşamda kadın ve erkek olarak nasıl davranacaklarının göstergesi olmuştur.

David Uss ve David Geary gibi evrim kuramcıları, insan türünün hayatta kalmasının başarılı üremeye bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Başarılı üremeye yol açan stratejilerden sorumlu genlerin, torunlarımıza aktarılmasının, üreme başarısına yol açmayan stratejilerden daha olasıdır. Bu evrimsel sürecin psikolojik cinsiyete yol açtığına inanılmaktadır. Neziroğlu'na göre farklılıklar, başarılı bir üreme için gerekli olan davranışlar, cinsiyet farklılıkları gerektirmektedir (2018: 7-8). Bazı davranışlar, fiziksel özellikler toplum tarafından erkeksi olarak karşılanırken bazı tutum ve

davranımlar kadınsı olarak kabul karşılanır ve bu kabullerin biyolojik temeli bulunmamaktadır. Örnek olarak doğurganlığa sahip bulunan kadını verecek olursak, hamilelik ve çocuğunu büyütme sürecinde kadın, yiyecek ve geçim kaynağı oluşturma konusunda kadın desteğine gereksinim duymuş ve kendine eş olarak erkeği tercih etmiştir. Erkekler ise bir kadınla beraber olabilmek için kendilerini topluma karşı ispatlamaya gereksinim duymuşlardır. Bunu gerçekleştirirken türünün diğer erkekleriyle psikolojik ve fiziksel bir mücadele içine girmişlerdir (Neziroğlu, 2018: 9). Bireyin biyolojik temeli ile şekillenen toplumsal kalıp yargılara doğrudan müdahale de bulunamadığı beklentiler olarak ifade edilebilir.

İnsanları ve hayvanları içeren bir dizi çalışmadan, erkek ve kadın arasındaki kromozomal ve hormonal farklılıkların biyolojik görüşü destekleyen bir dizi erkeksi ve dişil davranışı etkilediği açıktır. Erkekler ve kadınlar arasındaki davranışsal farklılıkları biyolojik kuramlar cinsler arasında bulunan psikolojik ve biyolojik farklılıklara dayandırarak açıklarlar (Vargel Pehlivan, 2017: 503). Bu kuramın üzerinde yoğunlaşmış olduğu alan, doğumdan sonra erkek ve kadın bedeninde salgılanan hormonlar ve kritik gelişme süreçlerinde hormonlarda gözlenen farklılıklar yanında yapısal ve işlevsel farklılıklardır.

Freud'un düşünceleri üzerine inşa edilmiş olan psikanalist yaklaşım, toplumsal cinsiyetin gelişimi ile ilgili olarak ortaya sürülen ilk kuramsal açıklamalardan biridir. Psikanalist kuramı diğer insani gelişme ve cinsiyet kuramlarından ayırırsa Freud'un cinsiyet anlayışına ilk katkılarıdır. Toplumsal cinsiyetin oluşumu ile ilgili olarak Freud'un kuramı, libido kavramı üzerine inşa edilir. Libido, toplumsal ve biyolojik cinsiyeti organize eden, biyoloji üzerine temellendirilmiş bir cinsel enerji kaynağıdır. Libidoyu Freud, erkek cinsel organını kuramının merkezine konuşturarak (phallogentric) açıklar (Dökmen, 2009: 143-145). Freud'un geliştirmiş olduğu kuramda toplumsal cinsiyetin elde edilmesiyle ilgili üç dönem üzerinde durulmaktadır.

Oral ve anal dönemleri de kapsayan ilk dönemde kız ve erkek çocukların toplumsal cinsiyet ve cinsiyet deneyimleri aynıdır. Anatomik olarak kız çocukları iki cinsiyetlidir. Erkeklik organı olarak klitorisleri ve dişilik organı olarak ise vajinaları vardır. Erkek çocuklar ise, hayata erkek anatomisi ile başlarlar. Erkek üreme organıyla, ilintili bir şekilde libidoları erkektir ve anne ile geliştirmiş oldukları ilişki ise, karşı cins ilişkisidir. İkinci dönem ise fallik döneminin ilk bölümünü kapsar.

Kadınlar ve erkekler arasında bulunan farklılıkları çocuklar bu dönemde anlamaya başlar (Çavdar, 2013: 23). Freud'a göre bu dönemde sevgi nesnesi yine annedir ve erkeklik merkezdedir.

Freud'un ileri sürmüştüğü üçüncü dönemde ise, toplumsal cinsiyet rolünün kazanıldığı dönemdir. Erkek çocuklar babalarıyla bu dönemde özdeşleşir. Kız çocuklar ise, babaya sahip olmak için anneleriyle yarışır. Kız çocuklarının anneleri ile bütünüyle özdeşleşme zorunlulukları bulunmadığından süper egoları erkek çocukları kadar gelişmemiştir (Dökmen, 2009: 143-145). Freud'un psikanalitik cinsiyet gelişimi kuramı, cinsiyet gelişiminin psikoseksüel kişilik gelişim teorisinin üçüncü aşamasında gerçekleştiğini göstermektedir.

Psikanalitik kuramda cinsiyet gelişimi, erkekler ve kızlar için farklıdır. Erkekler, oedipus kompleksini deneyimler, babalarıyla özdeşleşir ve erkek cinsiyet rolünü üstlenir; kızlar, electra kompleksini deneyimler ve anneleriyle özdeşleşir ve kadın cinsiyet rolünü üstlenirler. İçselleştirme ve özdeşleşme gibi süreçler üzerinde duran psikanaliz kuramında, kadınlarda kadınsı davranma, erkeklerde erkeksi davranma gibi cinsiyete uygun davranışlar gösterme küçük yaşlardan itibaren çocuğun kendi hemcinsi olan ebeveyni ile kurmuş olduğu özdeşim süreci ile ilintilidir (Vargel Pehlivan, 2017: 507). Freud'un görüşleri toplumsal cinsiyet cinsiyetler arasındaki anatomik farklılığın kaba bir türevi haline getirmiştir.

Bilindiği gibi erkek ve kadın rollerinin sosyal yapı tarafından belirlenmiş olduğunu iddia eden yaklaşım kültürelidir. Kültürel yaklaşım bakış açısına göre cinsiyet rol standartları ve geçmişten bugüne, toplumdan topluma, kültürden kültüre, farklılıklar arz eder. Erkek ve kadına henüz küçük yaşlarında kazandırılan cinsiyet rollerinin kavranılması ile ilgili olarak, Walczac, *Erkek ve Kadın* adlı kitabında davranış farklılıkları bulunmasına karşın, bunların çoğunun sebebi toplumsal kültürel ve ekonomik bağlama ilişkin olgular ve çevre baskılar olduğunu açıklamaktadır (Aktaran: Segal, 1990: 93). Çocuk doğduğu andan başlayarak etrafındaki insan toplulukları ile sosyal etkileşim içinde olur. Önce aile, sonra arkadaşları ve eğitim görmüş olduğu çevrede öğretmenler ile kurmuş olduğu etki ve iletişim aracılığıyla çocuk sosyal yaşamında önemli bir işlev üstlenir. Bu süreçte, cinsiyet rolü sosyalizasyonu da çocuğun erkekler ve kadınlar açısından doğru olan davranışların hangisi olduğunu öğrenmesiyle gerçekleşir (Özdemir, 1997: 69). Birey diğer öğrenmeler gibi toplumsal cinsiyet rollerini de yaşadığı kültür içerisinde öğrenir.

Kültürel yaklaşımda, üretilen kültür de androjenik olmak durumundadır. Çünkü biyolojik olarak değişkenlikler erkekler lehine kimi yararlar sağlar ve bu cinsiyetler arasındaki iş bölümünde etkilidir. Erkek daha üretken artı değerlere sahipken, kadın çocuk doğurmak ve ev işi gibi özel alana ait işlerle sınırlandırılmıştır. Bernard kaçınılmaz olarak iki ayrı alan olduğunu ileri sürer. Bernard'ın hali hazırda 'kültürel kuşatılmışlık' durumunda bulunan kadın dünyası için önerdiği çözüm androjen bir toplum yaratmak değil, iki dünyanın niteliğini değiştirmektir. Kadınların kendi dünyalarının tanımları üzerinde denetimi ele geçirmek için kültürlerini yeniden ele geçirmeye gereksinimleri vardır (İrvan and Binark, 1995: 34). Biyolojik cinsiyetin farklı olması, özellikle de üreme söz konusu olduğunda, kadın ve erkek olarak yaşamı doğrudan etkiler. Kültür üzerinde biyolojinin etkisi bulunmaktadır. Ancak biyoloji, kültürden bağımsız olarak sosyopsikologların düşündükleri çerçevede, genlerimizde yazılmış bir yazgı değildir. Yine de hiçbir psikolojik test, içimizdeki 'erkekliği' ve 'kadınlığı' özgül kültürler içinde yaşadığımız hayatın bir parçası olarak ölçemez, var olduklarını kabul etsek bile düşünsel ve duygusal kapasitelerimizdeki biyolojik farklılıklar açıklanırken insan, kültürünü geri plana itebilecek büyüklükte değildir (Segal, 1990: 93). Bir kadının toplumda tanımlanması biyolojik farklılıklarından öte toplumsal çevrenin ürünüdür ve bireyin özel alanından kamusal alanına doğru yayılarak kabul görmektedir.

Tarih boyunca toplumsal cinsiyeti çözümlenmeye yönelik birçok teori öne sürülmüştür. Bazıları davranışçı öğrenme kuramları başlığı altında bazıları bilişsel öğrenme kuramları altında gruplandırılmıştır. Sosyal Öğrenme Kuramı, Bilişsel Baskın Davranışçı Teorilerden biri olarak kabul edilir (Neziroğlu, 2018: 10-12). Çünkü davranışçı teorilerle örtüşen bazı bilişsel nitelikleri vardır.

Sosyal Öğrenme Kuramı, bireylerin rol modellerine öykünerek cinsiyet geliştirdiklerini ifade eder. Kuram, gözlemsel öğrenmenin gerçekleştiğini ve bu öğrenmenin açıkça güçlendirildiğini belirtir. Güçlü pekiştirme, bir insan cinsiyete uygun şekilde davrandığı için bir modele tanık olduğu zaman ortaya çıkar (örneğin, bebekleriyle sessizce oynadığı için övülen bir kız). Bu yaklaşım, modelin davranışının gelecekte öykünmesini daha olası kılmaktadır (Segal, 1990: 93). Cinsiyet davranışlarının öğrenilmesinin ana yolu gözlemsel öğrenme sürecidir.

Çocuklar, etrafındaki insanlara, sıklıkla cinsiyetle ilgili, çeşitli şekillerde davranırlar. Bu insanlardan bazılarını (modellere) dikkat eder ve davranışlarını

kodlarlar. Daha sonra, gözlemedikleri davranışlara öykünebilirler. Bunu, davranışın ‘cinsiyete uygun’ olup olmadığına bakılmaksızın yapabilirler. Ancak bir çocuğun toplumunun cinsiyeti için uygun gördüğü davranışı yeniden üretmesini daha da olası kılan bir dizi işlem vardır. (Ersoy, 2009: 105). Bunlardan birincisi, insanlar tarafından modellenen davranışı aynı cinsiyete öykünmek daha olasıdır bu sebeple çocuğun kendisine benzer şekilde algıladığı insanları taklit etme olasılığı daha yüksektir. İkinci olarak çocuğun etrafındaki insanlar, ödül veya ceza ile öykündüğü davranışa yanıt verecektir. Çocuğun cinsiyeti uygun şekilde davranması için güçlendirilmesi ve ona uygun olmayan davranışları nedeniyle cezalandırılması veya göz ardı edilmesi olasıdır. Üçüncüsü ise çocuk başkalarının davranışlarının sonuçlarını da gözlemlemiş olacak ve güçlendirdiği gördüğü davranışa öykünmek ve cezalandırdığı davranışa öykünmekten kaçınmak için motive olacaktır (Dökmen, 2009: 62). Sosyal öğrenme kuramları, toplumsal cinsiyet gelişimi çalışmalarında iki ana yaklaşım benimsemiştir. Çocukların davranış modelinin gösterildiği emsal davranışlarının çeşitli özelliklerini manipüle ettikleri deneysel çalışmalar yapılmış ve daha sonra çocukların davranışlarının bir yönü üzerindeki etkiyi ölçülmüştür. Bazı araştırmacılar, çocukları ve yetişkinleri doğal ortamlarında gözlemedikleri ve yetişkinlerin çocuk davranışlarına güçlendirme ve destek vererek nasıl tepki verdiklerini kaydettikleri doğal gözlemler yapmışlardır (Zeyneloğlu, 2008: 32-36).

Sosyal rol kuramı, erkeklerle kadınlar arasındaki bütün davranışsal farklılıkların sosyal roller ve cinsiyet kalıp yargıları ile açıklanabileceğini ve yaygın olarak paylaşılan cinsiyet klişelerinin bir toplumu karakterize eden toplumsal cinsiyet ayrımcılığından geliştiğini savunmaktadır. Sosyal rol, bir sosyal kategorideki bireylerin hepsinden beklenen ve bu çerçevede toplum tarafından kalıpları belirlenen, öğrenilmiş tepkilerdir. İnsanların gündelik hayatlarında neler yaptıklarına ilişkin gözlemleri cinsiyet kalıp yargıları yansıtır (Dökmen, 2009: 81-82). Eğer bir grup insan sürekli aynı etkinliği yapıyorsa, o insanların bu etkinliği yapmak için kişilik özellikleri ve yeteneklerinin bulunduğu inanılır.

Sosyal rol kuramına göre, cinsiyetlendirilmiş iş bölümü, kadın ve erkeğe farklı beceriler kazandırmaktadır. Cinsiyet stereotipleri karma bir cinsiyet üyeliği veya kültürel olarak bir cinsiyetle ilişkili olan bir görev veya bağlam nedeniyle belirgin bir grupta olduğunda, stereotipler, doğrudan üyelerin birbirlerinin davranışları için oluşturduğu beklentiler yoluyla davranışı doğrudan şekillendirir. Grup üyeleri,

işyerindeki yönetici ve çalışanlar gibi toplumsal cinsiyetten daha sıkı bir şekilde bağlanan sosyal rolleri benimsediğinde, bu daha yakın roller, cinsiyet klişeleri yerine davranışlarını kontrol eder. Bununla birlikte, cinsiyet klişelerinin davranışları kontrol etmediği durumlarda bile, erkekler ve kadınlar cinsiyet farklılaşması becerileri nedeniyle biraz farklı davranabilmektedir (Güldü ve Kart, 2009: 102-104). Sosyal rol kuramının, tüm bağlamlardaki etkileşime uygulanan ve iddialı, iktidarla ilgili davranışların yanı sıra destekleyici veya hissetme ile ilgili davranışlara yönelik geniş bir kapsamı vardır.

2.3. Cinsiyet Kimliği

Cinsiyet kimliğiyle kişilerin doğuştan gelen feminenliği ya da maskülenliği tartışılmakta ve bu kimlikler kişilerin kendilerini kadın ya da erkek, nötr veya çift cinsiyete sahip yani tarafsız cinsiyete sahip duyumsaması ve kimliklerini benimseme durumuna atıfta bulunmaktadır. Cinsiyet kimliği, bir kişinin bir toplumsal cinsiyet kolektifiyle uyumluluk değerlendirmelerini ve uyum sağlama motivasyonunu kapsayan bir dizi biliş olarak tanımlanabilir. Bu çok boyutlu bir yapıdır kuram ve araştırma için merkezi öneme sahip olan cinsiyet kimliğinin bir boyutu, duyumsanan aynı cinsiyet tipikliği veya insanların kendi cinsiyet kolektiflerine algıladıkları benzerliktir (Palan, 2001: 1). Cinsiyet kimliğinin bu yönü ile ilgili endişe, insanların bilişsel sağlıkları ve sosyal davranışları için duyumsanan erkeklik veya kadınlık etkilerine uzun süredir devam eden bir ilgiyi yansıtmaktadır.

Kadınlık ve erkeklik ya da kişinin cinsiyet kimliği, toplumda erkek ya da kadın olmanın ne anlama geldiğine bakıldığında, kişilerin kendilerini erkek ya da kadınsı olarak görme derecesini ifade etmektedir. Bu tanımın aksine bireyler kendi kimliklerini tanımladıkları ya da duyumsadıkları gibi yaşa(ya)mazlar. Onu toplumun taleplerine göre şekillendirmeleri ve onun tarafından kabul görmek istemeleri gerekir (Bao and Swaab, 2011).

Cinsiyet kimliği ile ilgili birden fazla tanımlama yapılmıştır. Kohlberg (1996) cinsiyet kimliğini erkek veya kız olarak bilişsel kendini sınıflandırma olarak açıklamıştır. Fagot ve Leinbach (1985), benlik kavramını erkek veya kadın olarak değerlendirmiştir. Newman (2012) ise bireyin biyolojik, psikolojik ya da sosyal olarak erkek ya da kadın olarak algılanması olarak tanımlamıştır. Çok boyutlu kavramlar, bireyin bir toplumsal cinsiyet kategorisine üyelik bilgisini, kişinin

cinsiyet grubuyla uyumlu duyumsaması, kişinin cinsiyetinden memnuniyet duygusu, cinsiyet merkeziliği ve kişinin cinsiyetini kayırma duygusu olarak açıklamıştır. Cinsiyet kimliği, cinsel yönelimden farklıdır ve bireyin doğum tarafından atanan cinsiyetinden farklı olabilir (Egan and Perry, 2001). Bununla birlikte, cinsiyet kimliği kavramsallaştırmaları, son zamanlarda insanların diğer cinsiyete benzerliğini duyumsaması, doğum cinsiyetinden memnuniyet duyması, cinsiyet uygunluğu için baskı duyumsama ve diğer cinsiyetin derogasyonu gibi ek boyutları içerecek şekilde genişlemiştir.

Sosyal bilişsel kuramcılar, çocukların erken cinsiyet tanımlamasının öncülleri olarak hizmet eden sosyal etkiler ve gözlemler nedeniyle temel cinsiyet sınıflandırmalarını öğrendiklerini öne sürerler (Bandura and Bussey, 2004). Cinsiyet şeması kuramı, çocukların toplumsal ‘cinsiyet merceğini’ içselleştirdiklerinde, cinsiyetin düzenleyici bir bilişsel çerçeve haline geldiğini ve çocuğun cinsiyet kimliğini buna göre inşa etmek için motive edildiğini iddia eder (Bem, 1994). Ailenin, içerisine girdiği toplumsal çevrenin ve alınan eğitimin etkisiyle kız ve erkek çocuklar cinsiyetlerine uygun roller kazanmakta ve toplumsal cinsiyet kimliği oluşturmaktadırlar.

Çoğu çocuk üç yaşına kadar kendini ‘erkek’ veya ‘kız’ olarak tanımlar. Orta çocukluk döneminde, çocuklar kendi cinsiyet kategorilerine ne kadar uyduklarına, cinsiyet atamalarından ne kadar memnun olduklarına ve cinsiyet klişelerine ne kadar uymaları beklendiğine dair oldukça istikrarlı kavramlara sahiptir (Egan and Perry, 2001). Çoğu çocuk doğum cinsiyet kategorisiyle özdeşleşir, ancak bazıları cinsiyet değişkenidir (doğumla atanan cinsiyetiyle uyumsuzluk yaşar) ve bazıları bazen iki yaş kadar erken dönemlerde doğum tarafından atanan cinsiyetten veya atanan cinsiyet rolünden rahatsızlık duyar, hoşnutsuzdur. Bu tür deneyimler oldukça değişkendir. Cinsiyet varyansı ve cinsiyet disforisi yaşayanların hepsi doğumlarına göre belirlenmiş cinsiyet kategorilerinden tamamen geçiş yapmak istemezler ve hepsi anatomik disforiyi (cinsiyete özgü anatomilerinden memnuniyetsizlik) ifade etmez (Cohen-Kettenis, 2006).

Cinsiyet kimliği gelişiminin nörobiyolojik kuramlarına göre, cinsiyet kimliği ve biyolojik cinsiyet uyumsuz olabilir, çünkü beynin cinsiyet farklılaşması, fetal gelişimde, genital organların cinsel farklılaşmasından daha sonra gerçekleşir. Cinsiyet kimliğinin nörobiyolojik temeliyle ilgili belirsizlik devam etse de, gebeliğin

ikinci yarısında doğum öncesi intrauterin hormonal maruziyetin, beyin gelişimini cinsiyet tanımlamasını etkileyecek şekillerde etkilemek için çoklu genlerle etkileşime girdiği görülmektedir (Bao and Swaab, 2011). Ergenlik döneminde seks hormonları, cinsiyete göre farklılaşmış beyin farklılıklarını daha da etkinleştirir (Steensma ve ark. 2013). Yaşam boyu cinsiyet kimliği üzerindeki çoklu biyolojik ve sosyal etkiler, cinsiyet kimliğini tek bir nörobiyolojik nedene bağlanamayacak kadar karmaşık hale getirir (Fausto-Sterling, 2000). Bireyler, cinsel kimliğin öğrenilmesinden sonra toplum tarafından ortaya konulan kalıp yargıları öğrenirler ve bunlara uygun tutum geliştirmeleri gerektiğini kavrarlar.

Cinsiyet tanımlama süreci, feministler tarafından, erkek/erkek ve kadın/kadının büyük ölçüde tek olası kimlik kategorisi olarak kabul edildiği, kısıtlayıcı ve cinsiyetçi bir ikili cinsiyet sisteminde yer aldığı geniş çapta kabul edilmektedir. Bu kategoriler birbirini dışlayan, muhalif ve hiyerarşik olarak inşa edilmiştir. Erkek, erkeklik ve erkeklik nitelikleri toplumsal olarak kadın, kadınlık ve kadınlıktan rutin olarak daha değerlidir (Fausto-Sterling, 2000). Bireyin kimliğiyle ilgili duyumsamaları ve hisleri onun varoluş sürecindeki biyolojik cinsiyeti ya da birincil ve/veya ikincil cinsiyet karakteristiğiyle uyumsuzlukların olması olasıdır. İçgüdüler ile cinsiyet kimliği eşgüdümlü bir olgudur. Bundan dolayı gözle görülebilir bir dışa vurum ve dışa yansıma beklenmemelidir.

Kişinin cinsiyet kimliği doğumdaki cinsiyetiyle aynı ya da farklı olabilir. Genellikle insanlar biyolojik cinsiyetlerine uygun bir cinsiyet kimliği oluştururlar. Ancak bazılarının toplumsal normlar tarafından inşa edilen ya da hormonlar tarafından belirlenen cinsiyet kimliklerine uyması için cinsiyetlerini değiştirmeleri gerekir. Bu hayatımızın her alanında konumumuzu belirleyen belirleyici bir etmen olan bir sınıflandırma türüdür. Genellikle cinsiyetin sosyal veya kültürel inşası olarak tanımlanır. Butler'a(1990: 10) göre toplumsal cinsiyet, ne cinsiyetin rastgele sonucu ne de görünüşteki cinsiyeti olarak sabittir. Cinsiyet biyolojik, değiştirilmemiş ve istisnasız bir özellik olarak görülürken, toplumsal cinsiyet değişken, toplumsal bir rol, kişinin toplumsal çerçeveye uygun davranması gereken yani toplumsal cinsiyetin cinsiyetten geliştiği bir rol olarak görülmektedir. Biyolojik bir bedene dair kültür öncesi, söylem öncesi, politik olarak tarafsız bir kavram olmadığı savunulmaktadır. Bir başka deyişle kültürel olanı biyolojik olandan ayırmak olanaksızdır.

Butler'in, bakış açısına göre, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet salt olarak var olmazlar, her ikisi de insanların günlük rutinleri aracılığıyla sürekli olarak gerçekleştirilir (1990: 1-7). Cinsiyet kimliği ile ilgili olarak varoluş sürecinden getirilen biyolojik tanımlamalar yoğun bir şekilde yapıyor olmasına karşın söz edilen olgunun kavramsal olarak gelişim aşamasında kültürel beklentiler, toplum yapısı ve kişisel etkileşimlerin de etkisi bulunmaktadır. Biyolojik ve çevresel etmenlerin cinsiyet kimliğinin kavramsallaştırılmasında, beraber etkileşimlerinin en önemli ispatı transseksüel, toplumsal cinsiyet değişmezliği ve heteroseksüellik, benzeri tanımlamalardır (Bao and Swaab, 2011). Cinsiyet kimliği görüş ve davranışlarıyla uyuşmayan bireyler genellikle toplumsal tepkilere maruz kalırlar. Toplumsal cinsiyet eşitliği kadın, erkek ya da cinsiyet kimliği ya da cinsel yönelim ayrımı yapmaksızın tüm haklardan bireylerin eşit olarak yararlanmasını amaçlar.

2.4. Toplumsal Cinsiyet Kalıp Yargıları

Kalıp yargılar, toplumun belirli bir kesiminde kabul gören ve değiştirilmesi zor olan bir düşünce sistemi olarak tanımlanmıştır. Lippman'a (1992) göre, klişeler toplu temaslar tarafından o kadar güçlü bir şekilde koşullandırılmış bireysel tutumlardır ki, grup içinde oldukça standart ve tek tip hale gelirler. Başka bir deyişle, kişinin kendisi hakkında olduğu kadar başkaları hakkındaki davranışı, algısı ve yargısı, kültürümüzden edindiğimiz kalıp yargı modeli tarafından belirlenir (Bilgin, 2003). Kalıp yargılar hangi olgu grubunu göreceğimizi ve onlara hangi ışık ve gölgeyi yansıtacağımızı büyük ölçüde belirler. Vinacke (1956: 105), kalıp yargıları “İnsanların büyük bir yüzdesinin bir tür bireyleri tanımlamak için uygun olduğu konusunda hemfikir olduğu bir özellik isimleri koleksiyonu” olarak tanımlamıştır. Bu nedenle, yargılaştırma süreci, genelleştirilmiş ve basitleştirilmiş karakterleri sözlü düzeyde insan gruplarına atfetme eğilimi olarak görünmektedir. Kalıp yargı, bir grup insanın kişisel özellikleriyle ilgili paylaşılmakta olan inançlardır. Bunlar, atandıkları kategorinin iddia edilen bir özelliği etrafında döner. Kendi kişisel özellik ve niteliklerine sahip bireyler olarak görülmek yerine, bundan kaynaklanan klişeye indirgenirler. Özel ve ayırt edici olarak kabul edilip muamele edilmek yerine, basitçe kategori atamaları ve bunun taşımaya yaradığı homojenleştirilmiş ve doğallaştırılmış nitelik aracılığıyla temsil edilirler (Bilgin, 2003). Belirli bir etkinlikte bulunan bir grup insan sıklıkla gözlemlenirse o etkinliği gerçekleştirmek için gereken yeteneklerin ve kişilik özelliklerinin o grubun tipik bir özelliği olduğu düşünülür.

Kalıp yargıları, dünyayı bilişsel olarak haritalamanın ve aşına olmadığımız durumlar da dahil olmak üzere farklı durum ve koşulları değerlendirmenin bir aracı olarak belirli önyargılar ve bilişsel şemalarla her zaman çalışma şeklimizden ayırt etmek önemlidir. Bunlar, günlük yaşamdaki karşılaşmalarımızdan ve etkileşimlerimizden anlamlandırmamıza yardımcı olur. Deneyimlerimiz ve hayatlarımız geliştikçe, ilk etapta esnek bir şekilde uyguladığımız sürece onları değiştirebilir ve güncelleyebiliriz. Kalıp yargılar aksine, bu tür esnek kullanımı olumsuz etkileyen ve dolayısıyla insanlar arasında engeller yaratan katı bir kültürel temsil biçimidir (Moya and Puertas, 2003). Diğer sosyal kalıp yargılar gibi toplumsal cinsiyet kalıp yargıları, bireylerin günlük yaşamda neler yaptıklarına dair gözlemlerini yansıtır. Toplumsal cinsiyet kültür içerisinde oluşturduğu kalıp yargılarla varlığını sürdürmeye devam eder.

Cinsiyet kalıp yargıları, her bir cinsiyetin sahip olduğu nitelik veya özellikler hakkında bir kültür veya grup içinde yapılandırılmış ortak inançlar dizisi olarak kabul edilir. Cinsiyet kalıp yargıları, bireylerin cinsiyete göre kadın, erkek, transseksüel, iki ruh gibi kategorilere ayrılmasından kaynaklanır. İnsanlar cinsiyet gruplarına göre sınıflandırıldığında, ortak özellikleri olduğu varsayılır ve benzersiz nitelikleri genellikle gözardı edilir. Bu sosyal sınıflandırma süreci bilgi işlemeyi basitleştirmenin ilk adımıdır. İnsanlar cinsiyet grupları olarak sınıflandırıldıktan sonra sırasıyla iç ve dış gruplar veya ait olunan ve olmayan gruplar belirlenebilir. Bu atama, çeşitli cinsiyet grupları arasında ayırım yapılmasına izin verir bu da genellikle grupların farklı şekilde değerlendirilmesine yol açar (Heilman, 2001). İnsanların kalıp yargılar geliştirmesi kendi hayatlarının devamı açısından önemlidir. Bu kalıp yargıların bazıları cinsiyet etmeniyle oluşmaktadır. Çocuklar küçük yaşlarda kalıp yargılara daha az sahipken sosyal öğrenme ile birlikte cinsiyete yönelik kalıpyargıları artış göstermektedir.

Sosyal rol kuramına göre cinsiyet grupları hakkında basmakalıp inançlar ortaya çıkar, çünkü her bir cinsiyet grubunun farklı sosyal roller üstlendiğini gözlemlemek, farklı içsel eğilimlerin varlığına yol açar. Bu inançlar, sosyalleşme ve bireysel süreçler, kadın ve erkekte farklılaşmış davranışların ortaya çıkmasına ve sonuç olarak bu kalıp yargıların sürdürülmesine yardımcı olur. Ek olarak cinsiyet kalıp yargıları, kişinin kapsamlı gelişimini kısıtladığı, tercihlerini, beceri gelişimini, özelemlerini, duygularını, fiziksel sağlığını, performansını vb. etkilediğinden olumsuz

sonuçlar doğurur. Kuşkusuz, bu sonuçların kadınlar üzerinde daha fazla etkisi vardır ve bu da toplumsal cinsiyet mağduru olarak onların savunmasızlığını desteklemektedir. Ayrımcı süreçlerde toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının önemi göz önüne alındığında, bu kalıp yargıların içeriğinin sabit kalıp kalmadığını veya herhangi bir değişiklik olup olmadığını bilmek elzem hale gelmektedir (Diekman and Eagly, 2000). İki cinsiyet arasında birini diğerinden daha fazla niteleyen özellikler cinsiyet özelliklerine ilişkin kalıp yargılar olarak tanımlanmaktadır.

Toplumsal cinsiyet kalıp yargılar, kadınlar ve erkekler tarafından sahip olunan veya onlar tarafından gerçekleştirilen roller hakkında genelleştirilmiş bir görüş veya önyargıdır. Bir toplumsal cinsiyet klişesi, kadınların ve erkeklerin kişisel yeteneklerini geliştirme, profesyonel kariyerlerini sürdürme veya yaşamlarıyla ilgili seçim yapma yetilerini sınırlandırdığında zararlıdır (Jost and Hamilton, 2005).

Toplumsal düzlemde bilgi işlemeyi basitleştirmenin yanı sıra, cinsiyet klişeleri kendini geliştirmek veya benlik saygısını artırmak için kullanılabilir. Eğer biri kendini kötü hissediyorsa, o kişi birine olumsuz bir toplumsal cinsiyet kalıp yargısı uygulayabilir “örneğin, kadınlar matematikte kötüdür gibi.” Kalıp yargılar ayrıca değerlerimizi ve inançlarımızı doğrulamaya da hizmet eder. Örneğin, bireyler kadınların kariyer sahibi değil anne olmaları gerektiğini belirterek, aile değerlerine olan inançlarını ifade edebilirler. Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları genellikle toplumda pekiştirilir ve kültürel normları yansıtır (Hoffman and Hurst, 1990). Her iki cinsden beklenen toplumsal cinsiyet kalıp yargıları yerine getirmediğinde ortaya çıkan olumsuz durum bireyde stres yaratmaktadır.

Cinsiyet klişelerinin içeriği çok yönlüdür. Bununla birlikte, çalışmaları esas olarak, araçsallık ve ifade ediciliğın veya faillik ve toplumsallığın temel boyutlarının ayırt edildiği kişilik özellikleri temelinde gerçekleştirilir. Genel olarak, bu özelliklerin hem hetero hem de kendilik algısı, araçsal ya da fail niteliklerin erkeklerle daha çok ilişkili olduğu, dışavurumcu ya da toplumsal olanların ise kadınlarla daha çok ilişkili olduğu ile örtüşmektedir. Ek olarak, toplumsal cinsiyet kalıp yargıları hem tanımlayıcı hem de kuralcı bir yapıya sahiptir. Bu ise diğer sosyal gruplardan daha yüksek orandadır. Bu nedenle kalıp yargılara dayalı olarak kadın ve erkek arasındaki farklılaşma, toplumsal cinsiyete dayalı sistemin sürdürülmesi için önemli sonuçlar doğurur. Bir yandan da bu farklılıkların doğallaştırılmasını, her bir gruba toplumun gerektirdiği rolleri üstlenmek için aslında daha uygunmuş gibi

davranılmasını desteklemektedir (Jackman, 1994). Cinsiyet rolleri ile ilişkilendirilerek kadın ve erkekte beklenen görevlerin sorunsuzca yerine getirilmesi, toplumsal cinsiyet rollerinin sorgulanmadan, değiştirilmeden devam etmesi bu kalıp yargıların sürdürülmesini beraberinde getirmektedir.

Cinsiyet klişeleri birçok biçimde oluşabilmektedir. Bunlar olumlu ya da olumsuz, açık ya da örtük, kuralcı ya da açıklayıcı olabilirler. Toplumsal cinsiyet klişesi, aynı zamanda birlik, faillik ve çekicilik yanlılığı gibi ortak boyutları paylaşır. Her kavram daha sonra açıklanmaktadır. Cinsiyet kalıp yargıları, belirli bir cinsiyet grubuna, örneğin kadınların sıcak, arkadaş canlısı ve sevecen, erkeklerinse yetkin, kendinden emin ve iddialı olduğu gibi olumlu nitelikler bahsettikleri için olumlu olabilir (Jost and Hamilton, 2005). Bu durum dışarıdan bakıldığında sorunlu görünmeyebilir ancak, bu olumlu kalıp yargılar, tüm kadın ve erkeklerin bu niteliklere sahip olması gerektiğini önermektedir. Kadınların erkeklere ait erkeklerinse kadınlara ait bazı niteliklere sahip olmaları veya cinsiyet gruplarıyla ilgili niteliklerden yoksun olmaları olasıdır. Bu nedenle katı kategoriler görünüşte olumlu olmakla birlikte, cinsiyet gruplarının üyelerinin kişiliklerini ve davranışlarını nasıl ifade ettiklerini sınırlamaktadır (Heilman, 2001). Tüm bu sebeplerle toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin kalıp yargılar meslek seçimi, okul yaşamı hatta evlilikte tutum ve davranışları etkilemektedir.

İnsanlar söylemlerinde sıklıkla kalıp yargıları kullanırlar ve cinsiyet gruplarının üyeleri bu beklentilere uymazlarsa olumsuz sonuçlarla karşılaşırırlar. Toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının olumsuz olarak algılanması daha kolaydır. Örneğin kadınlar aşırı duygusal, mantıksız ve beceriksizdir, oysa erkekler sıcakkanlı, güçlü ve mantıklıdır. Bu olumsuz beklentiler tüm kadın ve erkeklere uygulanırsa erkeklerin ve kadınların cinsiyet beklentilerini fazlasıyla abartır. Ayrıca toplumsal cinsiyet kalıp yargıları, davranış üzerindeki durumsal etkileri hesaba katmak yerine bu kişilik özelliklerini bireyin cinsiyetinin doğuştan gelen yönleri olarak tanımlar (Diekmann and Eagly, 2000). Toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına bakıldığında, erkeklere atfedilen özelliklerin kadınlarınkinden daha olumlu olduğu dikkat çekicidir. Kadınların erkeklerden daha aşağı düzeyde ve zayıf görülmesi, kadınların cinsiyet rollerine ilişkin olumsuz tutum ve kalıp yargılarla ilişkilidir. Bunun yansımaları gündelik yaşamda dahi kolayca gözlemlenebilir.

Cinsiyet ön yargılarının ikinci bir sınıflandırması, birey tarafından bilinçli veya bilinçsiz olarak oluşturulup oluşturulmadığıdır. Araştırmaların çoğu açık toplumsal cinsiyet klişelerine bir anket veya sohbette özgürce ifade edilebilecek bilinçli ve kontrollü kalıp yargılara odaklanmıştır. Bununla birlikte, daha sinsi bir toplumsal cinsiyet klişesi biçimi, örtük olarak belirli bir farkındalık veya kontrol olmadan işleyendir. İkili süreç teorilerine göre, davranış hem otomatik olarak (örtük olarak) hem de sistematik olarak (açıkça) işleyebilir. Yani birisi cinsiyete dayalı olarak birisine karşı hem örtük hem de açık bir klişeye sahip olabilir ve bu klişeler davranış yoluyla bilinçli veya bilinçsiz olarak ifade edilebilir. Ek olarak, otomatik olarak etkinleştirilen kalıp yargılar, çok çeşitli sosyal yargılar ve davranışlar üzerinde güçlü bir etkiye sahip olabilir (Wilde and Diekman, 2005). Çift cinsiyet kalıp yargıları mevcut olduğunda, örtük klişe otomatik olarak etkinleştirilirken, açık klişe bellekten geri çağırılması için motivasyon gerektirir. Bunlarinsa kontrol edilemeyen tepkileri etkiler (Heilman, 2001).

Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları erkekler ve kadınların grupsal bir farklılaşma ile göstermeleri gereken davranışların tamamını karşılamaktadır. Bu kadın ve erkek arasındaki fizyolojik farklılıkların yanı sıra psikolojik farklılıkları da içeren kalıplaşmış görüş ve sıfatları tanımlayan bir terim olarak ele alınmaktadır.

2.5. Toplumsal Cinsiyet Roller

Roller, bir kişiden belirli bir bağlamda belirli bir statü veya konumda beklenen davranışlar olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla bir cinsiyet rolü, bireyin cinsiyetine bağlı olarak ondan beklenen davranış olarak tanımlanabilir ve ilgi alanları, beceriler, etkinlikler ve kıyafet seçimi gibi farklı bileşenleri içerir. Bireylerin kadınlar ve erkekler için uygun rollere ilişkin tutumları veya görüşleri cinsiyet rolü tutumları ve cinsiyet ideolojisi gibi farklı terimlerle etiketlenmiştir (Özkoçak ve Tavuz, 2014: 188). Toplu olarak, cinsiyet rolleri genellikle kadınlara, erkeklere, kızlara ve erkek çocuklara verilen geleneksel sorumluluk ve görevleri belirler. Cinsiyete özgü roller genellikle hane halkı yapısı, kaynaklara erişim, küresel ekonominin kendine özgü etkileri, çatışmanın ortaya çıkması ve ekolojik koşullar gibi yerel olarak ilgili diğer etmenlerle şartlandırılmaktadır. Cinsiyetin kendisi gibi, cinsiyet rolleri zamanla, özellikle de kadınların güçlendirilmeleri ve erkekliklerin dönüşümü yoluyla gelişebilir. Cinsiyet rolü tutumları, bireylerin ücretli ve evsel çalışmanın geleneksel bölümleri için destek derecesini yakalar ve farklı toplumsal alanlarda cinsiyet

eşitsizliğin üretilmesi ve çoğaltılmasıyla ilişkilendirilir (Zeyneloğlu, 2008: 32-36). Cinsiyetlerin rol davranışlarının hangi kurallara uygun olduğuna dair geleneksel inançlardan oluşan toplumsal cinsiyet rolleri, kadın ve erkeğin uyması gereken normları belirtir. Aynı zamanda toplumsal cinsiyet rolleri kadın ve erkeğin davranışlarına kimi sınırlar getirir. Dış yaşam erkeklerle ilişkilendirilirken ev içi yaşam doğal olarak kadının sayılmaktadır.

Erkeklerin ve kadınların cinsiyete göre rolleri geleneksel ve eşitlikçi roller olarak sınıflandırılmaktadır. Geleneksel rollerde kadınlara atfedilen roller, iç işlerden sorumlu olma ve meslek hayatında etkin olmama gibi eşitlikçi olmayan tutumlardan oluşmaktadır. Geleneksel rollerde erkeklere atfedilen roller, evin reisi olmak gibi sorumluluklardan oluşmaktadır. Ancak eşitlikçi roller aile, meslek, sosyal ve eğitim hayatındaki sorumlulukların eşit paylaşılmasıdır. Hem akademik hem de sosyal sonuçlar için cinsiyet rolü tutumlarının önemi nedeniyle, bunların nasıl inşa edildiğini ve zaman içinde nasıl değiştiğini anlamak çok önemlidir. Toplumsal cinsiyet rolüne ilişkin tutumlarının gelişiminde etkili olan etmenler aile ortamı, ebeveynlerin öğrenim düzeyi ve anne çalışma durumu, arkadaşlar, okul ve kitle iletişim araçlarıdır (Özkoçak ve Tavuz, 2014: 190). Ancak belirtmekte yarar vardır ki bunlarla da sınırlı değildir.

2.6. Toplumsal Cinsiyet Rollerini Etkileyen Faktörler

Bireylerin toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yol açabilecek basmakalıp toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin bakış açılarının temel belirleyicileri arasında birçok dinamik yer almaktadır. Bireyin yaşamının sürdürdüğü ailesi, dili, sosyalleşme süreci, eğitim durumu, kitle iletişim araçları ve içerisinde yaşadığı kültürel normlar, inanç sistemleri, temel bakış açısının oluşma öğeleri olarak sayılabilir.

2.6.1. Aile

Aile sistemleri perspektifi, ailelerin farklı deneyimleri ve ihtiyaçları olan bireylerden oluşan karmaşık birimler olduğunu göstermektedir. Aileler hem iç hem de dış güçlere karşı kendi kendilerini örgütlerler. Sosyalleşme perspektifi, ebeveynlerin çocukların cinsiyet rolü tutumları üzerinde etkilidir. Ebeveynler çocuklarına kimi yönerge, rehberlik ve eğitim vererek onların cinsiyetle ilgili inançlarını doğrudan ve/veya dolaylı olarak etkilerler. Ayrıca çocukların cinsiyet-klişe etkinliklerine katılımını teşvik ederek cinsiyete dayalı davranışları

pekiştirebilirler. Ek olarak, toplumsal cinsiyet sosyalleşme mesajları, ebeveynlerin cinsiyete dayalı davranış modellemesi yoluyla dolaylı olarak iletilmektedir. Örneğin, çocuklar annelerin çocuklarıyla birlikte boş zaman etkinlikleri ve bakım verme konusunda daha fazla zaman harcadıklarını gözlemlediklerinde farklı davranışları gerektiğini öğrenirler. Bu açıdan bakıldığında, ebeveynler toplumsal cinsiyet rolleriyle ilgili tutumlarını çocuklarına aktarmalı ve bu da ebeveynlerin çocuklarla cinsiyet rolü tutumlarına uyum sağlamalıdır (Martin and Ruble, 2004: 67-70). Belirttiğimiz gibi toplumsal cinsiyet rollerinin kazanılmasında en önemli etkenlerden biri ailedir. Bu yolla anne ve babalar çocuklarının kadınsı ya da erkeksi davranış özelliklerini oluşturmaktadır.

Ebeveynler kız çocuklarına nazaran erkek çocuklarını yarışma, başarıma, bağımsız hareket etme, duygularını kontrol etme ve sorumluluk alma gibi konularda daha fazla teşvik etmektedirler. Bundan dolayı ebeveynler geleneksel tutumları benimser ve bu doğrultuda onlara rol model olurlarsa, çocuklarının cinsiyet rolüne ilişkin tutumları da geleneksel olarak biçimlenecektir. Bu sebeple Zeyneloğlu'na göre ebeveynler “geleneksel tutumlar” yerine “eşitlikçi tutumları” benimser ve bu doğrultuda çocuklarına rol model olurlarsa, çocuklarının cinsiyet rolüne ilişkin tutumları eşitlikçi yönde biçimlendirilebilecektir (2008: 32-36). Kız çocukların daha ilk yıllarda ebeveynleri tarafından seçilen oyuncakları bebekler, minyatür ev eşyaları iken erkek çocuklarınınki top, silah, araba gibi nesnelere oluşturmaktadır. Böylece aileler çocuklarının cinsiyetlerine uygun olduğu düşünülen davranışları onaylamaktadır. Ailedeki ilk sosyalleşme deneyimi daha sonraki süreçlerde de etkili olmaktadır. Ancak daha sonra farklı deneyimlerle etkileşim kurulsa bile sosyalleşmedeki değişimler bu ilk deneyimler temelinde olacaktır.

2.6.2. Dil

Genel olarak, insanlar kullandıkları dilin çok bilincinde değillerdir. Ancak bir dizi kanıt, insanların kişisel zamirler de dahil olmak üzere toplumsal cinsiyete dayalı sözcükleri nasıl kullandıklarının yalnızca cinsiyete ilişkin inançlarını ifade etmekle kalmayıp, aynı zamanda toplumsal dünyayı ve kadın ya da erkek olarak bu dünyadaki yerlerini de şekillendirdiğini göstermektedir (Leaper and Smith, 2004). Dil, cinsiyetin yaşamın her alanına girmesini sağlayan bir yapıdır.

Maltz ve Borker'in (1982) cinsiyete dayalı dil kullanımı modeli, biyolojik teorinin varsayımlarına dayanmaktadır. Modelleri, erkek ve kadın konuşmasının farklı içeriğe sahip olduğunu ve farklı amaçlara hizmet ettiğini iddia eder. Erkek konuşması, rekabete yönelik veya düşmanca olarak karakterize edilir. Erkekler dili öncelikle hakim konumlarını ortaya koymak, bir kitleyi etkilemek ve sürdürmek ve diğer konuşmacılar söz sahibi olduğunda kendilerini göstermek için kullanırlar. Buna karşılık, kadın konuşması işbirliğine yönelik veya yakın ilişki olarak karakterize edilir. Kadınlar erkeklere göre dili daha işbirlikçi bir şekilde kullanırlar, başkalarının söylediklerine yanıt verirler ve bunları ayrıntılandırır, daha destekleyici yorumlar yaparlar, daha fazla soru sorarlar ve sohbetleri sürdürmeye çalışırlar (Leaper and Smith, 2004). Maltz ve Borker'in modeline ek olarak, Gilligan'ın (1987) toplumsal cinsiyete dayalı çatışma stilleri modeli de araştırmacıların toplumsal cinsiyete yönelik kuramsal yönelimlerinin cinsiyet ve dil çeşitliliği açıklamalarını nasıl etkilediğine dair bir örnek sağlar.

Modeli ayrıca biyolojik cinsiyet kuram varsayımlarına dayanmaktadır. Model, erkeklerin çatışma tarzının adalet odaklı olduğunu öne sürmektedir. Çatışma sırasında erkeklerin evrensel bir bakış açısını sürdürdüklerini ve kendilerini ve başkalarını ayırdıklarını varsayarak saygı duymak için dili kullandıklarını iddia etmektedir. Son olarak, erkekler çatışmayı kurallar veya akıl yoluyla çözmeye çalışırken mantığa ve rasyonaliteye değer verirler (Gilligan, 1987). Gilligan'ın modeli, kadınların çatışma tarzının sevecen bir yönetime sahip olduğunu, ilişkiye ve benlik ile başkaları arasındaki bağlantıları sürdürmeye odaklandığını ileri sürer. Ayrıca, kadınların daha fazla işbirlikçi söz edimleri kullandıklarını, başkalarının ihtiyaçlarına daha fazla dikkat ettiklerini iddia etmektedir. Model, erkeklerin aksine, kadınların çatışmalarında daha az yasal olduğunu ve kurallarda istisnalar yapmaya daha istekli olduğunu öne sürmektedir (Sheldon, 1990).

Hem Maltz ve Borker (1982) hem de Gilligan (1987) modelleri, cinsiyet dili farklılıklarının değişmez ve kutuplaşmış olduğunu öne süren biyolojik cinsiyet teorisinin varsayımlarına dayanmış ve erkeklerin her zaman endişelerini yansıtan bir dilsel tarz kullanacağını varsayar. Kendileri, kurallar, egemenlik ve rekabet için, oysa kadınlar her zaman bağlı doğalarını, kendilerinden çok başkalarını önemsemeyi, işbirliğini, beslemeyi ve boyun eğmeyi yansıtan bir dilsel üslup kullanacaklardır

(Sheldon, 1990). Toplumsal cinsiyet rollerinin kültürdeki sözel yansımalarını incelemek için dile bakılabilir çünkü dil toplumsal cinsiyet değerleriyle yüklüdür.

2.6.3. Eğitim

Ebeveynlerin öğrenim düzeyi ve annelerinin çalışma ya da çalışmama durumları çocukların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarını etki eden etmenlerden biridir. Özellikle eğitilmiş ve bilinçli ebeveynler kız ve erkek çocuklarının karşı cinse özgü davranış ve ilgi alanlarına yönelmelerini daha kolay kabul etmektedir. Lise ve üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmada, toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin anneleri çalışan öğrencilerin eşitlikçi rolleri benimsedikleri saptanmıştır (Neziroğlu, 2018: 18). Eğitim düzeyinin yükselmesi toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin çağdaş bir anlayışın gelişmesini sağlamaktadır. Bu sonuç da eğitim düzeyinin toplumsal cinsiyet rollerinin biçimlenmesi ve içselleşmesinde çok etkin olduğunu ortaya koymaktadır.

Anne ve babaların öğrenim düzeyi yükseldikçe çocukları daha eşitlikçi tutumlara sahip olmaktadır. Ebeveyn eğitim ve çalışma durumu ile aile geliri sosyo-ekonomik düzeydeki gelişmişliğin göstergeleri olup, iyi sosyo-ekonomik düzeye sahip bireylerin daha eşitlikçi tutum sergiledikleri söylenebilir. Bununla hem kadın hem de erkek için eşit koşullara ulaşma imkanını arttırdığı bilinmektedir (Sönmez ve diğ., 2018: 12). Dolayısıyla, bu ortamda yaşayan bireyler için toplumsal cinsiyet eşitliğine zemin hazırladığı düşünülebilir.

2.6.4. Kültür

Kültür, temel olarak sembollerle edinilen ve aktarılan, insan gruplarının eserlerdeki somutlaşmaları da dahil olmak üzere ayırt edici başarılarını oluşturan, kalıplaşmış düşünme, hissetme ve tepki verme biçimlerinden oluşur. Kültürün esas özü, geleneksel fikirlerden ve özellikle bunlara bağlı değerlerden oluşur. Kültür, nispeten büyük bir grup insan tarafından paylaşılan bilgi sistemleri olarak tanımlanabilir.

Cinsiyet boyutları, hem kültürün “sosyal inşa” olarak geniş tanımıyla hem de kültür politikasının tasarlanma ve uygulanma biçimiyle ilgilidir (Segal, 1990: 16). Kültürel olarak cinsiyetin yorumlanması kadın ve erkeğe toplum içinde atfedilen toplumsal cinsiyet rollerinin belirlenmesinde etkili olmaktadır.

Sosyal yaşam süreçlerine katılma, erken yaşlardan başlayarak bireylerin kültürü oluşturmada olan inançlar, değerler ve kurallarla tanışmış ve öğrenmiş olduğu bir süreçtir. Bireylerden sosyal hayata katılma süreçlerinde rolleri ve statülerine uygun davranışlar beklendiği görülmektedir. Bu beklentiler arasında cinsiyet rolü de en önemlileri arasında bulunmakta ve toplumsal hayatın bütün alanlarını etkilemektedir (Lindsey, 1990: 1). Cinsiyet rolü inançları, cinsiyetle ilgili görevler ve güç dağılımı gibi cinsiyet rollerinin genel algısını ifade eder. Toplumsal cinsiyet rolü inançlarını anlamaya yönelik baskın yaklaşım olan sosyal rol yaklaşımı, bu inançların kaynaklarını erkekler ve kadınlar tarafından gerçekleştirilen farklı sosyal rollere bağlar. Aynı cinsiyet rolleri ideolojisinde (geleneksel aile modeli), kadınlar öncelikle evden, çocuk yetiştirmeden ve iyi ilişkilerin sürdürülmesinden sorumludur. Buna karşılık erkekler, ailenin maddi desteğinden birinci derecede sorumludur. Cinsiyet rolü inançları çeşitli şekillerde ölçülmesine karşın, araştırmacılar bazı ülkelerde kadınların erkeklere göre daha az geleneksel ve daha eşitlikçi cinsiyet rolü inançları bildirdiğini bulmuşlardır (Kaya, 2019: 55). Yani kültürel değerler, kadın ve erkek cinsiyetlerinin ayırt edici özellikleri ile açıkça nasıl davranmaları gerektiğini tanımlayan sistemin bir parçasıdır.

Kültürel yapının bir parçası ve gereği olarak cinsiyet rolleri belirlenmektedir. İnsanlar sahip buldukları biyolojik cinsiyet temeline dayanarak etiketlemelerinin yanında kültürel davranışları ve beklentileri öğrenerek uygulamaktadır. Bununla birlikte yine de kalıplaşmış kültürel ve toplumsal etmenlere karşı bireylerin karakteristik özellikleri ve toplumun yapısı değişim süreçlerini açıklar ve bu süreçler dikkate alınmalıdır (Segal, 1990: 16). Kültürü oluşturmada olan sosyal inançlar ve değerler toplumsal cinsiyet rollerinin yerine getirilmesini ve bunun üzerine yüklenecek anlamların belirlenmesini sağlar. Kültür yoluyla öğrenilen davranışlar cinsiyet kimliklerini oluşturur. Zaman içerisinde hayat şartları değişime uğrasa da kültürlerin yüklemiş olduğu geleneksel düşünceler ve roller daha zor değişmektedir (Dökmen, 2004: 2). Bir toplumda geçerli olan toplumsal cinsiyet algısı bireylerin toplumsal hayata katılımını ve toplumdaki yerini belirler.

Kültürel değerler cinsiyet rollerinin öğrenilmesinde ve farkındalığının kazanılmasında temel etkenlerden birisi olarak ön plana çıkmaktadır. Toplumlara göre toplumsal cinsiyet rollerinin farklılaşması, bireylere karşı farklı kültürlerin cinsiyet bağlamında beklentilerinin farklı olmasından kaynaklanmaktadır.

Feminenlik ve maskülenlik olguları çerçevesinde değerler, inançlar, giyim kuşam değil davranışlar tutumlar cinsiyet rolleri bağlamında kültür ile bireyler arasındaki ilişkileri belirlemektedir. Sterotipleşme ya da cinsiyet tipleri olması gerekeni ya da bekleneni kişilerin sorumlulukları haline dönüştürerek erken yaşlardan başlayarak toplumu sınıflandırılmaktadır (Kaya, 2019: 55). Yapılan araştırmalar göstermektedir ki dünya üzerinde neredeyse her kültürde erken yaşlardan itibaren erkek çocuklarının yarışmacı, girişken olmaları kız çocuklarının ise yumuşak ve fedakar olmaları pekiştirilip desteklenmektedir.

Kültürleri ayırt etmek için kültürel değişkenliğin çeşitli boyutları kullanılmıştır. Hofstede'nin (2001) dört boyutu olan bireycilik-toplulukçuluk, güç mesafesi, belirsizlikten kaçınma ve erkeklik-kadınlık, birçok araştırmacı tarafından çok çeşitli kültürel farklılıkları açıklamak için kullanılmıştır. Cinsiyet rolü inançları, güç mesafesi ve erkeklik-dişillik üzerine çalışmanın önemli olduğu ortaya çıkmıştır.

Best ve Williams (1994), cinsiyet rolü inançlarına ilişkin geniş ölçekli kültürler arası çalışmalarında, güç mesafesinin kültürel boyutunda (toplumdaki insanların eşitsizliği kabul etme derecesi) daha yüksek puan alan ülkelerde cinsiyet rollerinin daha belirgin olduğunu bulmuşlardır.

Hofstede, (2001) daha erkeksi toplumların, erkeklerin ve kadınların nasıl davranmaları beklendiği arasında maksimum ayırım için çaba gösterdiğine dikkat çekmiştir. Bu toplumlar erkeklerden rekabetçi olmalarını ve maddi başarı için çaba göstermelerini ve kadınlardan maddi olmayan yaşam kalitesine ve çocuklara hizmet etmelerini ve ilgilenmelerini bekler. Daha erkeksi toplumlarda cinsiyetler arası eşitsizlik inancı hakimdir, cinsiyetlerin sosyal rolleri farklıdır ve anne ailede daha zayıf bir konuma sahiptir.

Arrindell (1998), daha kadınsı toplumların, daha erkeksi olanlardan daha yüksek düzeyde öznel iyi oluş sergilemesi gerektiğini bekler. Daha kadınsı toplumlar, her iki cinsiyete, özellikle de kadınlara, daha fazla refah ve ilişki doyumu ile ilişkili çoklu sosyal rollerin yerine getirilmesi için daha fazla fırsat sunar.

2.6.5. Kitle İletişim Araçları

Medya toplumda önemli roller oynamaktadır. En başat işlevi mevcut olayları bildirir, yorumlama için çerçeveler sunar, çeşitli konularda vatandaşları harekete geçirir, baskın kültür ve toplumu yeniden üretir ve eğlendirir. Bu nedenle, medya,

hem çalışma ortamı içinde hem de kadınların ve erkeklerin temsil edilmesinde cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesinde önemli bir aktör olabilir (Atış, 2010: 23-24). Kitle iletişim araçları, kadın ve erkek cinsiyetlerinden beklenen rolleri tanımlayarak insanlar tarafından içselleştirilmesini ve cinsiyete yönelik kalıpların tekrarlanmasını sağlar.

Erkekleri ve kadınları nasıl görmemiz gerektiği üzerindeki birçok etkisinden dolayı, medya araçları toplumsal cinsiyet tutumlarını şekillendiren en yaygın ve en güçlü etmenlerden birisidir. Günlük yaşamımızın her aşamasına dokunan medya, her fırsatta mesajlarını bilincimize işler. Tüm medya biçimleri, çoğu gerçek dışı, basmakalıp ve sınırlayıcı algıları sürdüren cinsiyetlerin görüntülerini iletmektedir. Kitle iletişim araçları erkeklerin baskın varlığını, otoritesini ve olumlu sunumunu kadınlara oranla daha fazla ön plana çıkartır (Atış, 2010: 23-24). Üstelik televizyon programı erkeklerin daha akıllı rasyonel ve istikrarlı olduklarını göstermektedir. Kadınlar genellikle yalnızca ailenin ev sahibi ve bakıcısı, erkeğe bağlı veya onun dikkatini çeken nesnelere olarak betimlenir. Kadın genellikle erkekten daha genç, çekici, daha sıcak ve daha mutlu olarak gösterilir (Coşkun ve Özdilek, 2002: 33-36).

Sosyal öğrenme kuramında belirtildiği gibi gözlenen modeller örnek alınarak davranışlara taklit etme yoluna gidilir. Televizyon bu şekilde çocukların tutumlarını da şekillendirmektedir. Televizyon programlarında erkek karakterlere daha çok yer verildiği ve televizyonda yer alan kadın ve erkek karakterlerin geleneksel cinsiyet rollerine uygun davrandıkları dikkat çekmektedir. Televizyon onu izleyen çocukların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin geleneksel rollere sahip olmalarında etkilidir (Coşkun ve Özdilek, 2002: 33-36). Toplumsal değerleri yansıtan film, dizi, reklamların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin beklentileri aktarmada etkin rol oynamaktadır ve olumsuz tutumların yer alması toplumsal cinsiyet kalıp yargılarından kurtulmayı güçleştirmekte etkilidir.

2.6.6. Toplumsal Cinsiyete İlişkin Tarihsel Süreç

17. ve 18. Yüzyıllar, dünyadaki önemli siyasi ve sosyal dinamizmin dönemleridir. Kapitalizmin doğup geliştiği bu günlerde burjuva devrimleri gerçekleşmiş geleneksel olarak evde devam eden üretim buradan kamusal alana taşınmıştır. Kamusal ve özel alan arasındaki bu derin ayrımın kadınlar üretimden dışlanmış, evlere kapatılmış ve özel alanın bir nesnesi olmaya itilmiştir. Özünde

"insanlar eşit doğar" ilkesiyle öne çıkan Fransız Devrimi, toplumsal cinsiyet eşitliğini talep eden bu hareketin ilham kaynağı olmuştur (Tekeli, 2017). Bu tarihle birlikte kadınlar da eşitlikten paylarını almak için taleplerini dile getirmeye başlamışlardır.

Erkekler siyasi, sosyal ve ekonomik hayata hakim olup destekçi rol üstlenirken, kadınlar ücretsiz emeğe dayalı ev işleri, yaşlı bakımı sorumlulukları ve annelik rollerini yüceltilerek sosyal, ekonomik ve siyasal alanın dışında itilmişlerdir. Bugün dünyanın birçok bölgesinde sosyal eğitim fırsatlarının eşit olarak sağlanmasıyla birlikte kadınlar her meslek alanında kendilerine yer bulmaktadır. 21. yüzyılda çocuk bakım kurumlarının artmasıyla birlikte çocuklu kadınların istihdam oranları hızlanmıştır. Ayrıca dünya nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturan kadınlar diğerlerine göre daha düşük gelirle çalışmaktadır. (Blundell et al., 2020). Bu da sorunun bir başka yönüdür.

2.6.7. Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Algısı ve Yansımaları

Her toplumda kadın ve erkeğin toplumsal hayatta belli rolleri ve sorumlulukları vardır. Bu rol ve sorumluluklar cinsiyete göre belirlenir. Toplumsal cinsiyet algısı kentsel ve kırsal alanlarda farklı olabilmektedir. Toplumlardaki cinsiyet algıları insanların yaşamlarını, davranışlarını, tutumlarını ve beklentilerini doğrudan etkileyebilmektedir. Bu algılar toplumda kadın ve erkeğe farklı roller yüklemektedir. Özellikle bu kalıp yargıların kadınların aile hayatı ve çalışma hayatı üzerinde önemli etkileri olduğu söylenebilir. Cinsiyet klişeleri, kadınlar ve erkekler arasındaki geleneksel sosyal roller ve güç eşitsizlikleriyle yakından bağlantılıdır (Özdemir, ve diğ., 2017). Günümüzde kırsal nüfus tüm dünyada azalmaktadır. Bunun nedenleri arasında erkeklerin şehirlerde çalışmak istemeleri ve kırsal kesimde tarım dışı ekonomik etkinliklere meyletmeleri sayılabilir (Kızılaslan, 2013). Kırdan kente göçte kadınların rolünü belirlemeye yönelik araştırmalar, kadınların bu konudaki etkisinin yaş, eğitim düzeyi yükseldikçe ve taşınacakları alan hakkında araştırma yaptıkları durumlarda arttığını göstermiştir.

Özdemir ve diğerleri, (2017) tarafından Trakya Bölgesi'nde yapılan bir çalışmada, araştırmaya katılan kadınların %90'ının sürekli köylerinde yaşadığı saptanmıştır. Bu da kadını tarımda daha önemli kılmaktadır. Türkiye genelinde 2016 yılında erkeklerin yüzde 15,5'inin ve kadınların yüzde 28,7'sinin tarımda istihdam edildiği tespit edilmiştir. Hanehalkı işgücü araştırma sonuçlarına göre 2015 yılında

15 yaş ve üzeri nüfusta istihdam oranı yüzde 56 iken, bu oran erkeklerde yüzde 46, kadınlarda yüzde 27,5 olduğu belirlenmiştir. Bu araştırma sonuçları kadın istihdamının boyutunu açıklamaktadır.

2.6.8. Toplumsal Cinsiyet ve Sağlık İlişkisi

Sağlıkta cinsiyet farklılıklarının varlığı ve bunun nedeni, araştırmaları ve açıklamaları önyargısız olmayan karmaşık bir konudur. Birkaç ülkede yapılan araştırmalar, bazı sağlık göstergelerinde kadın ve erkek arasındaki farklılıkları ortaya koymuştur. Kadınların yaşam beklentisi erkeklere göre daha uzun olmasına karşın, geleneksel olarak kadınların erkeklere göre daha sağlıksız, morbidite ve iş göremezlik oranlarının daha yüksek olduğuna ve sağlık hizmetlerini erkeklere göre daha sık kullandığına inanılmaktadır. 1990'lardan itibaren yapılan araştırmalar böyle bir inancı sorgulamış ve varlığı, büyüklüğü ve/veya yönü, diğer değişkenlerin yanı sıra kullanılan sağlık göstergesine, yaşam süresinin gelişim aşamasına bağlı olan sağlıkta cinsiyet farklılıklarının karmaşıklığını göstermiştir (Springer, et al., 2012). Kadınların, erkeklere göre birçok açıdan daha dezavantajlı olduğu gözlenmektedir. Sosyal destekleri zayıf bedensel ve ruhsal sağlıkları daha bozuk ve sorunları daha fazladır. Kadınlar erkeklere oranla daha uzun yaşam süresine sahip olmalarına karşın kalitesiz ve daha fazla sağlık sorunları ile karşılaşmaktadır.

Fiziksel morbiditedeki cinsiyet farklılıkları üzerine yapılan çalışmalar, mortalitedeki farklılıklardan daha az tutarlı olmuştur. Bu farklılıkların hastalık tipine ve analiz edilen yaşam döngüsü dönemine göre değişiklik gösterdiği saptanmıştır. Erkekler ve kadınlar için önde gelen ölüm nedenleri aynı olmasına karşın, erkekler daha genç yaşlarda koroner kalp hastalığı, felç, kanser, amfizem, karaciğer sirozu, böbrek hastalığı ve ateroskleroz gibi yaşamı tehdit eden kronik hastalıklara yakalanmaktadır. Buna karşılık, kadınlarda otoimmün hastalıklar ve romatolojik bozukluklar gibi kronik güçten düşüren rahatsızlıkların daha yüksek oranlarının yanı sıra anemi, tiroid sorunları, migren, artrit, safra kesesi rahatsızlıkları ve egzama gibi yaşamı tehdit eden hastalıklar daha az görülür (Springer, et al., 2012). Ancak araştırmalar, bazı sağlık sorunlarında kadın ve erkek arasındaki farklılıklara işaret etmesine karşın, bu farklılıklar başlangıçta düşünülenlerden daha küçük görünmektedir. Kadınların artrit, sık veya şiddetli baş ağrıları, mevsimsel alerjiler ve safra kesesinin alınması gibi kronik güçten düşüren durumları bildirme olasılığı erkeklerden önemli ölçüde daha fazlayken, erkeklerde felç, kalp hastalığı ve yüksek tansiyon gibi yaşamı

tehdit eden bazı durumlar daha yüksek oranda görülmüştür. (Mozaffarian, et al., 2016). Toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin beklentiler kadınlar üzerinde baskıcı bir tutuma sebep olmakta ve başta psikolojik sağlığı üzerinde olmak üzere kimi sağlık sorunları oluşturmaktadır.

Nüfusun sağlık göstergelerinden biri yaşam beklentisidir. Yaşam beklentisi, belirli bir popülasyondaki bir bireyin yaşaması beklenen ortalama yılı gösterir. Bu, “her yaştaki ölüm oranlarının özet bir ölçüsüdür ve sağlıkla ilgili tüm programlar buna katkıda bulunur. Küresel ölüm veri sistemlerinin kapsamındaki büyük boşluklara karşın, ölüm oranı, hastalık veya sakatlıktan ziyade doğru ölçüme daha uygundur. 2015 yılında küresel ortalama yaş için beklenen süre, kadınlar için 73,8 yıl ve erkekler için 69,1 yıl olarak tahmin edilmiştir. Farklılıkların büyüklüğü ülkeler arasında farklılık göstermesine ve yıllar içinde azalmasına karşın, Amerika Birleşik Devletleri ve İspanya gibi ülkelerde kadınların erkeklerden ortalama olarak 5 ila 6 yıl daha uzun yaşama eğiliminde olduğu bulunmuştur.” (Mozaffarian, et al., 2016). Cinsiyet eşitsizliği ya da ayrımcılık genel olarak eğitim, sağlık, ekonomi, siyasal ve sosyal yaşamda kendisini göstermektedir.

3. SİGARA BAĞIMLILIĞI

3.1. Tütün Kullanımının Tarihçesi

Tütün kullanımının 8.000 yıldan fazla bir geçmişe sahip olduğu arkeolojik kazılarla saptanmıştır. Tütün ekimi olasılıkla MÖ 5000'de Orta Meksika'da mısıra dayalı tarımın gelişmesiyle başlamıştır. Radyokarbon yöntemleriyle, MÖ 1400 – 1000 yılları arasında New Mexico'daki High Rolls Mağarası'nda ekili ve yabancı tütün kalıntıları bulunmuştur. Başlangıçta Yerli Amerikalılar tarafından dini törenlerde ve tıbbi amaçlar için kullanılmıştır. Tütün tarihinin başlarında, yaraları sarmak, ağrıyı azaltmak ve hatta diş ağrıları için sağlık amaçlı kullanıldığı bilinmektedir (Oropeza, 2005: 130). Tütün bitkisi ilk keşfedildiğinde yerliler tarafından kutsal sayılmış ve dini ayinlerde kullanılmıştır.

15. yüzyılın sonlarında, Amerika'nın keşfinin ardından Avrupalılar tütün kullanmayı öğrenmişlerdir. Avrupalıların gelişinin ardından tütün, kolonizasyonu besleyen başlıca ürünlerden biri haline gelmiştir. Tütünün büyüdü iyileştirici güçleri olduğuna inanıldığı için Avrupa'da popülerlik kazanmıştır. Fransızlar, İspanyollar ve Portekizliler, değerli tıbbi özellikleri nedeniyle başlangıçta bitkiye 'kutsal bitki' adını vermişlerdir. 1571'de İspanyol doktor Nicolas Monardes, yeni dünyanın şifalı bitkilerinin tarihi hakkında bir kitap yazmış ve tütünün 36 sağlık sorununu tedavi edebileceğini iddia etmiştir (Klein, 1993: 27-30). Bilim insanlarının bu yaklaşımı Avrupa'da tütünün yaygınlaşmasında büyük rol oynamıştır.

17. yüzyılın başlarında, bilim insanları tütün kullanmanın sağlık üzerindeki olumsuz etkilerini belirtmeye başlamışlardır. 1632'de Massachusetts tarafından halka açık yerlerde sigara içmeyi yasaklayan bir eyalet yasası çıkarılmıştır. Bu, sigarayla ilgili kaydedilen en eski yasadır. Tütün, sanayileşmeyle birlikte kullanımı daha kolay hale gelecek sigara ve puro benzeri maddelere dönüşmeye başlamıştır. 1760 yılında Pierre Lorillard, puro ve enfiye yapmak için tütün işleyen ilk şirketi kurmuştur (Oropeza, 2005: 132). Sigara, 19. yüzyılın başlarında ortaya çıkan bir yeniliktir.

'Sigara' terimi ilk olarak 1840'larda İngilizce olarak ortaya çıkmıştır. Maliyet ve kullanım kolaylığı gibi nedenlerle ürün, tütün kullanıcıları arasında hızla yayılmaya başlamıştır. James Albert Bonsack 1881'de bir sigara sarma makinesinin patentini almış ve 1880'lerin sonunda yetenekli bir el işçisinin 40 katı oranında sigara üretmeyi başarmıştır. 19. yüzyılın sonlarında bir dizi başka üründe olduğu gibi sigara

üretiminin mekanizasyonun gelişmesiyle üretimi ve tüketimi yaygınlaştırılmıştır. Sigaranın yaygınlaşması, yalnızca büyük firmaların iş stratejilerine değil, aynı zamanda kentli erkek gençlerin nispeten ucuz ve içimi kolay daha hafif bacalı Virginia tütününü hızla benimsemelerine de bağlıdır (Ergüder, 2018: 302-304). Sadece 1913'te piyasaya sürülen Camel, bir hükümet tedarik emri ve başarılı bir pazarlama kampanyasının ardından 1920'de 20 milyar sigara satışına ulaşmıştır. Bu nedenle savaş, sigara içme alışkanlıklarını değiştirmiştir. Özellikle, bu ürün genç erkeklerin favorisi haline gelmiştir. Bu durum Fransa, Avustralya, İngiltere, Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri'nde halkın tepkisine, tütün karşıtı hareketlerin yeniden canlanmasına yol açmıştır (Klein, 1993: 27-30). Birinci Dünya Savaşı'yla sigara kullanımı yaygınlaşmış, yıllar içinde sadece tütünün kullanım şekli değişmiştir.

Sigara içmenin artan popüleritesi, 19. yüzyılda popülist sağlık reformu yıllarına denk gelmiştir. Tütünle mücadele, kişisel sağlıkla ilgili çeşitli yazıların standart bir özelliği haline gelmiştir. Bu dönemde herhangi bir uyarıcının sağlıksız olduğu ileri sürülmeye başlanmıştır. Bununla birlikte, Amerika'da dini kaynaklı sigara protestoları görülmeye başlamıştır. Bu protestolarda dini motife ek olarak, tütünü hastalık, zehir olarak nitelendiren ve sigaraya 'tabut çivisi' adını veren hijyen hareketinin önemli etkisi vardır. 1849'da kurulan Amerikan Tütünle Mücadele Derneği'nin öncülüğünde, tütün karşıtı eleştirmenler, tütünü kansere kadar uzanan hastalıkların bir nedeni olarak göstermişlerdir (Reubi and Berridge, 2016: 455-457).

Bununla birlikte, savaş sonrası sigara içmeye bağlı, akciğer kanserindeki önemli artış, sigara içme ve kanser arasındaki ilişkiye yönelik yeni araştırmaları teşvik etmiştir. 1929'da Dresden, Almanya'dan Fritz Lickint, akciğer kanseri hastalarının sigara içtiğini gösteren bir araştırmaya dayanarak, akciğer kanseri-tütün bağlantısının resmi bir istatistiksel tanımını yayınlamıştır. Lickint ayrıca, akciğer kanserinin erkekleri kadınlardan dört veya beş kat daha fazla etkilediğini belirtmiştir (Klein, 1993: 27-30).

20. yüzyılda, Batı toplumlarında sigara içmenin çeşitli sağlık sorunlarına yol açtığı bilinmesine karşın sosyo-ekonomik düzeyleri düşük bireyler arasında yaygın olarak kullanıldığı görülmüştür. 1950'de sanayileşmiş ülkelerin nüfusunun yaklaşık yarısı sigara içmektedir. Sigara içmenin epidemiyolojisi sınıfa, cinsiyete ve toplumsal cinsiyet rol kimliklerine göre şekillendiğini göstermiştir. Bununla birlikte

tütün tüketiminin zararları konusunda 1950'li yıllarda geniş tartışmalar yaşanmıştır. Tütün tüketimi ve bırakılması konusunda çalışmalar olmasına karşın, 20. yüzyılın ortalarında tütün endüstrisi ve sağlık otoriteleri arasındaki tartışmaların çoğalmasına tanık olunmuştur. Bağımlılığın niteliği/doğası konusundaki bu çatışmanın merkezindeki konu, belirsiz bir etiket olan “aşırı” sigara içimidir (Ergüder, 2018: 302-304).

Günümüzde, tütün ve tütün ürünlerinin kullanımı dünyadaki en önemli önlenebilir halk sağlığı sorunu ve ölüm nedenidir. Her beş kişiden birinin (1,1 milyar kişi) tütün kullanıcısı olduğu tahmin edilmektedir (Sarıkaya ve diğ., 2021: 244). Dünyada her yıl yaklaşık 7,1 milyon kişinin tütün ve tütün ürünleri kullanımına bağlı olarak öldüğü ve bunların 900.000'inin pasif içici olduğu tahmin edilmektedir. 21. yüzyılda tütün ürünlerinin kullanımının bu önlenebilir ölümlerin önlenmediği, gerekli ve acil önlemlerin alınmadığı takdirde yaklaşık 1 milyar insanın ölümüne neden olacağı tahmin edilmektedir. Türkiye, dünyada en çok tütün ürünü tüketen ilk 10 ülkeden biridir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından tütün salgınının dünya çapında yayılacağı ve halk sağlığı açısından ciddi sonuçları olacağı kabul edilen, salgının önlenmesine olanak sağlayacak ve en kapsamlı tedbirlerin alınmasını sağlayacak uluslararası bir Çerçeve Sözleşmenin hazırlıklarına 1999 yılında başlanmıştır (Reubi and Berridge, 2016: 455-457). Değişen toplum yapısı ve artan kullanıcı sayısı ile birlikte dünya üzerindeki yetişkinlerin yaklaşık üçte biri tütün kullanmaya başlamıştır. Tütün kullanımının sağlık üzerindeki olumsuz etkileri bilinmesine karşın tütün kullanımı ve buna bağlı ölümler artarak devam etmektedir.

3.2. Tütün Ürünleri

Tütün ürünleri endüstrisinin birincil sorumluluğu çiğneme tütünü, puro, yeniden yapılandırılmış tütün, sigara ve sigara tütünü imalatıdır. Temel üretim malzemesi tipik olarak tütün saplarından, yetiştiricilerden, kağıt ve elyaf üreticilerinden ve yeniden kurutuculardan elde edilir. Hammaddeler kullanılır ve nihayetinde tütün ürünlerine dönüştürülür. Tütün pazarındaki toptancılar ve perakendeciler daha sonra yeniden satış için nihai ürünü satın alırlar. Sigara, piyasadaki en karlı tüketim ürünüdür. Tütün, her yıl ekilmesi ve yetiştirilmesi gereken bir üründür (Poulson, 2010: 376-378). Dünya üzerinde çok yaygın kullanılan bir kültür bitkisidir.

Tütün bitkisini hasat etmek için tütün yaprakları elle veya makine ile kesilir daha sonra yaprakların nemi kürlenir ve genel lezzet geliştirme için özütlenir. Tipik olarak iki tip kürlenme kullanılır: baca kürlenme ve hava kürlenme. Havayla kürlenme iki aylık bir süreçtir, baca kürlenme ise genellikle bir hafta içinde gerçekleştirilebilir. Kürlenme işlemi gerçekleştirildikten sonra, tütün yaprakları temizlenir ve harman olarak bilinen bir işlemde buhardan arındırıldığı işleme tesislerine gönderilir. Bu gerçekleştirildikten sonra, tütün yaprakları tekrar kurutulur. Kutulara veya fiçılara paketlenir ve son olarak yaşlandırılır. Yaşlanma süreci iki yıla kadar sürebilir. Tütün şirketleri, tüketicilere geniş bir ürün yelpazesi sunabildikleri için tipik olarak imalata hakimdir. Tüketicinin tütün ürünleriyle ilgili sağlık çağrışımları konusundaki farkındalığının yetersiz olması ve tütün sanayisinin özendirici çalışmaları tütün ürünleri endüstrisindeki talebi artırmaktadır (Ergüder, 2018: 306-308). Tütün mamülleri günümüzde çeşitli teknolojik işlemlerden geçirildikten sonra farklı ambalajlarda kullanıma hazır hale gelerek piyasaya sunulmaktadır.

Tütün ürünlerini şu şekilde sıralamak olasıdır (Poulson, 2010: 376-378).

- Tütünden üretilen sigaralar en çok tüketilen tütün ürünüdür. Dünya çapında tütün ürünleri işlenmiş, kıyılmış veya yeniden yapılandırılmış tütünden oluşurlar. Yüzlerce kimyasal içeren işlemde geçip kağıda sarılmıştır. Genellikle bir selüloz asetat filtresiyle donatılmışlardır, bir uçta yanarlar ve diğer uçtan solunurlar.
- Nargile veya 'mubble-bubble' olarak da bilinen su boruları, su filtrasyonu ve dolaylı ısı ile çalışır. Aromalı tütün, folyo ve kömürle kaplı bir tütsüleme kabında yakılır. Duman, bir su havuzundan süzülerek soğutulur bir hortum ve ağızlık aracılığıyla tüketilir.
- Ağız yoluyla kullanılan dumansız tütün ürünleri ağza, yanağa veya iç dudağa yerleştirilir ve emilir veya çiğnenir. Diş etlerine veya dişlere uygulanan tütün macunları veya tozları da benzer şekilde kullanılır. Kullanıcılar yerleşik tütün sularını ve tükürüğü tükürdükleri için bazen "tükürük tütünü" olarak anılır.
- Purolar, tütün yaprağı sargılı, hava ile sertleştirilmiş ve fermente edilmiş tütünlerden yapılır. Uzun yaşlanma ve fermentasyon süreci, yanma sırasında açığa çıkan yüksek konsantrasyonlarda kanserojen bileşikler

üretir. Purolardaki toksin ve tahriş edici madde konsantrasyonları sigaradakinden daha yüksektir. Purolar, sigara boyutundaki cigarillolardan çift korona, cheroots, stump, chuttas ve dhumtis'e kadar birçok şekil ve boyutta gelir. Ters chutta ve dhumti içiminde, puronun ateşlenen ucu ağzın içine yerleştirilir.

3.3. Sigaranın İçeriği

Sigara veya tütün dumanı, katı, sivi veya gaz fazda bulunan 4.000'den fazla farklı kimyasal bileşik içerir. Katı fazı oluşturan kimyasallar, fenoller, nikotin ve naftalin gibi küçük katı parçacıklardır. Başlıca gazlar arasında karbon monoksit, nitrojen oksitler ve hidrojen siyanür bulunur ve sıvı buharlar arasında formaldehit, metan, benzen, amonyak ve aseton bulunur. Bu kimyasalların çoğu yanan tütünden gelir ve geri kalanı sigara kağıdının yakılmasından kaynaklanan kimyasalların, katkı maddelerinin ve tütün yapraklarının yetiştirilmesinden kalan tarımsal kimyasalların bir karışımıdır (Stellman and Djordjevic, 2009: 11-15). Tütünün özgün maddesi nikotin adı verilen koyu renkli, acı bir sıvıdır ve bu madde zehirdir. Bu madde sentetik olarak üretilir ve tarım ilacı olarak kullanılmaktadır (Ögel, 2020: 92). Sigara en yaygın kullanılan tütün ürünüdür, kıyılmış tütünün ince bir kağıda sarılmasıyla hazırlanır.

Sigaradan çıkan tütün dumanı iki tür dumandan oluşur. Biri sigara içen kişi tarafından ortama verilen ana akım dumanı diğeri ise sigaranın yanmakta olan ucundan gelen yan akış dumanıdır filtre veya ağız ucu yoluyla sigara içen kişiye iletilen dumandır. Katran, karbon monoksit ve nikotin, dumanın ana bileşenleridir. Ancak sigara içme ve pasif içicilikle ilişkili zararlı etkilerden tek başlarına sorumlu değildirler. Dumanda kanserojen olarak tanımlanmış en az 60 kimyasal ve bazıları radyoaktif olan 30 tanımlanmış metal bulunmaktadır (Poulson, 2010: 372-374). Çevresel tütün dumanının sağlık üzerindeki etkileri alan yazınında sıklıkla yer almaktadır. Sigara tütünü; nikotin, katran ve karbon monoksitten oluşmaktadır. Akciğer kanserlerinin % 80-90'ı katran nedeniyle oluştuğu bilinmektedir (Ögel, 2020: 93). Sigara dumanı birey sağlığını tehdit eden önlenebilir tehlike olarak tanımlanabilir.

Sigara dumanının tüm aşamalarında bulunan kimyasal bileşikler, sigara içen üzerinde olumsuz etkilere sahiptir. Sigara dumanında bulunan kimyasalların birkaçı şunlardır: (Stellman and Djordjevic, 2009: 11-15).

- Benzen
- Benzo(a)piren
- Amonyak
- Formaldehit
- Hidrojenyanür
- Akrolein
- Dimetilnitrozamin
- Nikotin olmayan alkaloidler
- Aromatik aminler
- Aromatik metalller
- Tütüne özgü nitrozaminler
- Hidrojen Siyanür
- Azot oksitler
- Aldehitler
- N-nitrozaminler
- Ketonlar
- Kinin
- Polisiklik aromatik hidrokarbonlar.

Nikotin, tütün ürünlerinin bağımlılık yapan bileşenidir. Bağımlılık yapan etkisini, nefes aldıktan sonra saniyeler içinde gerçekleşen beyindeki nörotransmitter dopaminin salınımını uyararak gösterir. Dopamin bir ödül kimyasalıdır, salındığında sigara içenler keyif verici bir duygu yaşarlar. Çoğu sigara içicisi, tatmin hissetmek için sigara başına 0,9 ila 1,4 mg nikotin almalıdır. Karbon monoksit, vücudu oksijenden yoksun bırakarak akciğerlere zarar verir. Oksijen, karbon monoksitin

rekabetçi bağlanması nedeniyle hemoglobinden (Hb) yer değiştirir. Hb, oksijenin vücutta taşınmasından sorumludur. Bu nedenle oksijen, karbon monoksit sebebiyle Hb'ye bağlanamıyorsa, dokuya oksijen iletimini azaltacaktır. Vücut dokuları yeterli oksijene sahip olmadığında hipoksi denilen ciddi bir duruma neden olur. (Poulson, 2010: 372-374). Nikotin maddesinin beyindeki pekiştirici etkisi sebebiyle yoksunluk semptomlarının ortaya çıkmaması için nikotin alınması suretiyle devam eder.

3.4. Nikotin Bağımlılığı ve /veya Yoksunluğu

Sigara kullanımıyla birlikte beyinde epinefrin, norepinefrin, serotonin salınımı artar. İçerisindeki nikotin şiddetli bağımlılık yapmaktadır ve 90-120 dakika alınmadığı zaman yoksunluk belirtileri ortaya çıkmaktadır (Ögel, 2020: 93). Nikotin, bir piridin ve bir piroldin halkasından oluşan üçüncül bir amindir. Nikotin, ganglionlarda ve nöromüsküler kavşaklarda ve beyinde asetilkolin reseptörlerine bağlanır. Nikotinin etki mekanizmasına bakıldığında ödül devrelerindeki reseptörleri doğrudan etkilediği görülür. Nikotin, yanak mukozası ve kan-beyin bariyeri dahil olmak üzere zarlara serbestçe nüfuz eder. Çiğneme tütünü ve enfiye ile nikotin sakızı, nikotinin emilimini kolaylaştırmak için alkali bir pH'a tamponlanır. Nikotin kullanımında tütün dumanından daha yavaş emilir, ancak beyinde yarattığı etkiler benzerdir. Sigara içtikten sonra kandaki nikotin seviyeleri hızla düşerken, tütün kullanımı sırasında ve sonrasında konsantrasyonlar, tütün ağızdan çıkarıldıktan sonra bile devam eden emilim gösterir. (Benowitz, 1988: 1320-1322). Nikotin bağımlılığının ortaya çıkmasında en önemli nörotransmitter dopamindir.

1988 ABD Surgeon General'in, sigara ve diğer tütün türlerinin bağımlılık yaptığını ve nikotinin tütünde bağımlılıktan sorumlu başlıca ajan olduğunu öne süren dönüm noktası niteliğindeki raporundan önce, yaygın görüş, tütün kullanımının büyük ölçüde gönüllü bir davranış veya kişisel bir seçim olduğuydu (Koop, 2003: 615-617). O zamandan beri, klinisyenler, davranış bilimciler, araştırmacılar ve halk sağlığı uzmanları, üretilen tütün ürünlerini mevcut bağımlılık yapan ve ölümcül sonuçlar getiren uyarıcı maddelerden bazıları olarak kabul ettiler. Örneğin, sigara içme alışkanlığının pekiştirilmesine katkıda bulunabilecek çok sayıda faktör tanımlanmış olmasına karşın, tütündeki diğer bileşiklerin sinerjik ve bağımsız etkileri duman veya sigarayla ilişkili duyuşsal ve çevresel uyarılar, nikotinin sigara içme alışkanlığının geliştirilmesi ve sürdürülmesine önemli bir katkıda bulunduğu konusunda çok az tartışma vardır. Bağımlılığın çoğu yönünden nikotin, eroin ve

kokain gibi diğer güçlü bağımlılık yapan uyarıcılara eşittir (Markou and Henningfield, 2003: 11-13). Bağımlılık şiddeti kişiden kişiye değişebilir, bu belirtileri bağımlının kendi kendine kontrol etmesi mümkün değildir.

Nikotin, beynin ödül alanlarında ve vücudun tamamında bir dizi nörobiyolojik olayı tetikleyen ve sırayla tütün kullanımını güçlendirmek için uyum içinde hareket edebilen psikoaktif bir maddedir. Kısa süreli nikotine maruz kalmanın bile, beynin ödül sistemine uyarıcı olduğu gösterilmiştir. Bu da bağımlılığa giden yolda önemlidir. Bazı deneysel modellerde, nikotinin nörobiyolojik etkileri farmakolojik olarak bloke edilirse veya nikotin sigara dumanından çıkarılırsa, sigara içme sonlanmaktadır. (Markou and Henningfield, 2003: 11-13). Dopamin salınımı kişide keyif verici ve rahatlatıcı etkilerinden dolayı bağımlılık döngüsünü başlatmaktadır.

Bağımlılık hem fiziksel hem de zihinseldir. Yani kullanıcılar bilinçli olarak nikotinin etkilerini arzular. Nikotin bağımlılığı da davranışsaldır. İnsanlar tütün kullanımıyla ilgili eylemlere bağımlı hale gelir. Ayrıca yemeklerden sonra veya stres altındayken olduğu gibi belirli durumlarda tütün kullanmaya da alışabilirler. İnsanlar sigarayı nikotinin psikoaktif etkileri nedeniyle içmektedir ve dumansız tütünün de aynı nedenle tüketildiği varsayılmaktadır. Nikotin, refah duygusunu artırabilir, uyarılma veya rahatlama sağlayabilir, uyanıklığın korunmasına yardımcı olabilir ve kaygıyı azaltabilir. Performansın ve ruh halinin artmasının, nikotinin içsel güçlendirici etkisinin mi yoksa alışılmış kullanıcılarda yoksunluk semptomlarının hafifletilmesinin bir sonucu mu olduğu belirsizdir (Edwards and Glover, 1986: 2006). Olumlu etkilerinin bulunması sigara kullanımını pekiştirerek bireylerin sigara kullanımını sürdürmesine ve sigara bağımlısı olmasına neden olmaktadır.

Nikotin şiddetli bağımlılık yapar ve 90-120 dakika alınmadığı zaman yoksunluk belirtileri ortaya çıkar. Bağımlılıkta birincil ölçüt yüksek düzeyde kullanım olmakla birlikte fiziksel bağımlılığı içerir. Nikotin psikoaktiviteye sahiptir ve tütün kullanımının aniden kesilmesinden sonra nikotin yoksunluk belirtileri gelişir. Yoksunluk belirtileri olarak sinirlilik, gerginlik, öfke, uykusuzluk, baş dönmesi, tansiyonda düşme, kas kasılmaları ortaya çıkar (Markou and Henningfield 2003: 11-13). Sigaranın fiziksel iyilik halini bozduğu hak sağlığı sorunu haline geldiği bilinmektedir.

Bağımlılığın yanı sıra sigaranın başka etkileri de söz konusudur. Tütün kullanımı özellikle erkek sporcular arasında yaygındır ve bazıları bunun atletik performanslarını geliştirdiğine inanmaktadırlar. Bununla birlikte, sporcularda tütün kullanımının reaksiyon süresi üzerindeki etkilerine ilişkin çalışmalar, performansta herhangi bir gelişmeyi doğrulamamıştır (Benowitz, 1988: 1320-1322). Bir laboratuvar ortamında, düzenli olarak dumansız tütün kullanan genç erkekleri bir süre tütünlerinden yoksun bırakmak, dumansız tütünün yükleme koşulu olarak verildiği duruma göre daha fazla tütün tüketimi ile sonuçlanmıştır (Markou and Henningfield, 2003: 11-13). Düzenli olarak enfiye kullanan ve sigara içen genç erkekler üzerinde yapılan ikinci bir araştırmada, tütün kullanımı kısıtlandığında deneklerin daha fazla sigara içtiğini ve sigara kullanımı kısıtlandığında deneklerin daha fazla dumansız tütün tükettiğini bulmuşlardır (Glover et al., 1989: 207-208). Araştırmalara göre sigara kullananların nikotin bağımlısı haline geldiği çoğunun sigarayı bırakmayı denediği ancak az bir kısmının başarılı olduğu bildirilmiştir.

3.5. Tütün Kullanımının Sağlık Üzerindeki Etkileri

Sigara dumanı 7.000'den fazla kimyasal içerir. Sigara dumanını teneffüs etmek, sigara içen kişiyi çeşitli tütün bileşenleri ve piroliz ürünlerini içeren bu sayısız toksine maruz bırakır. Bu ise kısa bir süre sonra ani olumsuz fizyolojik etkilere neden olur. Yanan bir sigaradan çevreye yayılan duman kanser yapıcı olduğu bilinen toksik kimyasalı da içermektedir. Yanan bir sigaranın üçte ikisi havaya gitmektedir solunması gözde hasar, baş ağrısı, hapşırma, öksürük gibi çoğu ana organ sistemini etkileyen kısa ve uzun vadeli sağlık etkilerine neden olur (Özeser, ve diğ., 2015: 466-468). Çevreye yayılan dumanın içilen sigara kadar tehlikeli olduğu görülmüştür.

Kısa vadede sigara kullanımı, beden sağlığını olumsuz etkilemektedir daha düşük sağlık durumu, akut hastalıklara yakalanma riskini artırır ve solunum semptomlarına yatkınlık oluşturmaktadır. Uzun vadeli sağlık etkileri arasında ise kanser bulunmaktadır yapılan araştırmalarda orta ve üst gelirli ülkelerde başlıca ölüm nedenleri olan sigaranın yol açtığı hastalıklar bulunmaktadır (Özgüner ve diğ., 2005: 21-26). Tütün kullanımı kanser, kardiyovasküler hastalık ve akciğer hastalığından kaynaklanan ölümlerin önemli bir nedenidir.

Sigara ayrıca solunum yolu ve diğer enfeksiyonlar, osteoporoz, üreme bozuklukları, ameliyat sonrası olumsuz olaylar ve gecikmiş yara iyileşmesi,

duodenum ve mide ülseri ve diyabet için bir risk faktörüdür. Ayrıca, sigaranın yangına ve travmaya bağlı yaralanmalarla güçlü bir ilişkisi vardır. Sigaranın neden olduğu hastalık, tütün dumanındaki toksinlere maruz kalmanın bir sonucudur. Nikotin, sigara kaynaklı hastalıklara neden olmada küçük bir rol oynamasına karşın, nikotin bağımlılığı bu hastalıkların en yakın nedenidir (Alberg, 2002: 123-125). Sigara kullanımının KOAH'a neden olduğu halk arasında yıllardan beri bilinmektedir.

Sigara, kısa vadede ortaya çıkan olumsuz sağlık etkilerinin yanı sıra, daha ileri yaşlarda ortaya çıkan akciğer kanseri gibi kronik hastalıklara da neden olmaktadır. Sigara içmenin ani ve kısa vadeli olumsuz sağlık etkilerinin, uzun vadeliyelerinden doğrudan ölümcül olması daha az olasıdır. Bununla birlikte, bunlar önemli halk sağlığı göstergeleridir. Çünkü sigara içenlerde kısa vadeli fizyolojik etkilerin çoğu, genellikle klinik olarak ileriki yıllarda ortaya çıkan sigaranın sebep olduğu hastalıkların etiolojisine katkıda bulunur (Bloomer et al., 2008: 1056-1058). Sigara bağımlılığı yaygın hale gelmiş bir halk sağlığı sorunu olmakla birlikte tedavi edilebilmektedir.

Sigaranın neden olduğu kısa süreli olumsuz sağlık etkileri, sigara içenlerde sigara içmeye başladıktan hemen sonra gözlenebilir. Bu nedenle sigara içmenin sağlığa etkileri, genellikle ergenlik döneminde, sigara içmeye başlama yaşında veya buna yakın bir yaşta başlar. Sigara içmenin sağlık üzerindeki olumsuz etkisini vurgulamak için çocukluk, ergenlik ve genç yetişkinliğin yanı sıra orta ve geç dönemi içeren yaşamın çeşitli evrelerine göre sigaranın sağlık üzerindeki etkilerini göz önünde bulundurarak yaşam boyu bir bakış açısı kullanır (Alberg, 2002: 123-125). Yetişkinlik, sigaranın neden olduğu kronik hastalık yükünün çoğunun oluştuğu zamandır.

Sigara ölüm ve hastalık gibi sonuçları olan önemli bir halk sağlığı sorunudur. Sigara içmek, merkezi halk sağlığı sorunudur ve dumanına maruz kalma, diğer yanıcı tütün ürünlerinin içilmesi, dumansız tütün ve elektronik nikotin dağıtım sistemlerinin oluşturduğu halk sağlığı tehdidinin büyüklüğü iki faktörden kaynaklanmaktadır (Özgüner ve diğ., 2005: 21-26). Birincisi sigara içme prevalansı çok yüksektir. İkincisi sigara içmek çok sayıda zararlı sağlık etkisine neden olmaktadır. Sigara içme prevalansını azaltan bir politika değişikliği, sigaranın neden olduğu hastalık ve ölümlerin nüfus yükünde orantılı bir azalma ile sonuçlanacaktır. Sigara içimi ile

sigaranın neden olduğu olumsuz sağlık etkileri arasındaki ilişki doza bağlıdır. Bu nedenle bir politika değişikliği, sigara içme prevalansını azaltmaktan başka yollarla sigara dumanına maruz kalmanın azaltılmasına yol aarsa, bir halk sağlığı yararı sağlanacaktır (Özeser ve diğ., 2015: 466-468). Etkin bir tütün kontrolü ancak yasal düzenlemeler aracılığıyla güvence altına alınabilir.

Sigara içenlerin %20'sinin nikotin bağımlısı haline geldiği, birçoğunun sigara kullanımını bırakmayı denediği ancak %15'ten az bir kısmının başarılı olduğu bildirilmiştir. Sigarayı bırakmak için herhangi bir yardım almayanlarda bırakma oranı %10'un altında iken sigara kullanımını bırakmayla ilgili yardım alan bireylerin hem sigarayı bırakma süreci daha sağlıklı yaşanmakta, hem de sigarayı bırakma oranı artmaktadır (Ögel, 2020: 94). Sigaranın bırakılması ile kalp hastalıkları risklerinin bir yıl içinde yarıya ineceği sonrasında hiç kullanmamış bireylere benzer düzeye gelebileceği bildirilmektedir. Görüldüğu üzere sigara bağımlılığı yalnızca sigara içildiği sırada değil sonrasındaki olumsuz etkileriyle önemli bir sağlık sorunudur.

3.6. Tütün Kontrolü ve Mevzuat

Türkiye tütün üreticisi bir ülkedir ve 1990'lara kadar dünya tütününün %4'ünü üretme kapasitesine sahiptir. Geç Osmanlı döneminden 80'lerin neoliberal dalgasına kadar tüm Türk hükümetleri tütün yetiştiricilerini desteklemiş ve korumuştur. Tütün gelirlerinin Türkiye ekonomisindeki önemli yeri, tütünü hararetli bir tartışma konusu haline getirmiştir. Türkiye'de bir yandan tütün endüstrisinin diğer yandan tütün kontrolünün ekonomik katkısına ilişkin tartışmalar da gündemdedir. (Özcebe, 2018: 12-22).

Osmanlı İmparatorluğu'nda çiftçiler 17. yüzyılda tütün ekimine başlamışlardır. Tütün tarımı yaygınlařtıķça çiftçiler için önemli bir geçim kaynağı haline gelmiş ve devlet tütün tarımından önemli bir gelir elde etmiştir. 19. yüzyılın sonlarında Osmanlı İmparatorluğu çöküşüne yaklaşmış ve savaşlar nedeniyle maddi sıkıntılar yaşanır. Osmanlı Devleti'nin borçlarını ödeyemeyeceğini açıklamasının ardından Kamu Borçları İdaresi kurulur. Bu kurum aracılığıyla alacaklılar, tütün tarımı da dahil olmak üzere İmparatorluğu'nun önemli gelir kaynaklarını kontrol edecek ve borçlarını tahsil edecektir. Kamu Borçları İdaresi, tütün gelirlerini yönetmek için 1884 yılında Reji şirketini kurmuştur. Reji şirketi, Osmanlı İmparatorluğu'nda 30 yıl

boyunca tütün ekimi, ticareti ve üretiminin tekeli elinde tutacaktır. Rejinin kurulmasıyla birlikte, Şirket'in tütün tarımını kendi çıkarları doğrultusunda yönetmesi nedeniyle tütün tarımında büyük sorunlar yaşanmıştır (Demir, 2019: 423-427). Bu dönemlerde Osmanlı devleti, geleneksel ekonomik yapısını korumuş bir tarım ülkesi görünümündedir tütün en önemli tarım ürünleri arasında yerini almıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra, 1925 yılında Reji Şirketi millileştirilmiş ve devlet tekeli TEKEL ile değiştirilmiştir. 1980'lere kadar TEKEL, tütünle ilgili çiftçilikten fiyatlamadan ve satışa kadar tüm süreçleri kontrol eden tek otoritedir. 1984 yılında yabancı tütün şirketlerinden ürün ithalatına izin veren yasanın çıkması TEKEL'in pazardaki merkezi konumunu sarsmıştır. TEKEL için bir başka sarsıcı değişim, iki yıl sonra 1986'da, TEKEL ile yapılan ortaklık anlaşması ile yabancı tütün şirketlerinin üretim sürecine dahil olmasına izin veren başka bir yasanın yürürlüğe girmesiyle gerçekleşmiştir. Bu yasadaki önce TEKEL ithalatla ilgili süreci kontrol ederken daha sonra 1991 yılında yabancı tütün şirketlerinin TEKEL ile herhangi bir ilişkisi olmaksızın Türkiye'de yatırım yapmasına izin verilmiştir (Özcebe, 2018: 12-22). Sonuç olarak Türkiye hem üretimde hem de tüketimde büyük bir tütün pazarı haline gelmiştir.

Türkiye'de tütünle mücadele faaliyetleri ilk olarak 1980'lerin ortalarında başlamış ve daha sonra ivme kazanmıştır. 1992 yılında sivil toplumun bir girişimi olarak Ankara'da ilk Tütün ve Sağlık Sempozyumu düzenlenmiş bunu 1995 yılında DSÖ'nün tütün kontrol önlemlerinin uygulanmasında etkin rol alan Ulusal Tütün ve Sağlık Koalisyonu'nun kurulması izlemiştir (Bilir ve Özcebe, 2011: 58-60).

4207 Sayılı Kanun'un (Zararlarının Önlenmesine Dair Kanun) kabulünden sonra 1996 yılında Tütün Mamulleri) bazı kamusal alanlarda (örneğin toplu taşıma) sigara içilmesinin yasaklanması ve 2002 yılında TAPDK'nın (Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu) kurulması ile tütün piyasasının paketlenmesinden tütün ürünlerinin satışına kadar sıkı bir şekilde düzenlenmesine başlanmıştır (Özcebe, 2018: 12-22).

TAPDK'nın kurulmasının ardından, 2004 yılında DSÖ Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi (WHO FCTC) kabul edilmiş, 2006 yılında Türkiye'de sigara içme sıklığını azaltmak için tütün kontrol programı hazırlanmış, 4207 sayılı Kanunda değişiklik yapılarak 5727 sayılı Kanun Tasarısı genişletilmiştir. 2008 yılında

Türkiye'nin ilk sigara içilmeyen ülke olmasını sağlayarak kanun kapsamında ve bu noktadan sonra sigara karşıtı politikalara ve tütün endüstrisinin izlenmesine yönelik medya kampanyaları devam etmiştir (Bilir ve diğ., 2012). Bu da sigara içme ve bağımlılığının önünde geçmede önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.

Devletin ve kar amacı gütmeyen kuruluşların tütün kullanımını azaltmak için kullandığı birçok yol vardır. Tütün vergileri yüksek olan tütün ürünlerinin fiyatlarının yükseltilmesi, kamusal alanlarda sigara içilmesinin yasaklanması, sigara paketlerinin üzerine uyarı etiketleri konulması, sigaranın halk sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerinin gösterilmesi ve sigara karşıtı reklamların televizyonda yayınlanması insanları sigaradan caydırmanın etkili yollarıdır (Wong at al., 2016). Yapılan çalışmalar Türkiye'deki tütün mücadelesi bakımından dönüm noktası olmuştur. Zaman içinde ülkede tütün karşıtı kamuoyu oluşmuş, tütün kullanımında azalma olmuştur.

3.7. Sigarayı Bırakmada Tedaviler

Sigara bağımlılığı Dünya Sağlık Örgütü tarafından tanımlanmış kronik bir hastalıktır. Sigara kullananların %70'i en az bir kere sağlık kuruluşuna başvurduğu ve sigarayı bırakmak istedikleri bilinmektedir. Hem davranışsal terapiler hem de ABD Gıda ve İlaç Dairesi FDA onaylı ilaçlar dahil olmak üzere, tütünün bırakılmasını destekleyen etkili tedaviler vardır. FDA onaylı farmakoterapiler, çeşitli nikotin replasman tedavisi biçimlerinin yanı sıra bupropion ve vareniklin içerir. Araştırmalar, davranışsal tedavi ve bırakma ilaçlarının bir kombinasyonunu alan sigara içenlerin, minimal müdahale alanlara göre daha yüksek oranlarda sigarayı bıraktığını göstermektedir. Bir sağlık çalışanının kısa tavsiyesi, telefon yardım hatları, otomatik metin mesajlaşma gibi müdahaleler kendi kendine yardım malzemeleri de sigarayı bırakmayı kolaylaştırmaktadır (Stubbs, 2015). Ancak tütün kullanımını sonlandırma noktasında medikal tedaviler başarı oranını arttırmaktadır.

Mobil cihazları ve sosyal medyada tütünü bırakma konusunda umut vaat etmektedir. Bazı insanlar sigarayı bırakmanın olumsuz etkilerinden kaçınmak için sigara içerken, diğerleri daha çok sigaranın ödüllendirici yönleriyle yönlendirildiğinden, bırakma tedavisinin olası olduğunca kişiselleştirilmesi önemlidir (Stead and Lancaster, 2012).

Davranışsal danışmanlık, tipik olarak sigarayı bırakma uzmanları tarafından dört ila sekiz seans arasında sağlanır. Hem yüz yüze hem de telefonla danışma, aynı zamanda bırakma ilaçları kullanan hastalar için faydalı bulunmuştur. Sigarayı bırakma danışmanlığına yönelik çeşitli yaklaşımlar vardır. Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT), hastaların tetikleyicileri (insanları, yerleri ve davranışı teşvik eden şeyleri) belirlemelerine yardımcı olur ve onlara stresli durumlar karşısında sigara içmekten kaçınmak için örneğin gevşeme teknikleri ve etkili baş etme stratejilerini öğretir. Nikotin replasman tedavisi bandıyla sigarayı bırakmaya çalışan sigara içenlerde, altı seansa katılan hastaların yoğun grup Bilişsel Davranışçı Terapi altı seans genel sağlık eğitimi alanlara göre daha iyi bırakma oranlarına sahip olduğunu saptayan çalışmalar vardır (Bailey, 2012).

Motivasyonel Görüşme'de (MG) ise danışmanlar, hastaların sigarayı bırakma konusundaki kararsızlıklarını keşfetmelerine, çözmelerine ve sağlıklı değişiklikler yapma motivasyonlarını artırmalarına yardımcı olur. Motivasyonel görüşme hasta odaklıdır, hastaların hedefleri veya değerleri ile var olan davranışları arasındaki tutarsızlıklara işaret eder. Hastaların değişime karşı direncine uyum sağlarlar ve öz-etkililiği ve iyimserliği desteklerler (Lindson, 2015). Motivasyonel görüşme araştırmaları, kişilerin sorunlarını anlamalarını ve değişim amacıyla eyleme geçmelerini sağlamak için yapılan yardımın özel bir yoludur. Özellikle değişim için isteksiz olan ve ambivalan olan kişilerde kullanışlı bir yöntemdir (Ögel ve Şimşek, 2021). Bu müdahalenin, sigarayı bırakmada en etkileyici yanlarından biri kısa süreli olması ve kişide bırakma yönünde kalıcı etkiler ile sonuçlandığını ileri sürmektedir.

3.8. Farmakolojik Tedaviler

3.8.1. Nikotin Replasman Tedavisi

Bağımlılıktan kurtulma sürecinde nikotin içeren ürünler sigara bağımlısı kişide nikotinin yerine konmasını sağlayarak tedavide fiziksel destek sağlamaktadır. Bireylerin özellikle ilk günlerde ve haftalarda nikotin replasman ürünlerini kullandığı bilinmektedir (Ögel, 2020: 467). Sigara bırakma ilaçları, nikotin yoksunluk semptomlarını hafifleterek sigarayı bırakmaya yardımcı olabilir. ABD Gıda ve İlaç Dairesi (FDA) onaylı nikotin replasman tedavisi (NRT) formülasyonlarının tümü, tütün yakmadan nikotin verir. Nikotin replasman tedavisi ürünlerindeki nikotin deri (yama), oral mukoza (sakız, pastil ve inhaler) veya nazal mukoza yoluyla emilir.

Nikotin replasman tedavisindeki nikotin alt solunum yolu yoluyla emilmediğinden, hiçbir nikotin replasman tedavisi ürünü bir sigaranın hızlı arteriyel dağıtımına yaklaştırmaz. Bu nedenle, nikotin replasman tedavisi ürünleri düşük bağımlılık potansiyeline sahiptir (Wang et al., 2008). Ne yazık ki, nikotin replasman tedavisi hakkında yaygın yanlış kanılar vardır ve birçok sigara içicisi hala yanlışlıkla bu ürünlerin bağımlılık yaptığına, kansere ve kalp hastalığına neden olduğuna inanmaktadır. Mevcut nikotin replasman tedavisi ürünlerinin farklı farmakodinamik özellikleri, sigarayı bırakma etkinliğinin artırılması amacıyla nikotin ürünlerinin birleştirilmesi için bir gerekçe sağlar (Gonzales et al., 2006). Ülkemizde nikotin plasteri olan Nicotinel ve nikotin sakızı isimli ürünler bulunmaktadır ve tedavi amaçlı kullanan bireyin aynı zamanda doz aşımına uğramaması hedeflenerek sigara kullanımını önerilmemektedir (Ögel, 2020: 467).

Bant, 16 veya 24 saatlik bir süre boyunca (hazırlanmaya bağlı olarak) sabit seviyelerle yavaş (2-3 saat) bir başlangıç gösterir. Yoksunluk semptomlarının uzun süreli rahatlama sağlar. Bant, nikotin replasman tedavisi ürünlerinin kullanımını en basit olanıdır ve bu nedenle en iyi hasta uyumuna sahiptir (Fiore et al., 2008).

Nazal sprey en hızlı etki başlangıcına sahiptir (5-10 dakika nikotin kan seviyelerinin zirvesine), ancak nazal mukozaya nikotin püskürtmek tahriş edici olabilir. Bu nedenle tekrarlanan kullanımını sınırlayabilir. Sakız, pastil ve oral inhalerde bulunan nikotin, orofarenks yoluyla emilir ve uygulamadan 20-30 dakika sonra en yüksek kan seviyelerine ulaşır. Bu kısa etkili ürünlerden herhangi birini kullanan kişiler, gün boyunca uygulamayı ayarlayarak kanlarındaki nikotini düzenleyebilirler. Bununla birlikte, kullanıcılar, stabil nikotin kan seviyeleri yoluyla, çekilmeden güvenilir rahatlama seviyeleri elde etmek için ürünleri yeterince sık uygulamayabilirler (Hughes et al., 2014). Ayrıca, pastil hariç, kısa etkili ürünler doğru kullanım için eğitim gerektirir. Bu da ilk hasta kabulü ve uyumu için başka bir engeldir.

3.8.2. Bupropion (Zyban veya Welbutrin)

Bupropion, diğer bağımlılık ilaçları tarafından da aktive edilen merkezi sinir sistemi mezolimbik yollarındaki dopamin seviyelerini artıran atipik bir antidepresandır. Bupropionun sigara bırakma oranlarını artırma mekanizması, antidepresan etkilerinden bağımsızdır. Nikotin replasman tedavisine bupropion

eklenmesinin uzun süreli bırakmayı artırdığına dair bazı kanıtlar vardır (Fiore et al., 2008). Bupropion, depresyon tedavisinde kullanılan bir ilaç olup nikotin içermeyen bir ilaç olarak uzun zamandır Dünya'da sigara bağımlılığı tedavisinde kullanılmaktadır. 18 yaş üzeri bireylerde kullanımı uygun görülen ilacın 7-12 hafta süreyle doktorunun verdiği dozlarda düzenli kullanımı önerilmektedir (Ögel, 2020: 467-468).

Bupropion kullanımına ilişkin en ciddi güvenlik endişesi, sigarayı bırakma klinik çalışmalarında bupropion kullanan sigara içenlerin %0,1'inde görülen nöbet riskinin artmasıdır. Mevcut bir nöbet bozukluğu olan sigara içenlerde ve nöbet riski yüksek olanlarda kontrendikedir. Potansiyel psikiyatrik yan etkilerle ilgili ek bir endişe, FDA'nın tüm sigara bırakma ilaçlarının kullanımıyla ilişkili davranış değişiklikleri hakkında aldığı vaka raporlarını gözden geçirmesinden sonra 2009'da ortaya çıkmıştır. (Hughes et al., 2014).

3.8.3. Vareniklin (Champix)

Bu ilaç beyinde sigara benzeri etkileri yaparak sigara kullanma isteğini azaltmasıyla bilinmektedir. Varenicline nikotin bağımlılığını azaltırken yoksunluk semptomlarını, aşırı kullanım istediğini ve tekrar kullanıma başlamayı geciktirir (Ögel, 2020: 467-468).

Vareniklin, nikotin bağımlılığına aracılık eden ana reseptör alt tiplerinden biri olan $\alpha 4\beta 2$ nikotinik reseptör alt tipinde seçici bir kısmi agonisttir. Kısmi bir agonist olarak vareniklin ikili etkiye sahiptir. Reseptörü aktif olarak uyararak nikotin yoksunluk semptomlarını hafifletmeye hizmet ederken, aynı zamanda nikotinin reseptöre bağlanmasını önleyerek sigaranın pekiştirilmesini de bloke eder. 14 plasebo kontrollü randomize çalışmada, vareniklin sigarayı bırakmada etkinlik göstermiştir (Cahill ve diğ., 2011). Birebir 3 denemede, vareniklinin uzun süreli bırakma için bupropiondan daha etkili olduğu kanıtlanmıştır (Gonzales et al., 2006). Sigarayı bırakmak için vareniklin veya NRT kullanmadan önce ve sonra izlenen ruhsal hastalığı olan ve olmayan 400'den fazla bireyden oluşan bir vaka serisinde vareniklin, bırakma tarihinden 4 hafta sonra daha etkili olmuştur. Yakın tarihli bir randomize çalışma, vareniklin ve nikotin replasman tedavisi kombinasyonunun daha etkili olabileceğini göstermiştir (Aubin et al, 2008).

4. YÖNTEM

4.1. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada, toplumsal cinsiyetin sigara bağımlılığına ve bırakma aşamasına yansımaları durumunun incelenmesi amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Çalışma nitel araştırma yönetiminin bir çeşidi olan fenomenoloji modelindedir. Fenomenoloji araştırmalar, bireylerin kendi bakış açısından algı ve deneyimlerini ön plana çıkarmayı amaçlayan bir araştırma desendir (Saban ve Ersoy, 2016: 55). Dolayısıyla toplumsal cinsiyetin sigara bağımlılığına ve bırakma aşamasına yansımaları durumunun incelenmesi amacıyla fenomenoloji deseni tercih edilmiştir.

4.2. Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini (YEDAM) Yeşilay Danışmanlık Merkezi'nde tütün bağımlılığı tedavisi amacıyla başvuru yapmış 18 yaş ve üzeri bireyler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklem grubu ise 9 erkek 6 kadın olmak üzere 15 sigara bağımlısı kapsamındadır. Çalışmada örneklem grubu ise ölçüt örneklem yöntemi ile belirlenmiştir. Çalışmadaki ölçüt araştırmaya katılan kişilerin sigara bağımlısı olması koşuludur.

4.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmanın yürütülmesi için Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurul Kararı (karar no: 2021/157) ile onay alınmıştır. Araştırmada, toplumsal cinsiyetin sigara bağımlılığına ve bırakma aşamasına yansımaları durumunun incelenmesi amacıyla Genç ve İlhan (2021) tarafından 21 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır.

4.4. Verilerin Toplanması

Alınana izinler doğrultusunda çalışmada toplumsal cinsiyetin sigara bağımlılığına ve bırakma aşamasına yansımaları durumunun incelenmesi amacıyla katılımcılar ile belirlenen gün ve saatte yüz yüze görüşmeler sağlanmıştır. Hazırlanan yarı yapılandırılmış formlar ile görüşmeler yürütülmüştür. Görüşmeler 45- 70 dakika arasında değişkenlik göstermiş olup bu süreçte veri kaybına sebebiyet vermemek için ses kayıtları alınmıştır. Katılımcılara çalışmanın gönüllük esasına dayandığı ve bu süreçte istedikleri takdirde çalışmadan ayrılacakları bildirilmiştir.

4.5. Verilerin Analizi

Araştırmada, toplumsal cinsiyetin sigara bağımlılığına ve bırakma aşamasına yansımaları durumunun incelenmesi kapsamında aşağıda belirtilen soruların yanıtlanması amaçlanmıştır.

1. Bağımlılık durumu nedir?
2. Sigaraya başlama durumunu tetikleyen etmenler nelerdir?
3. Sigara kullanım sürecinde karşılaşılan engeller nelerdir?
4. Sigarayı bırakma sürecinde etkili olan etmenler nelerdir?
5. Toplumsal cinsiyet kavramı ne ifade etmektedir?
6. Aile içerisinde kadın ve erkeğin rolleri nelerdir?
7. Cinsiyet ayrımcılığının sigara kullanma durumuna etkisi nelerdir?
8. Sigara içme davranışına karşı gelişen kültürel normlara ilişkin görüşler nelerdir?

Çalışmada Genç ve İlhan (2021) tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formları ile yüz yüze görüşmeler sağlanmış olup bu süreçte veri kaybına sebebiyet vermemek için ses kayıtları alınmıştır. Görüşme sonrası kayıtlar yazıya aktarılmıştır. Yazıya dökümü gerçekleştirilen veriler Nvivo programına aktararak içerik analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. Çözümlenen veriler sonucu kod listesi oluşturulmuştur. Kod listesi önceden oluşturulan uygun temalara atanmıştır. Kod listesindeki uyuma oranını tespit etmek amacıyla üç uzmandan oluşan bir ekip oluşturulmuştur. Kodlama sürecinde aynı işaretlemeler görüş birliği, farklı olan işaretlemeler ise görüş ayrılığı olarak belirlenmiştir. Güvenirlik hesaplaması “görüş birliği/görüş birliği + görüş ayrılığı x 100” formülüyle hesaplanmıştır. Çalışmada güvenirlik oranının %89 olduğu belirlenmiştir. Bu oran istenilen kriterin %70 üstündedir (Miles and Huberman, 1994).

5. BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde verilerin analiz sürecine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Tablo 5.1. Katılımcıların demografik bilgileri

	Cinsiyet	Yaş	Çalışma durumu	Eğitim Durumu	Medeni Durum	Gelir Durumu
K1	Erkek	46-65	Emekli	Ortaokul	Evli	İyi
K2	Erkek	25-35	Çalışmıyorum	Üniversite	Bekar	Orta
K3	Kadın	25-35	Çalışıyorum	Üniversite	Evli	Orta
K4	Kadın	46-65	Ev Kadını	İlkokul	Evli	İyi
K5	Erkek	25-35	Çalışıyorum	Üniversite	Evli	İyi
K6	Kadın	25-35	Çalışıyorum	Lisansüstü	Evli	İyi
K7	Erkek	25-35	Çalışıyorum	Üniversite	Bekar	İyi
K8	Kadın	25-35	Çalışıyorum	Lise	Bekar	Çok iyi
K9	Erkek	25-35	Çalışıyorum	Üniversite	Bekar	Orta
K10	Erkek	46-65	Çalışıyorum	Lise	Evli	İyi
K11	Kadın	46-65	Çalışmıyorum	İlkokul	Evli	İyi
K12	Erkek	46-65	Emekli	Ortaokul	Evli	Çok iyi
K13	Erkek	25-35	Çalışmıyorum	Üniversite	Bekar	İyi
K14	Erkek	25-35	Çalışıyorum	Lise	Bekar	Orta
K14	Kadın	25-35	Çalışıyorum	Üniversite	Bekar	Orta

Tablo 1'de katılımcıların demografik bilgilerine yer verilmiştir. Araştırma 9 erkek, 6 kadın katılımcı olmak üzere toplam 15 kişi kapsamında yürütülmüştür. Katılımcıların çoğunluğunun çalıştığı ve üniversite mezunu oldukları tespit edilmiştir. % 53,3'ü evli olan katılımcıların gelir düzeylerinin de iyi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 5.2. Katılımcıların bağımlılık durumuna ilişkin görüşleri

Name	Node Type	Coded Words	Coded Text
Bağımlılık	Node	26	Keyif Vazgeçilmesi zor alışkanlık Sürekli ihtiyaç duymak Vazgeçemem Zorunluluk Hastalık Bırakamama durumu Destek arama Süreğen bir şey Sürekli istemek Çabalamak İradenin devre dışı kalması Karşı koyamama

Reports

Tablo 2'de katılımcıların bağımlılık durumuna ilişkin görüşleri yer almaktadır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda bağımlılık durumuna ilişkin

katılımcıların görüşleri incelendiğinde; vazgeçilmesi zor bir alışkanlık, bir şeyi sürekli istemek, karşı koyamamak, vazgeçememek, zorunluluk, hastalık, sürekli ihtiyaç duymak ve iradenin devre dışı kalması gibi anlamlandırdıkları bulgulanmıştır.

Tablo 5.3. Katılımcıların sigaraya başlama durumuna ilişkin görüşleri

Name	Node Type	Coded Words	Coded Text
Başlama sebepleri	Node	23	Erkekliğin ilk adımı Ailemde içen kişiler Çevresel faktörler İçsel sorunlar Sıkıntılar Sınav Keyif amaçlı Psikolojik Arkadaş ortamı Stresli süreç Kayıplar Merak Zevk Özenti
Reports			

Tablo 3'de katılımcıların sigaraya başlama durumuna ilişkin görüşleri yer almaktadır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda sigaraya başlama durumuna ilişkin katılımcıların görüşleri incelendiğinde; erkeklığe ilk adım, çevresel faktörler, sınav stresi, içsel sorunlar, ailede yaşanan kayıplar, merak, içen kişilere özenmek, zevk almak gibi etkenlerin sigaraya başlama durumunu tetiklediği saptanmıştır.

Tablo 5.4. Katılımcıların sigara kullanımı sürecinde karşılaştıkları engellere ilişkin görüşleri

Name	Node Type	Coded Words	Coded Text
Kullanım sürecindeki engeller	Node	20	Yasal yaptırımlar Kısıtlamalar Ailemin tepkisi Gizli içmek zorunda kalmak Anne baskısı Eşin rahatsız olması Küçük kızım müdahale ediyorum Engelle karşılaşmadım
Reports			

Tablo 4'te katılımcıların sigara kullanım sürecindeki karşılaştıkları engellere ilişkin görüşleri yer almaktadır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda sigara kullanım sürecindeki karşılaştıkları engellere ilişkin katılımcıların görüşleri incelendiğinde; herhangi bir engelle karşılaşmayan katılımcıların yanında çoğunlukla kısıtlamalar, yasal yaptırımlar, anne baskısı, aile tepkisi, eş ve çocuğun müdahalesi şeklinde kullanım sürecinde çeşitli engellere karşılaştıkları sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 5.5. Katılımcıların sigarayı bırakma sürecine ilişkin görüşleri

Name	Node Type	Coded Words	Coded Text
Bırakma Süreci	Node	41	Çevresel faktörler Sağlık sorunları Aile tarafından dışlanmam Koşu ve yürüyüşte zorlanmak Çocuk sahibi olma düşüncesi Eşimin ve ailemin etkilenmemesi Nefes alamamak Ailemin üzülməsi Maddi ve manevi etkenler Bağımlı olduğumu anladım Akciğer hastalığı Baş ağrısı Yaşam kalitemi etkiledi Fiziksel güçte düşüş Kilo
Reports			

Tablo 5'te katılımcıların sigarayı bırakma sürecine ilişkin görüşleri yer almaktadır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda sigarayı bırakma sürecine ilişkin katılımcıların görüşleri incelendiğinde; sağlık sorunları (baş ağrısı, öksürük, nefes alamama, akciğer), her iki cins içinde önem arz ederken kadınların çoğunlukla gelecekte çocuk sahibi olma kaygısı yaşadığı ve sigara kullanımını sonlandırma noktasında sorumluluk aldığı saptanmıştır. Fiziksel güçte düşüş, iştah açılmasına bağlı kilo fazlalığı, ailenin üzülməsi, maddi etkenler, bağımlı olduğunun farkına varılması gibi etmenlerin sigarayı bırakma eğilimine etki eden etmenler arasında yer aldığı tespit edilmiştir.

Tablo 5.6. Katılımcıların toplumsal cinsiyet algısına ilişkin görüşleri

Name	Node Type	Coded Words	Coded Text
Toplumsal Cinsiyet Algısı	Node	15	Baskıcı davranma Kızların gece gezememesi Kadına yüklenen anlam Ayrım Biyolojik kategori Vücut yapısı Kurallar Kategori
Reports			

Tablo 6'da katılımcıların toplumsal cinsiyet algısına ilişkin görüşleri yer almaktadır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda toplumsal cinsiyet algısına ilişkin katılımcıların görüşleri incelendiğinde; toplumda cinsiyetin kategorize edildiği, belli

kuralla çerçevesinde sınırlandırıldığı, kadınlara toplumda erkeklere nazaran daha baskıcı bir tutum sergilendiği, ayırım yapıldığı şeklinde sonuçlara ulaşılmaktadır.

Tablo 5.7. Katılımcıların aile içerisinde kadın ve erkeğin rollerine ilişkin görüşleri

Name	Node Type	Coded Words	Coded Text
Ailede kadın ve erkek	Node	19	Görev Kural Gelenek Roller Erkeğin maddi gücü Ev işlerinin kadına yüklenmesi Keskin sınırları olan Yetiştirilme tarzı Kadının evdeki sorumlulukları
Reports			

Tablo 7'de katılımcıların aile içerisinde kadın ve erkeğin rollerine ilişkin görüşleri yer almaktadır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda aile içerisinde kadın ve erkeğin rollerine ilişkin katılımcıların görüşleri incelendiğinde; kadının evde erkeğin ise dışarıda sorumluluklarının olduğu, geleneklere bağlı olarak kadın ve erkeğe çeşitli roller verildiği, süreçte yetiştirilme tarzının etkisi ve kuralların keskin sınırları olduğu şeklinde sonuçlara ulaşılmaktadır.

Tablo 5.8. Katılımcıların cinsiyet ayrımcılığının sigara kullanma durumuna etkisine ilişkin görüşleri

Name	Node Type	Coded Words	Coded Text
Sigara kullanımında toplumsal cinsiyet	Node	49	Erkeğe verilen özgüven Erkekteki liderlik Erkekte özgürlük Erkeğin büyüdü al Erkeğe delikanlılık havası katar Sigara içen erkek karizmatiktir Erkeklerin daha rahat içebilmesi Evde içmek durumunda kalınması Özgürce içememe Erkeğin doğal hakkı Anormal karşılanıyor Erkeğin paket taşıması ayrıcalık Erkek ortamda söz sahibi olur Kadın annedir eleştirilir Gizli içmek zorunda olmak
Reports			

Tablo 8'de katılımcıların cinsiyet ayrımcılığının sigara kullanma durumuna etkisine ilişkin görüşleri yer almaktadır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda cinsiyet ayrımcılığının sigara kullanma durumuna etkisine ilişkin katılımcıların görüşleri incelendiğinde; toplumda erkeğin sigara kullanmasının liderlik, özgürlük, delikanlılık olarak adlandırıldığı, sigara kullanımının erkeğin en doğal hakkı olarak

görüldüğü ifade edilmiştir. Diğer yandan kadınların toplumda sigara kullanması durumunda eleştirildiği, anormal karşılandığı, gizli içmek durumunda kaldığı belirtilmiştir. Sonuç olarak erkeklerin bu konuda toplumda çok daha rahat hareket edebildikleri sonucuna ulaşılmıştır. Sigara içme alışkanlığının erkeğe özgü, erkeği niteleyen bir durum olarak algılanmaktadır toplumsal çerçeveden bakıldığında kadınlar bu alana adım attığında erkeksi olarak nitelendirildikleri saptanmaktadır.

Tablo 5.9. Katılımcıların kadınların sigara içme davranışına karşı gelişen kültürel normlara ilişkin görüşleri

Name	Node Type	Coded Words	Coded Text
Kadın ve Kültür	Node	30	Kadına yakışmıyor Kadın ayıplanıyor Ahlaksız olarak adlandırılıyor Yadırganıyor Hoş karşılanmıyor İçiyorsa iyi bir kadın değil Kadınların çocuklarına kötü örnek olması Edepsizlik Yaftalanıyor Yaşlı kesim olumsuz bakıyor Aile terbiyesi almadığı düşünülüyor
Reports			

Tablo 9'da katılımcıların kadınların sigara içme davranışına karşı gelişen kültürel normlara ilişkin görüşleri yer almaktadır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda, kadınların sigara içme davranışına karşı gelişen kültürel normlara ilişkin katılımcıların görüşleri incelendiğinde; toplumda sigara içen kadınların ayıplandığı, kadına yakışmadığı, bu durumun edepsizlik, ahlaksızlık ve terbiyesizlikle ilişkilendirildiği, özellikle yaşlı kesim tarafından bunun kabul görmediği ifade edilmiştir.

6. SONUÇ

Toplumsal cinsiyet bireylerin biyolojik cinsiyetinden ya da doğuştan var olan cinsiyetten ayrı olarak aslında toplumun kadın ve erkeğe yükledikleri roller anlamına gelmektedir. Özellikle geleneksel toplumlarda bu roller daha çok kadının dezavantajlı bir konumda kendisini gerçekleştirilmeye çalışmasına neden olmaktadır. Sadece bu eşitsizliği kadınlar üzerinde görmeyen olası olmadığı, aynı zamanda farklı cinsel yönelimlerde olan bireylerin de bu ayrımcılığa maruz kaldığı alan yazınında görülmektedir. Toplumsal cinsiyet kavramı kadın, erkek ya da cinsiyet kimliği ayrımı yapmaksızın tüm haklardan herkesin eşit olarak faydalanmasıdır.

Gelişmiş ülkelerde geçtiğimiz yüzyılın başlangıcında sigara bağımlılığının hızla arttığı ve buna koşut olarak sigara kullanımına bağlı hastalık oranlarının arttığı saptanmaktadır. Son zamanlara kadar kadınların sigara içme oranı erkeklerinkinden daha düşük olduğu için kadınların sigara içmesine erkeklere göre daha az dikkat çekilmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde kadınların sigara içme oranı gelişmiş ülkelere göre daha düşük olduğundan tütün endüstrisi özellikle geliştirmekte olan ülkelerdeki kadınlara yönelmiş ve kendine yeni pazar yaratmak için “toplumsal cinsiyet” kavramını kullanmıştır. Gelişmiş ülkelerdeki son eğilim, sigara içmenin kadın ve erkek arasındaki farklılıkları ortaya koyup cinsiyete özgü yaklaşımları ile sorunu giderme doğrultusundadır. Türkiye’de ne yazık ki cinsiyetler arası farkı ortaya koyabilecek çalışmalar çok yetersizdir.

Alanyazın incelendiğinde toplumsal cinsiyet bakış açısı ve sigara kullanımı ile ilişkili olarak yapılan doğrudan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Örneğin Sözen (2022) tarafından, ‘Sigara bırakma polikliniklerine başvurarak sigarayı bir yıl veya daha uzun süre bırakmış bireylerin yeniden sigaraya başlama sıklığı ve ilişkili faktörler’ ve Günay (2021) tarafından, ‘Sigara bırakma merkezine başvuran bireylerde sigara bırakma sıklığı ve sigara bırakma başarısını etkileyen faktörlerin belirlenmesi’ ve İstek (2020) tarafından yapılan ‘Sigara bıraktırma polikliniğine başvuran hastaların sigara içme arzusu ve sigara bırakma yorgunluğu ölçeği ile ilişkisi’ çalışmaları incelendiğinde halk sağlığı sorunu olarak bağımlılık kavramının ele alındığı görülmektedir. Bu bağlamda da günümüzde toplum sağlığını tehdit eden en büyük tehlikelerden biri sigara bağımlılığının ele alınması gereklidir. Ülkemizde sigara kullanımıyla ilgili çalışmaların genellikle hekimler ve hemşirelerle yapıldığı görülmektedir. Yapılan bu araştırmadan elde edilen bulguların bu bağlamda

toplumsal cinsiyet çalışmalarında yol gösterici nitelikte olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada sigara kullanımını sonlandırmış bireylerin toplumsal cinsiyet konusundaki görüş ve tutumları ortaya konulmuştur. Araştırmanın ileride yapılacak olan çalışmalara ışık tutacağı ve toplumsal cinsiyet alanına kuramsal bilgi kazandırması, toplumsal algı oluşturma yönlendirme toplumu bilgilendirme ve tütün bağımlılık tedavisinde alanda çalışan uzmanlara yardımcı olması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırmada yanıtlanmaya çalışılan temel sorular sigara bağımlılığı olan bireylerde; demografik özellikler toplumsal cinsiyet rollerini etkilemekte midir? Toplumsal cinsiyet ile sigara bağımlılığı arasında ilişki var mıdır? Toplumsal cinsiyet algıları sigara bağımlılığını etkilemekte midir? Toplum sigara kullanan kadın ve erkeklere karşı aynı tutum ve davranışları sergilemekte midir? Araştırma tütün bağımlılığı ile mücadele ve baş etme çabaları içerisinde etkileşimlerle birlikte toplumsal cinsiyet pratiklerinin nasıl deneyimlendiği, şekillendiği ve anlatıya döküldüğüne yöneliktir. Bu çerçevede 15 birey ile görüşmeler gerçekleştirilmiş ve nitel yöntemlerle analiz edilmiştir.

Araştırmada öncelikle sigara kullanımını sonlandıran bireylerin, genel özellikleri dokümanete edildikten sonra bu özelliklerin toplumsal cinsiyet ile ilişkileri çözümlemeye çalışılmıştır. Genel olarak baktığımızda, cinsiyet, yaş, medeni durum ve eğitim düzeyinin tütün kullanımında etkili olduğu gözlemlenmiştir.

Araştırmada sigaraya başlanma nedenleri arasında merakın en sık karşılaşılan neden olduğu belirlenmiştir. Bu veri sonucuna göre sigaranın merak uyandıracak kadar göz önünde bulundurulmamasının başlamayı azaltacak bir önlem olabileceği düşünülebilir. Sigara içmeyi deneyenlerin erkeklerde yoğunluk kazanmasında gerek toplumsal cinsiyet gerekse geleneksel aile yapısının yönlendirici olduğu düşünülebilir. Kadınlarda sigara içme alışkanlığı erkeklere göre daha geç başlamış ancak yaygın olarak devam etmekte olduğu görülmüştür.

Çalışmada katılımcıların bağımlılık durumunu vazgeçilmesi zor bir alışkanlık, bir şeyi sürekli istemek, karşı koyamamak, vazgeçememek, zorunluluk, hastalık, sürekli ihtiyaç duymak ve iradenin devre dışı kalması gibi anlamlandırdıkları saptanmıştır. İlâveten katılımcıların çoğunluğunun sigaraya başlaması durumunun stresten ve çevreden kaynaklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer yandan, sigara

içme sürecinde çoğunlukla aileden kaynaklı engellerle karşılaştığı belirlenmiştir. Bunun yanı sıra katılımcıların özellikle sağlık ve ailevi sebeplerden ötürü sigarayı bırakma kararı aldıkları saptanmıştır.

Araştırma sonucunda katılımcılar tarafından toplumda kadın ve erkek arasında bir ayrım olduğu ve cinsiyetin kategorize edildiği ifade edilmiştir. Kadınlara daha baskıcı bir tutum sergilendiği, erkeklerin sigara içme durumunun normal karşılandığı ve bu durumun toplumda liderlik, özgürlük olarak görüldüğü, kadınlarda ise anormal karşılandığı ve ahlaksızlık, terbiyesizlik olarak nitelendirildiği tespit edilmiştir. Diğer yandan, kadınların toplumda hissettikleri baskıdan ötürü zaman zaman gizli içmek durumunda kaldıkları ancak bu sebeple sigarayı bırakmayı düşünmedikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak sigara içme durumunun özgürlük, liderlik, delikanlılık ve büyümenin göstergesi olduğundan erkeklerin içmesinde tetikleyici bir unsur olduğu; kadınlarda ise ahlaksızlık, terbiyesizlik ve yakışmama durumu ile ilişkilendirilmesinden ötürü rahat içilememesine ancak bu durumun kadınların sigarayı bırakmasında herhangi bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir. Kadınların bağımlı, duygusal ve öznel davrandıkları inancı bulunmaktadır. Tüm bunlara ek olarak araştırmaya katılan kadın ve erkeklerin sigarayı bırakmasındaki en önemli etmenin aile ve sağlık sebeplerinden ötürü olduğu belirlenmiştir.

Sigara bağımlılığına etki eden etmenlerin belirlenmesi etkin tütün kontrol yöntemlerinin geliştirilmesinde katkı sağlayabilir. Bu nedenle demografik özelliklerin, sigaraya başlama yaşı gibi sigara kullanımıyla ilgili değişkenlerin nikotin bağımlılığına etkileri ve ülkemizdeki farklılıkları konusunda daha ileri ve sosyolojik araştırmalara gereksinim vardır. Sigara içme alışkanlığının genellikle erkekler arasında yaygın olduğu da araştırmada ortaya konulan bir diğer bulgudur. Kadınların kentlerde oturma, eğitim düzeyi ve gelir düzeyi arttıkça sigara içme oranının arttığı görülmektedir.

Sigara bağımlılığının toplumsal boyutunun yalnızca küçük ve sınırlı bir kesiti ele alınsa da bu tip araştırmaların farklı şehirlerde ve farklı toplumsal ve kültürel kesitler için yapılması bu konunun toplumsal boyutu hakkında daha kapsamlı bilgilere ulaşmamızı sağlayacaktır. Tüm bu sebeplerle kadınlara yönelik desteklerin ve müdahalelerin özelleşmesi merkezlerin bu konudaki duyarlılığının artması yararlı

olacaktır. Ancak bu şekilde damgalamadan, kapsayıcı ve etkin sigara bırakma politikaları ve yöntemleri üretilebilir. Sigara bağımlılığı tıbbi bir konu olmasının yanı sıra kişisel ve toplumsal boyutu da olan bir halk sağlığı sorundur. Bu yüzden kişilerin sigara içme, bırakma veya bırakamama deneyimlerini dinlemek ve anlamak, bu sorunun psikolojik, toplumsal, politik ve ekonomik boyutlarının karmaşıklığını göstermek, uygulanan tütün kontrolü politikalarının da yalnızca kısmen başarılı olduğunu açıklamaktadır.

KAYNAKÇA

- Alberg, AJ. (2002). The influence of cigarette smoking on circulating concentrations of antioxidant micronutrients. *Toxicology*. 180(2).121–137.
- Allen, A.A. Oncken, C., Hatsukami, D. (2014), Women and Smoking: The Effect of Gender on the Epidemiology, Health Effects, and Cessation of Smoking, *Curr Addict Rep* 1: 53–60.
- Arrindell, W. A. (1998). “Femininity and subjective well-being”. G. Hofstede (eds.) in: *Masculinity and femininity: The taboo dimension of national cultures* (s. 44–54). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Atış, F. (2010). *Ebelik/ hemşirelik 1. ve 4. sınıf öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının belirlenmesi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Bailey, SR, Crew, EE, Riske, EC, Ammerman, S, Robinson TN, (2012). “Efficacy and tolerability of pharmacotherapies to aid smoking cessation in adolescents”. *Paediatr Drugs*.14(2):91-108.
- Baltaş, A. ve Baltaş, Z. (2010). *Stres ve Başa Çıkma Yolları*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Benowitz, N.L. (1988). “Pharmacologic aspects of cigarette smoking and nicotine addiction”. *New England Journal of Medicine*. 319: 1318-1330.
- Best, D. L., and Williams, J. E. (1994). “Masculinity/femininity in the self and ideal self descriptions of university students in fourteen countries”. A. M. Bouvy, F. J. R. Van de Vijver, P. Boski, and P. Schmitz (eds.) in: *Journeys into cross-cultural psychology* (s. 297–306). Lisse, The Netherlands: Swets and Zeitlinger.
- Bilgin, N.(2003). *Sosyal Psikoloji Sözlüğü*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Bilir, N., Özcebe, H., Ergüder, T., and Mauer–Stender, K. (2012). *Tobacco control in Turkey: Story of commitment and leadership*. Retrieved from http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0009/163854/e96532.pdf?ua=1
- Bilir, N. ve Özcebe, H. (2011). “Success Story of Smoke-Free Turkey.” *Medical Journal of Islamic World Academy of Sciences*, 19(2): 59-66.
- Bloomer RJ, Solis AD, Fisher-Wellman KH, Smith WA. (2008). “Postprandial oxidative stress is exacerbated in cigarette smokers”. *British Journal of Nutrition*.99(5). 1055–1060.
- Blundell, R., Costa Dias, M., Joyce, R., and Xu, X. (2020). “COVID-19 and Inequalities”. *Fiscal Studies*. 41(2). 291-319.
- Coşkun, A. (2012). “Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sağlığa Yansıması ve Kadın Sağlığı Hemşiresinin Rolü”. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 9(3). 30-39.
- Çavdar, D. (2013). “Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları ve romantik ilişkilerde akılcı olmayan inançları”. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Demir, K. (2019). “II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Basınında Tütün Tarimi Ve Reji Şirketi”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22(41): 419 – 44.
- Diekman, A. B., and Eagly, A. H. (2000). “Stereotypes as dynamic constructs: Women and men of the past, present, and future”. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26. 1171-1188.
- Doyal, L. (1995). *What Makes Women Sick: Gender and the political economy of health*. London: Macmillan.

- Dökmen, Z. (2009). *Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar*. İstanbul:Remzi Yayınevi.
- Eagly, A. (2002). "Role congruity theory of prejudice toward female leaders". *Journal of Personality and Social Psychology*. (60). 685-710.
- Eagly, A., and Johnson, B. T. (1990). "Gender and Leadership Style: A meta-analysis". *Psychological Bulletin*. 198(2). 233-256.
- Edwards, S.W., Glover, E.D. (1986). "Snuff and neuromuscular performance (letter)". *American Journal of Public Health*. 76: 206.
- Ergüder, Toker. (2018), "Küresel Tütün Kullanımı Salgını ve Kontrolü." *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 12(4): 301-306.
- Ersoy, M. (2009). "Toplumsal Cinsiyet Roller ve Siyasal Tutumlar: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme". *SBF Dergisi*. 21.
- Fiore, MC, Jaén, C, Baker, T, Bailey, W, Benowitz, N, Curry (2008). "Treating Tobacco Use and Dependence: 2008 Update. Clinical Practice Guideline". *Rockville (MD): U.S. Department of Health and Human Services, Public Health Service*.
- Gallego, I., García, M., and Rodríguez, L. (2008). "The influence of gender diversity on corporate performance". Working paper. *Workshop on Diversity , Gender, Governance and Accounting*. New York.
- Genç, H. N., Aydemir, D. (2018).Yazılı basında çıkan kadın cinayeti haberleri üzerine söylem çözümlemesi: Türkiye-Amerika örneği. *Journal of Human Sciences*, 15(2), 665-682.
- Genç, H. N. (2019). Atasözlerinde toplumsal cinsiyet olarak kadın. *Folklor/Edebiyat Dil ve Edebiyat Dergisi*. 24(94),13-34.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. İsmail Yılmaz (Çev), İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gilligan, C. (1987). "Moral orientation and moral development". Eva Feder Kittay & Diana T. Meyers (eds.) in: *Women and moral theory*. Totowa, NJ: Rowman & Littlefield.
- Glover, E.D., Laflin, M., Edwards, S.W. (1989). "Age of initiation and switching patterns between smokeless tobacco and cigarettes among college students in the United States". *American Journal of Public Health*. 79: 207-208.
- Gonzales, D, Rennard, SI, Nides, (2006). "Varenicline, an alpha4beta2 nicotinic acetylcholine receptor partial agonist, vs sustained-release bupropion and placebo for smoking cessation: a randomized controlled trial". *JAMA: the Journal of the American Medical Association* 296 (1). 47-55.
- Gökçay, G. (2018). *Kadınların Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumlarının Belirlenmesi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Kars Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kars.
- Güldü, Ö., & Kart, M. E. (2009). "Toplumsal Cinsiyet Roller ve Siyasal Tutumlar: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(2). 98-112.
- Günay, T. (2021). *Sigara bırakma merkezine başvuran bireylerde sigara bırakma sıklığı ve sigara bırakma başarısını etkileyen faktörlerin belirlenmesi*. Ege Üniversitesi.
- Heilman, M. E. (2001). "Description and prescription: How gender stereotypes prevent women's ascent up the organizational ladder". *Journal of Social Issues*, 57. 657-674.
- Hepşen, Ö. (2010) *Tevrat, İncil ve Kuran-I Kerimde Kadın Bedeni*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Hoffman, C., and Hurst, N. (1990). "Gender stereotypes: Perception or rationalization?" *Journal of Personality and Social Psychology*. 58. 197-208.

- Hofstede, G. (2001). *Culture's consequences. Comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Hughes JR, Stead LF, Hartmann-Boyce J, Cahill K, Lancaster (2014), "Antidepressants for smoking cessation". *Cochrane Database of Systematic Reviews* 1.
- İrvan, S., and Binark, M. (1995). *Kadın ve Popüler Kültür*. Ankara: Ark Yayınevi.
- İstek, E. (2020). *Sigara Bırakturma Polikliniğine Başvuran Hastaların Sigara İçme Arzusu ve Sigara Bırakma Yorgunluğu Ölçeği ile İlişkisi*. İstanbul Medeniyet Üniversitesi.
- Jackman, M. R. (1994). *The velvet glove: Paternalism and conflict in gender, class, and race relations*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Jost, J. T., and Hamilton, D. L. (2005). "Stereotypes in our culture". J. F. Dovidio, P. Glick, and L. A. Rudman (eds.). in: *On the nature of prejudice: Fifty years after Allport* (s. 208-224). Oxford: Blackwell.
- Kandiyoti, D. (1997) *Cariyeler Yurttaşlar Bacılar Kimlikler Ve Toplumsal Dönüşümler*, Aksu Bora (çev). Ankara.
- Kaya, M. D. (2019). *Genç Kadınlarda Kendini Susturma ve Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Kimlik İşlevleri Üzerindeki Etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul.
- Kızılaslan N. (2013). "Kırdan Kente Göç Olgusunda Kadının Rolü ve Göç Kararındaki Etkisinin Analizi Tokat İli Örneği". *Gaziosmanpaşa University Agricultural Faculty Publications Research Series*, 75 (25).
- Klein R. (1993) *Cigarettes Are Sublime*. Durham (NC): Duke University Press.
- Koop, C. E. (2003). "Tobacco Addiction: Accomplishments and Challenges in Science, Health, and Policy." *Nicotine and Tobacco Research* 5 (5): 613–19.
- Leeper, C., and Smith, T.E. (2004). "A meta-analytic review of gender variations in children's language use:Talkativeness, affiliative speech, and assertive speech". *Developmental Psychology*, 40, 993-1027.
- Lindsey, L. L. (1990). *Gender Roles; A Sociological Perspective*. New Jersey: Prentice Hall, Englewood Cliffs.
- Lindson-Hawley, N, Thompson, TP, Begh R. (2015). "Motivational interviewing for smoking cessation". *Cochrane Database Syst Rev*. (3).
- Lippman, W. (1992). *Public Opinion*. New York: Harcourt, Brace.
- Lopez AD, Collishaw NE and Piha TA (1994). "A descriptive model of the cigarette epidemic in developed countries". *Tobacco Control* 3:242.
- Maltz, D. and Borker, R. (1982). *A cultural approach to male-female communication*. In *John Gumperz (Ed.), Language and Social Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Markou, A., and J. E. Henningfield. (2003), "Background Paper on the Neurobiology of Nicotine Addiction." *Paper presented at the Disease Control Priorities Project Nicotine Addiction Workshop*, Mumbai.
- Martin, C., and Ruble, D. (2004). "Children's search for gender cues: Cognitive perspectives on gender development". *Current Directions in Psychological Science* (13). 67–70.
- Moya, M., and Puertas, S. (2003). "Definición de sexismo y conceptos relacionados". D. Páez, I. Fernández, S. Ubillós, and E. Zubieta (eds.). in: *Psicología Social, Cultura y Educación* (s. 208-223). Madrid: Prentice Hall.

- Mozaffarian, D, Benjamin, EJ, Go AS, Arnett, DK, Blaha, MJ, Cushman, M (2016). *Heart disease and stroke statistics-2016 update: a report* . the American Heart Association.
- Miles, M. B. and Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. CA: Sage Publication.
- Neziroğlu, S. (2018). *Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Rurizm Haberleri Üzerinde Bir İnceleme*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesini Sosyal Bilimler Enstitüsü. Antalya.
- Oropeza, R. (2005), *Between Puffs/Two Thousand Years of Tobacco Use*. Orlando: Rivercross Publishing.
- Ozdemir G., Unakıtan G., Keskin G., Yılmaz E., Ülker F. (2017). “Tarım işletmelerinde kadınların yarattığı işgücü değeri ve örgütlenme yaklaşımları: Trakya bölgesi örneği”, *Journal of Social Policy Studies*. 39, 33-58.
- Ögel, K. (2020). *Bağımlılık tedavisi ve temel kitabı*. İstanbul: IQ yayıncılık.
- Ögel, K. ve Şimşek, M. (2021). *Motivasyonel görüşme tekniği*. İstanbul: Türkiye iş bankası kültür yayınları.
- Özcebe, H. (2018), “The perspectives of politicians on tobacco control in Turkey”. *European Journal of Public Health*, 28 (2): 17–21.
- Özdemir, C. (1997). *Erkek Kimliği*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Özgüner, F, Koyu, A, Cesur G. (2005). “Active smoking causes oxidative stress and decreases blood melatonin levels”. *Toxicology and Industrial Health*. 21(1-2):21–26.
- Özkoçak, Y., Tavuz, A. (2004). “Erkeğin ve Kadının Birbirlerini Ötekileştirmesi: “Bir Erkek Bir Kadın Dizi Örneği””. *Atatürk İletişim Dergisi*. (6). 188-202.
- Özsezer, D., Sakallıoğlu EE, Kalyoncuoğlu E, Yılmaz Miroğlu Y, Sakallıoğlu U.(2015), “The Effects of Smoking on the Osmotic Pressure of Human Dental Pulp Tissue”. *Med Princ Pract*. 24(5). 465-9.
- Öztoprak S, Günay T. (2013). Sağlık açısından toplumsal cinsiyet ve tütün kontrolü. *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi*, 11(3):197–206.
- Öztürk, A. (2018). *Ötekileştirmenin İnşası ve Etkinliği Bağlamında Televizyon Haberleri: Suriyeli Sığınmacılar*. Basılmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Paulson, JR, Yang, T, Selvaraj PK. (2010). “Nicotine exacerbates brain edema during in vitro and in vivo focal ischemic conditions”. *J Pharmacol Exper Therapeut*. 332(2): 371-9.
- Reubi, D. ve Virginia, B. (2016). “The Internationalisation of Tobacco Control, 1950–2010.” *Medical History*, 60(4). 453-472.
- Saban, H. ve Ersoy, E. (2016). *Eğitimde nitel araştırma desenleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sarıkaya, G., Sağaltıcı, E., Uzan, M.M. Toker, Ö.G., Polat, S. (2021), Gender Differences in Terms of Psychological Symptoms and Nicotine Dependence among Smokers, *Anatol J Family Med* 2021;4(3):243–251.
- Sancar, S. (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Savran, G. (2009). *Beden Emek Tarih Diyalektik Bir Feminizm İçin* (2. Baskı), İstanbul: Kanat Kitap.
- Segal, L. (1990). *Ağır Çekim: Değişen Erkeklikler, Değişen Erkekler*. V. Ersoy, (çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.

- Sheldon, A. (1990). Pickle fights: Gendered talk in preschool disputes. *Discourse Processes*, 13, 5-31.
- Sönmez, Y., Kısaoglu, N. B., ve Dönmez, K. O. (2018). "Bir Tıp Fakültesinin Birinci ve Altıncı Sınıf Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları ve İlişkili Faktörler". *Smyrna Tıp Dergisi* (14). 1-16.
- Sözen, A. (2022). *Sigara bırakma polikliniklerine başvurarak sigarayı bir yıl veya daha uzun süre bırakmış bireylerin yeniden sigaraya başlama sıklığı ve ilişkili faktörler*. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Springeri KW, Hankivsky O, Bates LM. (2012). "Gender and health: relational, intersectional, and biosocial approaches". *Social Science and Medicine*. 2(13).
- Stead, LF, Lancaster, T. (2012). "Combined pharmacotherapy and behavioural interventions for smoking cessation". *Cochrane Database Syst Rev*. 11(16).
- Stellman, SD, Djordjevic, MV. (2009). "Monitoring the tobacco use epidemic II: The agent: Current and emerging tobacco products". *Preventive Medicine*. 48. 11-15.
- Stubbs, B, Vancampfort, D, Bobes J, De Hert M, Mitchell AJ. (2015). "How can we promote smoking cessation in people with schizophrenia in practice? A clinical overview". *Acta Psychiatr Scand*. 132(2). 122-130.
- Taşcıoğlu, F., and Taşgın, L. (2008). "Kadının toplumsal cinsiyet rolünün liderlik davranışlarına ve hemşirelik mesleğine yansımaları". *C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*. 10(2). 62-67.
- Tekeli, Ş. (2017). *Feminizmi düşünmek*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Vargel Pehlivan, P. (2017). "Toplumsal cinsiyet bağlamında kuramsal yaklaşımlar: bir literatür taraması". *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 16(31), 497-521.
- Vatandaş, C. (2007). "Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı", *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 35, 29-56.
- Wallace, Ruth A. Ve Wolf, Alison, (2004), *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, Leyla Elburuz (çev), İzmir: Punto Yayıncılık
- Wang, D, Connock, M, Barton, P, Fry-Smith A, Aveyard, P, Moore, D. (2008). "Cut down to quit" with nicotine replacement therapies in smoking cessation: a systematic review of effectiveness and economic analysis". *Health Technology Assessment*, 12(2).
- Wilde, A., and Diekman, A. B. (2005). "Cross-cultural similarities and differences in dynamic stereotypes: A comparison between Germany and the United States". *Psychology of Women Quarterly*, 29(2). 188-196.
- Wong, N. C. H., Nisbett, G. S., and Harvell, L. A. (2016). "Smoking is so ew!: College smokers' reactions to health- versus social-focused antismoking threat messages". *Health Communication*. 32, 1-10.
- Wood, W., and Eagly, A. H. (2010). "Gender". S. T. Fiske, & D. T. Gilbert (eds) in: *Handbook of social psychology* (s. 629-667). New York: Willey.
- Yeşilay Danışmanlık Merkezleri YEDAM Araştırmaları 2021-2022. (2022). Türkiye'de alkol madde kullanıcılarının profili. *Yeşilay Yayınları*, 317.
- Yuengling, R. (2005). *Leading Across Diversity: An Exploratory Study Of The Implications Of Multiculturalism On Leadership Behaviors in the United States*. Ohio: Union Institute and University Cincinnati,.
- Yukl, G. (2009). *Leadership In Organizations*. New Jersey: Prentice Hall Publication.

EKLER

Ek 1: Görüşme Katılım Formu

Değerli Katılımcı,

Bu mülakat formu, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Kadın ve Aile Araştırmaları Bölümü'nde yapılmakta olan yüksek lisans tez çalışması için hazırlanmıştır. Çalışma amacı, toplumsal cinsiyetin sigara bağımlılığına ve bırakma aşamasına yansımalarını incelerken bireylerin deneyimlerine ulaşmayı, bireysel yaşamdaki sorunları ve beklentileri derinlemesine inceleyerek ilgili alan yazınına katkı sağlamaktır. Mülakatta vereceğiniz tüm bilgiler gizli tutulacaktır. Mülakat için isminizi ve soy isminizi belirtmenize gerek yoktur.

Katılım sağladığınız için teşekkürlerimi sunarım.

Esmâ İLHAN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Kadın ve Aile Araştırmaları Yüksek Lisans Öğrencisi

- 1) Cinsiyetiniz nedir?
Kadın Erkek
- 2) Kaç yaşındasınız?
25-35 arası
36-45 arası
46-65 arası
66 ve daha fazla
- 3) Eğitim durumunuz nedir?
İlkokul Ortaokul Lise Üniversite Yüksek lisans/Doktora
- 4) Çalışıyor musunuz?
Evet Hayır
- 5) İş durumunuz nedir?
 Tam zamanlı çalışıyorum
Ticaret veya meslek derecesi
İşim yok fakat iş arıyorum
İşim yok ve iş aramıyorum
Emekli
Öğrenci
Ev kadını

- Cevap vermemeyi tercih ederim
- 6) Medeni durumunuz nedir?
Evli
Bekar
Evlendim ayrıldım
Eşim öldü
- 7) Çocuk sahibi misiniz? Varsa kaç tanedir?
- 8) Aile tipiniz?
Çekirdek
Geniş
Üç kuşak birlikte
- 9) Yaşamınızın çoğunun geçtiği yer?
Köy
Kasaba
Belde
İlçe
Kent
- 10) Ekonomik olarak gelirinizi nasıl tanımlarsınız? (Geliriniz giderlerinizi ne oranda karşılıyor?)
Çok iyi
İyi
Orta
Kötü
Çok kötü
- 11) Evinizin maddi gelirini tek başınıza mı sağlıyorsunuz? Çalışan başka kişi var ise yakınlık dereceniz nedir ve ne iş yapıyor?
- 12) Size göre bağımlılık nedir?
- 13) Sigara kullanım özelliklerinizi paylaşır mısınız?
(Kaç yaşında kullanıma başlandı ilk deneyim sebepleri, devam etme nedenleri, bırakma girişimleri, çevresel etkenler neler, aile içerisinde karşılanma durumu nedir, kullanım yönünde engellerle karşılaştınız mı? bu engelleri nasıl çözdünüz?)
- 14) Sigara kullanımını sonlandırma kararını nasıl verdiniz? Anlatır mısınız?
- 15) Cinsiyet nedir?
- 16) Size göre toplumsal cinsiyet kavramı neyi ifade etmektedir?
- 17) Aile içerisinde kadın ve erkeğin rolleri olduğunu düşünür müsünüz?
- 18) Ailedeki kız ve erkek çocuklarının eşit davranılarak yetiştirilmesi mümkün müdür?

- 19) Toplumsal cinsiyet ayrımcılığının sigara kullanımınız üzerinde etkili olduğunu düşünüyor musunuz?
- 20) Kadınların sigara içme davranışına karşı gelişen kültürel normlar sizce nelerdir?
- 21) Sigara kullanımını sonlandırma noktasında toplumun ve kültürün etkili olduğunu düşünüyor musunuz?

Ek 3: Etik Kurul Kararı

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI ETİK KURUL KARARLARI

KARAR TARİHİ	TOPLANTI SAYISI	KARAR SAYISI
26.02.2021	2	2021/157

KARAR NO:
2021-157

Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim Enstitüsü öğrencisi Esmâ İLHAN'ın Prof. Dr. Hanife Nalan GENÇ danışmanlığında "Toplumsal Cinsiyetin Sigara Bağımlılığına Ve Bırakma Aşamasına Yansıması: Kamu Kurumu Örneğiyle Bir Çözümleme" isimli yüksek lisans tezine ilişkin anket ve ölçek çalışmasını içeren 4402 sayılı dilekçesi okunarak görüşüldü.

Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim Enstitüsü öğrencisi Esmâ İLHAN'ın Prof. Dr. Hanife Nalan GENÇ danışmanlığında "Toplumsal Cinsiyetin Sigara Bağımlılığına Ve Bırakma Aşamasına Yansıması: Kamu Kurumu Örneğiyle Bir Çözümleme" isimli yüksek lisans tezine ilişkin anket ve ölçek çalışmasının kabulüne oy birliği ile karar verildi.

ÖZ GEÇMİŞ

Esmâ İLHAN Çiçekdağı Anadolu Lisesi'ni bitirdikten sonra Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet bölümünden 3.65 not ortalaması ile 01.07.2019 tarihinde mezun oldu. Lisans tezini "Lise Öğrencilerinin Bağımlılık Yapan Maddelere İlişkin Tutumları ile Anne Baba Tutumu Arasındaki İlişki" seviyesini konu alan saha çalışması ile gerçekleştirdi. Projektif Testler ile Resim Analizi ve Çocuk Merkezli Oyun Terapisi eğitimlerini alarak uygulayıcı sertifikasına sahip bulunmaktadır.

2019 yılında OMÜ Kadın ve Aile Araştırmaları Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Eğitimine başladı. 06.07.2020 tarihinden bu yana Sivas YEDAM (Yeşilay Danışmanlık Merkezinde) Sosyal Hizmet Uzmanı olarak görev almaktadır. Bağımlı birey ve yakınları ile klinik anlamda çalışmalar yürüten Esmâ İLHAN orta derecede İngilizce bilmektedir.

İletişim Bilgileri

ORCID ID : 0000-0003-4700-2401

Yayımlar:

1. İlhan, E. ve Genç, H. N. (2022). Kürk mantolu madonna romanını toplumsal cinsiyet bağlamında okumak. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (34), 1-12.